

De brand in de Innovation

Het Inno-effect op de Belgische samenleving

Siegfried Evens

Masterproef aangeboden binnen de opleiding Master in de Geschiedenis

prof. dr Leen Van Molle (promotor)

Academiejaar 2015-2016

352.991 tekens

INHOUDSOPGAVE

Woord vooraf	3
Inleiding	5
Grootwarenhuizen en rampengeschiedenis: status quaestionis en vraagstelling.....	6
De Innovation als casestudie voor Disaster Studies	15
I 22 mei 1967: van succes naar tragedie	20
Het succesverhaal van ‘A l’Innovation’.....	21
De dag van de disaster.....	26
Politieke belangstelling en profilering	32
Rouw, angst en afbraak: de eerste week na de brand	35
II Solidariteit en vergoeding: de financiële impact van de brand	42
Steunbetuigingen en solidariteitsacties	43
Hulpfondsen en vergoedingen	47
De Belgische verzekeringsamenleving.....	56
III Van brand naar ramp: de aanleiding en de oorzaken	61
Communisten en pyromanen: een red scare in België.....	62
Het gezag van experts: een technisch toeval?	70
De risico’s in de Innovation.....	73
IV Leren uit de ramp: De brand in de innovation als katalysator voor verandering	84
Brandpreventie en brandbestrijding: België als een failed state?.....	86
Van comitologie naar uitvoering: het Inno-effect in de politieke besluitvorming	94
Mobiliteit en opportuniteit: een nieuwe Innovation in een nieuwe Nieuwstraat	101
Conclusie	113
Epiloog: Brussel onder vuur	123
Bibliografie	126
Abstract	141

WOORD VOORAF

Een jaar en twee maanden. Dat is de periode waarin ik de unieke kans heb gekregen om mij te verdiepen in wat naar mijn mening een van de boeiendste gebeurtenissen in de Belgische geschiedenis is. Wat is ontstaan als een idee, opgedaan uit twee archiefdozen in de Brusselse brandweerkazerne, is uitgedraaid in een enorm boeiende zoektocht. Het spoor van de Inno heeft mij op een aantal buitengewoon interessante plaatsen gebracht, van de brandweerkazerne tot de kelders van het Brusselse Justitiepaleis. Het resultaat is deze masterproef, het sluitstuk van vier fantastische en leerrijke jaren in de opleiding Geschiedenis die mij van dag één kon bekoren en mij heeft gemaakt tot wie ik vandaag ben.

Vooreerst is het absoluut noodzakelijk om mijn promotor, professor Leen Van Molle, te bedanken. Zonder haar excellente begeleiding, waardevolle raad en brede kennis over quasi elk aspect van sociale geschiedenis en daarbuiten had dit onderzoek niet mogelijk geweest. Ik apprecieer enorm de constante aanmoedigingen, nauwgezette correcties en opbouwende kritiek waarmee ze stevast heeft getracht om mij en de masterproef op een hoger niveau te tillen. Daarnaast wil ik ook professor Tim Soens bedanken. Zijn vak, ‘Disasters in History’, dat ik aan de Universiteit Antwerpen volgde, heeft mij theoretische inzichten aangereikt die van onschatbare waarde zijn voor deze masterproef. Ik heb er vele uren voor op de trein moeten zitten en administratie voor in orde moeten brengen, maar het was het meer dan waard. Vervolgens ben ik ook Bernard Michiels, eerste substituut van de Procureur des Konings en directeur van het parket van Brussel, mijn dankbaarheid verschuldigd voor de aangename gesprekken die we in zijn kantoor hebben gehad. De inzichten die hij met mij deelde en de toegang die hij mij verleende tot het colossale gerechtsdossier zijn onmisbaar gebleken bij het onderzoeken van uiteenlopende aspecten van de brand. Veel dank ook aan advocaat Roland Pockelé-Dilles om mij wegwijs te maken in het juridische aspect van de zaak en om mij in contact te brengen met het kabinet van de Procureur des Konings.

Terwijl ik mijn onderzoek verrichte, wist ik dat dit met de steun was van een heleboel mensen die het hele jaar door achter mij hebben gestaan. Ik dank de vele pompiers, dringende hulpverleners en andere personeelsleden in de Brusselse brandweerkazerne voor hun voortdurende interesse en enthousiasme voor mijn thésisonderwerp. Sommigen onder hen zullen dit werk vast met een zeer kritisch oog lezen, en dat is maar goed zo. Ik kan dit dankwoord ook niet afschrijven zonder mijn medestudenten van geschiedenis en in het bijzonder mijn studentenvereniging Historia te bedanken. Drie jaar lang heb ik deel uit mogen maken van een enthousiaste en geëngageerde groep praesidiumleden en studentenvertegenwoordigers. Dit jaar heb ik de grote eer gehad om praeses te zijn van deze geweldige vereniging en van alle geschiedenisstudenten, een

geweldige ervaring die ik nooit zal vergeten, maar die in combinatie met het werk aan deze masterproef een grote uitdaging vormde. Gelukkig heb ik het hele jaar door op de steun kunnen rekenen van mijn praesidium, mijn hoogpraesidium, en de vele goede vrienden die ik heb overgehouden aan vier fantastische jaren studeren in Leuven.

Mijn vriendin Ayla mag in deze lijst zeker niet ontbreken. Ondanks de vele momenten van drukte en tijdsgebrek, maken de liefde en vriendschap die ik van haar al bijna vier jaar lang krijg mijn dagen goed. En er is natuurlijk ook Henry, de trouwe viervoeter waarmee ik samen groot ben geworden, maar die ik tijdens de weken in Leuven en de vele schrijfmarathons vaak heb moeten missen. *Last*, maar absoluut niet *least*, zijn er mijn vader en moeder, aan wie ik zoveel te danken heb dat het onmogelijk is om het allemaal op te sommen. Zij hebben mij altijd door dik en dun in mijn studies en ondernemingen gesteund, en dat apprecieer ik enorm. Ten slotte wil ik in het bijzonder mijn moeder bedanken. Zij is naar eigen zeggen mijn grootste fan, maar ze is duidelijk eerder een mentor. Met het vele naleeswerk, de inhoudelijke commentaar en de nuttige raad heeft zij eveneens veel tijd en moeite in deze masterproef gestoken. Ongetwijfeld heb ik de ongebreidelde fascinatie voor geschiedenis en liefde voor het schrijven van teksten aan haar te danken. Want de passie voor het verleden zit in het bloed.

INLEIDING

Brussel. De Nieuwstraat. De bekendste winkelstraat van de hoofdstad en het land. Elke dag slenteren duizenden mensen door deze straat. Gapend zijn ze gefascineerd door de kleurrijke etalages. De warme gloed die ze elke keer voelen bij het passeren van de ingang van de winkels, verleidt ze om die laatste gedachten van twijfel opzij te zetten en om toch nog één extra winkel binnen te gaan. De Nieuwstraat is een smalle straat. Mensen komen er niet naartoe om naar de architectuur te kijken, wat praktisch ook redelijk moeilijk is. Toch valt vandaag meteen één gebouw op: het gigantische complex van de Galleria Inno, schuin tegenover het kleine Finistère-kerkje dat haast in de schaduw van de Inno tot een kapelletje wordt gereduceerd. Vijftig jaar geleden, tijdens de de gouden jaren zestig, zag de Nieuwstraat er helemaal anders uit dan vandaag. Overal stonden auto's geparkeerd en de nochtans smalle straat moest een hele hoop autoverkeer slikken. Slalomend tussen de auto's, deden de mensen toch hetzelfde als ze vandaag doen: slenteren en koopjes spotten. Op de plaats van de huidige Dexia-toren op het Rogierplein stond het Rogiercomplex, één van de hoogste gebouwen van België. Het archetype van hoe de skyline van Brussel er volgens de toenmalige premier, Paul Van den Boeynants, moest uitzien. Brussel moest Manhattan worden. 'The sky was the limit' en Amerika was het rolmodel. In 'A l'Innovation', het grootste grootwarenhuis van de straat, was in 1967 een Amerikaanse week aan de gang. De Amerikaanse vlag was op de gevel afgebeeld en een parade moest de hele straat in thema brengen. Ze zag er misschien wat anders uit dan vandaag, maar in wezen was de straat ook in 1967 haar eigen zelve, vrolijk, vredig en gevuld met koopjesjagers.

Op 22 mei 1967 zag de Nieuwstraat er plots volledig anders uit. Wat de dag en zelfs enkele uren ervoren nog een Nieuwstraat was van slenterende koopjesjagers en mooie etalages, werd plots volledig getransformeerd in een hel. In de Innovation was namelijk een enorme brand uitgebroken. Wat als een kleinschalige rookontwikkeling was begonnen, was in een mum van tijd een heuse brandzee geworden. Mensen wierpen zich naar beneden, wanhopig om alsnog aan een vreselijke verstikkingsdood te ontsnappen. De straat stond blank van het bluswater. Over Brussel hing een donkere rookpluim die van ver te zien was. Al snel vonden kijklustigen een plekje in de buurt om het spektakel te aanschouwen. Eén van die mensen was eerste minister Paul Van den Boeynants, die vanop een balkon met eigen ogen aanschouwde hoe een klein brandje zich uitbreidde tot de dodelijkste brand die het land ooit had gezien. Hij niet alleen, maar het hele land keek mee. Reporters van de televisie en de radio verzamelden zich in het chaotisch gekrioel in de straten om verslag uit te brengen. Het hele land keek letterlijk toe hoe één van de bekendste winkels van Brussel in de bekendste winkelstraat van het land tot een nationale ramp was verworden.

De brand in de Innovation is één van de meest markante rampen in de Belgische geschiedenis en blijft tot op vandaag in het geheugen van veel mensen gegrift. Rampen zijn echter geen typisch Belgisch fenomeen en gebeuren spijtig genoeg overal ter wereld in alle soorten en maten. Dat neemt niet weg dat ook in de Belgische geschiedenis enkele belangrijke rampen een diepe impact en indruk hebben nagelaten. De mijnramp van Marcinelles (1965), het zinken van de Herald of Free Enterprise (1987), de explosie in Martelange (1967), de ontploffing in Tessenderlo Chemie (1942), de gasbrand van Ghislenghien (2004), de brand in het Antwerpse Switel-Hotel (1994) en de brand in de Innovation (1967) zijn maar enkele markante voorbeelden. Toch is er nauwelijks aandacht voor Belgische rampen in de historiografie. Terwijl de literatuur over rampen de laatste jaren enorm aan belangstelling wint, blijft de Belgische bijdrage klein. Dat is niet anders met de brand in de Innovation. Over de meest dodelijke brand in de geschiedenis van België is geen enkele noemenswaardige historische studie verschenen, terwijl de brand zijn vijftigste verjaardag nadert in 2017. Deze masterproef tracht daar verandering in te brengen. In de hieropvolgende inleiding zal het onderzoek eerst gesitueerd worden binnen de literatuur rond grootwarenhuizen en rampen, met de specifieke aandacht aan het conceptencorpus dat daarbij voorhanden is. Daarna wordt ingegaan op het bronnencorpus dat voor dit onderzoek werd geconsulteerd en op de structuur van de uiteenzetting.

GROOTWARENHUIZEN EN RAMPENGESCHIEDENIS: STATUS QUAESTIONIS EN VRAAGSTELLING

Wie een studie doet naar een grootwarenhuisbrand, zal ondervinden dat het zich op een samenvloeiing van twee literatuurstromingen bevindt. Langs de ene kant is er de historiografie over grootwarenhuizen. Vanaf het einde van de Tweede Wereldoorlog wordt er vanuit een historisch perspectief geschreven over grootwarenhuizen. Hrant Pasdermadjian, auteur van voornamelijk economische studies, poogde met een historische studie de naoorlogse uitdagingen van grootwarenhuizen aan te duiden.¹ Het grootwarenhuis zag hij als een superieure vorm van *retail*, die door een aantal unieke factoren zorgde voor een ongebreideld succesverhaal van moderniteit. Het grootwarenhuis als een unieke protagonist in het moderniseringsproces, zij het in de technologische zin van het woord, is eveneens een centraal element in Geoffrey Crossicks en Serge Jaumains geschiedenis van het Europese grootwarenhuis. Recent zijn er evenwel auteurs die de uniekheid en het revolutionaire karakter van grootwarenhuizen relativeren. Zo wijzen vroegmodernisten erop dat de ontwikkeling van de winkelcultuur al veel eerder dan de negentiende

---

¹ H. PASDERMADJIAN, *The Department Store, Its origins, evolution and economics*, Londen, 1954, viii.

eeuw begon.² Niet alleen vroegmodernisten, maar ook Anneleen Arnout, die onderzoek doet over nieuwste geschiedenis, relateert het succes en het nieuwe karakter van grootwarenhuizen, ook specifiek in Brussel. Dezelfde innovaties, die volgens auteurs zoals Jaumain en Crossick grootwarenhuizen juist uniek maakten, zijn evengoed bij andere kleinere winkels merkbaar. De spanning tussen grote *department stores* en kleine winkelhouders, centraal in de studie van Jaumain, is volgens overdreven.³ Grootwarenhuizen worden recentelijk dus meer en meer in context geplaatst en stelselmatig ‘onttoverd’.

Daarmee gepaard gaand is er ook de tendens in de historiografie om grootwarenhuizen minder als een geïsoleerd gegeven dan wel als een fenomeen of deel van een breder proces te beschouwen.⁴ Dat proces kan vooreerst sociaaleconomisch zijn, waarbij *department stores* in een bredere evolutie van consumptie en *retail* worden geplaatst.⁵ William Leach gebruikt daarnaast een culturele invalshoek, door het grootwarenhuis te zien als één van de grote bewegers van de Amerikaanse cultuur. Ook David Chaney ziet het grootwarenhuis als de spil in de ontwikkeling van een consumptiecultuur.⁶ Het is ten slotte vooral het sociale aspect dat voor deze studie van belang is. In William Lancasters boek *The Department Store: A Social History* staat de sociale impact van grootwarenhuizen centraal. Zijn aandacht gaat voornamelijk naar Britse grootwarenhuizen in de negentiende en twintigste eeuw, maar er zijn volgens hem parallellen te trekken met soortgelijke winkels aan de andere kant van het Kanaal. Als historicus gaat hij in tegen sociale wetenschappers, die het ontstaan en de ontwikkeling verklaren door algemene theorieën. Lancaster wijst daarentegen op de complexiteit van het historische proces, waarbij moet rekening gehouden worden met industrialisering, urbanisering, nieuwe verkooptechnieken en de sociale impact. De meest interessante sociale impact die Lancaster aandraagt zijn de *risico's* die grootwarenhuizen met zich meebrachten. Vuur was volgens Lancaster de grootste vijand van elk grootwarenhuis.⁷

---

² C. WALSH, ‘The Newness of the Department Store: A View from the Eighteenth Century’, G. CROSSICK en S. JAUMAIN, *Cathedrals of Consumption. The European Department Store 1850-1939*, Aldershot, 1999, 46-71; J.H. FURNEE, en C. LESGER, ‘Shopping Streets and Cultures from a Long-term and Transnational Perspective: an Introduction’, J.H. FURNEE en C. LESGER, *The Landscape of Consumption: Shopping Streets and Cultures in Western Europe, 1600-1900*, Basingstoke, 2014, 1.

³ A. ARNOU, *Sights/Sites of Splendor: The Shopping Landscape in Nineteenth-Century Brussels*, onuitgegeven doctoraatsproefschrift, KU Leuven, departement Geschiedenis, 2015, 361-373; A. ARNOU, ‘Something Old, Something Borrowed, Something New: The Brussels Shopping Townscape, 1830-1914’, J.H. FURNEE en C. LESGER, *The Landscape of Consumption: Shopping Streets and Cultures in Western Europe, 1600-1900*, Basingstoke, 2014, 161; G. CROSSICK en S. JAUMAIN, ‘The World of the Department Store: distribution, culture and social change’, G. CROSSICK en S. JAUMAIN, *Cathedrals of Consumption. The European Department Store 1850-1939*, Aldershot, 1999, 8; FURNEE, en LESGER, ‘Shopping Streets and Cultures from a Long-term and Transnational Perspective: an Introduction’, 11; S. JAUMAIN, *Les petits commerçants belges face à la modernité: 1880-1914*, Brussel, 1995.

⁴ CROSSICK en JAUMAIN, ‘The World of the Department Store’, 3.

⁵ B. LANCASTER, *The Department Store: A Social History*, London, 1995, 3.

⁶ W. LEACH, *Land of Desire*, New York, 1993; D. CHANEY, ‘The Department Store as a Cultural Form’, *Theory, Culture and Society*, 1 (1983), 22-31.

⁷ LANCASTER, *The Department Store: A Social History*, London, 1995, 3; 5, 45-46.

Het is op dit punt dat de voorgaande literatuur over grootwarenhuizen in aanraking komt met een andere onderzoeksinteresse, namelijk rampengeschiedenis. De laatste decennia zijn rampen een steeds populairder wordend onderzoeksobject geworden, ook voor historici. Steeds meer historici dragen daarmee bij tot de ontwikkeling van een relatief jong onderzoeksdomein, namelijk *Disaster Studies*. Nochtans is het domein ontstaan binnen de sociologie. Na de Tweede Wereldoorlog wilden Amerikaanse sociologen immers, met het oog op de Koude Oorlog, de schade en effecten van bombardementen in Europa en Japan onderzoeken om na te gaan hoe de Verenigde Staten zich beter tegen luchtaanvallen konden beschermen. Het onderzoek institutionaliseerde en versnelde met de oprichting van het *Disaster Research Center* (DRC) in 1963.⁸ Enrico Quarantelli is de meest prominente stichter van het domein, te meer omdat hij het DRC mee oprichtte en de volledige ontwikkeling van de *Disaster Studies* meemaakte en aanstuurde. Ook Charles Fritz, Russel R. Dynes, Havidán Rodríguez en vele anderen liggen aan de grondslag van het onderzoeksdomein. Naarmate het onderzoeksveld groter werd, groeide ook de interesse van onderzoekers uit uiteenlopende disciplines om te werken rond rampen. In 2007 verscheen het *Handbook of Disaster Research*, een basiswerk met een sterke Amerikaanse en sociologische focus, maar een noodzakelijk werk voor iedereen die aan onderzoek over rampen doet.⁹

Die toenemende interesse en interdisciplinariteit van het domein, maar ook het breed scala aan verschillende rampen die als onderzoeksobject dienen, zijn volgens de sociologische *founding fathers* van *Disaster Studies* een reden tot bezorgdheid. Het domein bevindt zich volgens hen in een patstelling, vermits auteurs er nog steeds niet in geslaagd zijn om methodologisch en conceptueel een standaard te zetten. De aanvankelijke methode was die van de sociale wetenschappen, met een sterke focus op modellen, theorieën en typologieën, maar naarmate er andere disciplines eveneens aan rampenonderzoek deden, werd de methodologie gevarieerder. Dat leidt er volgens sommigen toe dat auteurs vaak met verschillende methodes tegen elkaar argumenteren om uiteindelijk tot dezelfde bevindingen te komen. De voornaamste kritiek van de sociologen is echter dat de sociologische methodologie van theorievorming lijdt onder al die interdisciplinariteit, die volgens de critici alleen maar een overdaad aan beschrijvend onderzoek met zich mee heeft gebracht.¹⁰

---

⁸ H. RODRIGUEZ, E.L. QUARANTELLI en R.R. DYNES eds., 'Editor's Introduction', H. RODRIGUEZ, E.L. QUARANTELLI en R.R. eds., *Handbook of Disaster Research*, New York, 2007, xiii-xv.

⁹ W.R. PERRY, 'What is a Disaster?', H. RODRIGUEZ, E.L. QUARANTELLI en R.R. DYNES eds., *Handbook of Disaster Research*, New York, 2007, 5-7.

¹⁰ PERRY, 'What is a Disaster?', 13-14; RODRIGUEZ, QUARANTELLI en DYNES, 'Editor's Introduction', xvii; S. RUDENSTINE en S. GALEA, *The Causes and Behavioral Consequences of Disasters: Models Informed by the Global Experience 1950-2005*, New York, 2012, 11; B. VAN BAVEL en D. CURTIS, 'Better understanding disasters by better using history: Systematically using the historical record as one way to advance research into disasters', *CGEH Working Paper Series*, 2015, 4.

Het methodologisch gebrek aan consensus binnen de *Disaster Studies* komt het meest tot uiting in de verdeeldheid over wat een ramp nu juist is. Het is onvermijdelijk dat de definitie steeds afhangt van de discipline, interesses en achtergrond van de onderzoeker die de definitie voorstelt, wat verklaart waarom dit bij de *Disaster Studies* juist zo een twistpunt is. Een van de meest gezaghebbende definities is die van Charles Fritz, die rampen definieert als een gebeurtenis die een samenleving onder druk zet en zo de structuur van die samenleving verstoort. De focus op de structuren en maatschappelijke impact wijst op het sociologisch karakter van deze definitie.¹¹ Een andere socioloog, die van Allen Barton, benadrukt echter het belang van collectieve stress bij de vorming van een ramp.¹² Het *United Nations Office for Disaster Risk Reduction* (UNISDR) hanteert een gelijkaardige definitie, maar benadrukt eerder de menselijke en materiële verliezen.¹³ Het had interessant kunnen zijn om na te gaan hoe de Belgische wetgeving een ramp definieert, maar een duidelijke definitie wordt in België niet gehanteerd, wat niet wil zeggen dat er geen wetgeving rond rampen bestaat. Nederland heeft wel een expliciete Rampenwet van 1985, waarin de nadruk vooral op rampen als verstoorders van de algemene veiligheid van leven, gezondheid en materiële belangen ligt.¹⁴

Daarnaast is er vanaf de jaren zeventig en tachtig een onderscheid gemaakt tussen de *hazard* en de *disaster*. Een Nederlandstalige vertaling van het woord *hazard* is moeilijk in deze context. De etymologie van het woord *hazard*, verwijzend naar ‘*par hasard*’ of ‘toeval’, kan aanleiding geven tot verwarring. Binnen de *Disaster Studies* duidt de *hazard* voornamelijk op de schok of de hard, het natuurlijk fenomeen dat zich voordoet en waardoor een potentiële ramp kan ontstaan. De *disaster* is op zijn beurt dan de ramp die door de schok wordt veroorzaakt. Een toepasselijk voorbeeld kan een brand zijn. In een bepaald gebouw kan op een bepaald moment een brand ontstaan. Die brand, beginnend bij één enkel vlammetje, is de *hazard*. Een brand hoeft echter niet noodzakelijkerwijs een ramp te worden en honderden levens te eisen. De *disaster* is dus de miserie en de potentiële catastrofe die door de *hazard* of schok veroorzaakt wordt. Een *hazard* leidt dus niet per se tot een *disaster*, dat hangt af van andere factoren. Een *hazard* is evenmin noodzakelijkerwijs iets ‘per toeval’, zoals de etymologie bedrieglijk kan doen uitschijnen. Dat er bijvoorbeeld ergens twee tektonische platen botsen en een aardbeving ontstaat, ligt buiten ons bereik en is grotendeels toeval. Voor een explosie in een kerncentrale, zoals bijvoorbeeld Tsjernobyl, ligt dat echter anders en weegt de menselijke factor meer door dan de toevalsfactor.

---

¹¹ PERRY, ‘What is a Disaster?’, 2-8.

¹² M.J. VAN DUIN, *Van rampen leren: Een vergelijkend onderzoek naar de lessen uit spoorwegongevallen, hotelbranden en industriële ongelukken*, Den Haag 1992, 16;

¹³ UNISDR, ‘Terminology’

¹⁴ VAN DUIN, *Van rampen leren*, 16; *De Standaard*, ‘België heeft geen rampenwet’.

Sommige definities benadrukten de rol van de *hazard* als natuurlijke schok die alles veroorzaakte, terwijl anderen de *disaster*, de menselijke kant en hetgeen de *hazard* met zich meebracht, als de doorslaggevende factor zagen. Onder invloed van sociologen zoals Quarantelli is de focus met de jaren verlegd naar het aspect *disaster*. Voortaan lag de nadruk op de sociale, culturele en politieke processen die bepalen in hoeverre een *hazard* ook effectief een *disaster* wordt. Ook hoe succesvol of onsuccesvol op een ramp wordt gereageerd, kan deel uitmaken van een *disaster*.¹⁵ Voor het merendeel van de ramphistorici vandaag bestaat er niet zoiets als een natuurramp, enkel een door de natuur veroorzaakte ramp. Er is dus een consensus gegroeid dat een ramp nooit volledig aan de natuur te wijten is en dat menselijke factoren nooit volledig weg te denken zijn. Nog maar recent begint tegen deze gevestigde opvatting echter kritiek te rijzen, onder andere door historici. Bruce Campbell benadrukte bijvoorbeeld de vergeten rol van de natuur als historische protagonist. Voor Campbell, die het voorbeeld van de voedselcrisis en de pest van de veertiende eeuw neemt, sturen natuurlijke fenomenen zoals klimaatverandering de historische processen.¹⁶ Desondanks blijft de aandacht gevestigd op menselijke factoren en de maatschappelijke impact van een ramp.

Dit conceptuele denken heeft praktische implicaties. Het beïnvloedt de wijze waarop onderzoekers kijken naar de *risico's* die aan een ramp voorafgaan. Ook over deze kwestie valt een tweespalt op te merken in de *Disaster Studies*, die langs de tegenstelling *hazard* versus *disaster* loopt. In de jaren tachtig ontstond namelijk het concept *risicomaatschappij*, voor het eerst geformuleerd door Ulrich Beck, een Duitse socioloog. Het was een poging om de vele door technologie veroorzaakte rampen tijdens de jaren tachtig te verklaren. Beck poneert dat de huidige moderne samenleving, die technologisch gezien steeds complexer en verregaand wordt, een *risicomaatschappij* is, die zelf de oorzaak is van de vele rampen die de mensheid recent plagen. Het risico op rampen wordt door de moderniteit zelf gecreëerd. We kunnen dus niet anders dan dat risico op rampen accepteren. Omdat ze inherent zijn aan onze moderne maatschappij, heeft het geen zin om te proberen om rampen volledig te voorkomen. Ze doen zich in onze moderne samenleving sowieso voor en het enige wat wij daar als mensen kunnen tegen doen, is hun impact inperken. Om aan schadebeperking te kunnen doen, wordt een beroep gedaan op technologische oplossingen. Het is deze technocratische visie op rampreductie, die *hazards* centraal stelt en die *hazards* wil counteren

---

¹⁵ VAN BAVEL en CURTIS, 'Better understanding disasters by better using history', 1.

¹⁶ B. CAMPBELL, 'Nature as historical protagonist: environment and society in pre-industrial England', *Economic History Review*, 2 (2010), 283 en 309-310.

met technologische oplossingen, die tot de jaren negentig dominant was en zijn institutionele variant vond in het *United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNISDR)*.¹⁷

Vanaf de jaren negentig won een nieuwe visie echter aan belang. Ze draait rond de *kwetsbaarheid*, van een samenleving voor potentiële rampen. In tegenstelling tot de focus van de *risk society* op de *hazard*, ligt de nadruk hier op de eigenlijke *disaster*. Technologische oorzaken of oplossingen tonen volgens deze visie niet het hele plaatje. De oorzaken van een *disaster* liggen daarentegen binnen de sociale structuur van de maatschappij. Er moet dus niet onderzocht worden hoe eventuele technologische oplossingen de schade kunnen doen beperken, maar wel wat er in de samenleving verkeerd zit waardoor een *hazard* of schok zo een catastrofe heeft kunnen aanrichten. Zo kunnen er zelfs modellen gemaakt worden om na te gaan hoe *kwetsbaar* een samenleving is.¹⁸ Vooral in Latijns-Amerika kent deze invalshoek veel aanhang, meer bepaald in het onderzoekscentrum La Red (*Red de Estudios Sociales en Prevencion de Desastres en America Latina*), dat zich afzet tegen de technocratische oplossingen van het UNISDR.¹⁹ De twee stromingen hebben niet alleen een verschillende visie op wat een ramp is, maar behandelen ook geografisch verschillende regio's. Terwijl aanhangers van de *moderniteitsmaatschappij* vooral schrijven over het Westen, behandelen voorstanders van de *kwetsbaarheid*-benadering meer onderwerpen over het Zuiden.²⁰ *Kwetsbaarheid* is ondertussen gegroeid tot één van de belangrijkste concepten binnen de *Disaster Studies*, maar recent is het ook onderhevig aan kritiek. Greg Bankoff heeft kritiek op de paternalistische en eurocentrische bijklank die het begrip heeft. Samenlevingen in het Zuiden worden te gemakkelijk als *kwetsbaar* bestempeld om Westerse interventie te justifiëren.²¹

Naast het verschil tussen *hazard* en *disaster*, en de tegenstelling tussen de *kwetsbaarheid*-benadering en de *risicomaatschappij*-benadering, zijn er nog enkele andere belangrijke gangbare concepten over wat rampen juist zijn. *Resistentie (resistence)* bijvoorbeeld. Ook hier lopen de definities uiteen, maar volgens Neil Adger, die geen socioloog, maar een geograaf is, kan het begrip op twee manieren geïnterpreteerd worden. Ofwel duidt het op de graad van verstoring die nodig is opdat de *hazard* een *disaster* wordt, ofwel gaat het over de graad en snelheid van het herstel na de ramp.²² Auteurs als Greg Bankoff en Georgina Endfield wijzen erop dat *sociaal kapitaal* een belangrijke rol speelt omdat sterk georganiseerde samenlevingen met een sterk middenveld zich beter kunnen

---

¹⁷ S. REVET, 'Penser et affronter les désastres: un panorama des recherches en sciences sociales et des politiques internationales', *Critique internationale*, 3 (2011), 164-168; UNISDR, 'What is Disaster Risk Reduction'; U. BECK, *Risk Society: Towards a New Modernity*, New Delhi, 1992.

¹⁸ B. WISNER, P. BLAIKIE, T. CANNON en I. DAVIS, *At Risk: natural hazards, people's vulnerability and disasters*, Londen, 1994.

¹⁹ *La Red*, 'Antecedentes'

²⁰ REVET, 'Penser et affronter les désastres', 165.

²¹ G. BANKOFF, 'Rendering the World Unsafe: 'Vulnerability' as Western Discourse', *Disasters*, 1 (2001), 20.

²² W.N. ADGER, 'Social and ecological resilience: are they related?', *Progress in Human Geography*, 3 (2000), 350.

organiseren tegen potentiële risico's en rampen.²³ Daarnaast kan de betekenis van een ramp ook afhangen van de perceptie erop op het moment van de gebeurtenis. Sommige auteurs binnen het domein van de *Disaster Studies* hebben dan ook aandacht voor het discours rond rampen. Volgens Christian Rohr, een historicus die onderzoek doet naar de perceptie van rampen, is er in sommige gevallen zelf sprake van een *geconstrueerde ramp*: een ramp die veel meer en omvattender is in het publieke discours dan ze eigenlijk voorstelde.²⁴

Ten slotte is er nog het belangrijke concept *leren uit rampen* (*learning from disaster*). Het verwijst naar het essay van de historicus Scott Gabriel Knowles. Zijn opzet is om historici er op te wijzen dat ze een belangrijke rol te spelen hebben in de wijze waarop de maatschappij in het algemeen en de beleidsmakers in het bijzonder leren uit en reageren op rampen.²⁵ Hij volgt Ulrich Beck dan ook in de redenering dat de huidige moderne maatschappij bepaalde risico's met zich meebrengt en dat we ons daartegen zoveel mogelijk moeten beschermen. *Leren uit een ramp* is in veel gevallen noodzakelijk, maar dat betekent voor Knowles niet dat we *disasters* mogen zien als noodzakelijke schokken die uiteindelijk de wereld beter maken, zoals Naomi Klein in haar bekende *shock doctrine* poneert.²⁶ Knowles concludeert ten slotte dat leren uit rampen een politiek gegeven is en samenhangt met politieke legitimiteit. Daarbij spelen ook experts, wiens onderzoek aan de basis ligt van het leerproces, een belangrijke rol en Knowles spreekt in dat verband over het *gezag van experts*.²⁷ Arjen Boin en Paul 't Hart, twee sociale wetenschappers, vinden dat het aspect van *leren van een ramp* onderontwikkeld is in de *Disaster Studies*. Nochtans is in Nederland het leerproces na rampen reeds uitgebreid bestudeerd door Menno Van Duin, eveneens een socioloog, die een comparatieve studie over impacten van verschillende Nederlandse rampen uitvoerde.²⁸ Vergelijkbare studies zijn in België nog niet verschenen. De redenering van Boin en 't Hart is extra vreemd omdat veel definities voor rampen van sociologen aansturen op het belang van de impact op de samenleving en hoe een samenleving verandert om een nieuwe ramp te voorkomen.²⁹

Centraal in de literatuur over *leren uit rampen* is het element *agendazetting* (*agenda-setting*). Dat is iets wat Thomas Birkland als een van de eersten heeft getheoretiseerd in zijn boek, waarin hij

---

²³ G.H. ENDFIELD, 'The Resilience and Adaptive Capacity of Social-Environmental Systems in Colonial Mexico', *PNAS*, 10 (2012), 3676-3681;

²⁴ C. ROHR, 'Writing a Catastrophe. Describing and Constructing Disaster Perception in Narrative Sources from the Late Middle Ages', *Historical Social Research*, 3 (2007), 88-102.

²⁵ S.G. KNOWLES, 'Learning from disaster?: The History of Technology and the Future of Disaster Research', *Technology and Culture*, 4 (2014), 773-783.

²⁶ KNOWLES, 'Learning from disaster?', 775-783; KLEIN, N., *The Shock Doctrine*, Toronto, 2007.

²⁷ KNOWLES, 'Learning from disaster?', 781.

²⁸ M.J. VAN DUIN, *Van rampen leren: Een vergelijkend onderzoek naar de lessen uit spoorwegongevallen, hotelbranden en industriële ongelukken*, Den Haag 1992.

²⁹ A. BOIN, en P. 'T HART, 'The Crisis Approach', H. RODRIGUEZ, E.L. QUARANTELLI, en R.R. DYNES eds., *Handbook of Disaster Research*, New York, 2007, 52.

duidelijk de link tussen enkele rampen en de gevolgen die zij hebben gehad op het besluitvormingsproces legt. In diezelfde lijn ligt ook het begrip van John Kingdon, *policy window*, waarbij een ramp de opportuniteit biedt om met nieuwe voorstellen te komen en het probleem rechtstreeks aan te pakken.³⁰ Daarmee samenhangend is er het concept *verzekeringsamenleving*, wat naast de economische impact van een ramp ook betrekking heeft op de heropbouw en het leerproces. Rampen hebben vaak een financiële impact op getroffen en verzekeringen vergoeden die getroffen niet alleen, ze doen via terugbetalingen en verzekeringspremies ook *risico's* beheersen. Francois Ewald spreekt zelfs over een *verzekeringsamenleving* waarbij het verzekeringswezen een regulerende factor in de maatschappij kan zijn.³¹ De economische impact van rampen past tevens ook in een bredere literatuur rond retributie, reparaties en de compensatie voor het verleden.³²

Deze voorgaande elementen tonen aan dat er binnen het domein van *Disaster Studies* op een aantal fundamentele punten over wat een ramp nu juist is nog geen eensgezindheid bestaat. Voor sociologen is het gebrek aan een eenduidige theorie of model misschien frustrerend, maar voor historici hoeft dat niet per se een struikelblok te zijn. Integendeel, de vele concepten die in de literatuur terugkomen lijken erg geschikt om op een historisch gegeven toe te passen. De belangrijkste en relevante concepten en beredeneringen binnen de *Disaster Studies* die bruikbaar zijn voor deze masterproef zijn het verschil tussen *hazard* en *disaster*, de *risico*-tegenstelling tussen de *kwetsbaarheid* en *risicomaatschappij*, *resistentie*, de *geconstrueerde ramp* en *learning from disaster* met daarmee gepaard gaand de *verzekeringsamenleving* en de *rule of experts*.

De vraag is echter wat de rol van de historische discipline binnen de *Disaster Studies* is. Net als bij de literatuur over de grootwarenhuizen staan ook in de *Disaster Studies* algemene sociologische theorieën tegenover de wil van historici om de complexere realiteit bloot te leggen. Ondanks het interdisciplinaire engagement van de *Disaster Studies*, speelt de geschiedkundige methodologie een ondergeschikte rol. Sommige auteurs hebben echter recent interesse gekregen om een temporele dimensie te incorporeren in onderzoek over rampen, maar passen hun sociologische methodologie nauwelijks aan. Het *Handbook of Disaster Research*, hét standaardwerk van de *Disaster Studies* en natuurlijk mee geschreven door Quarantelli, heeft enkele alinea's gewijd aan de historische kritiek.³³

---

³⁰ T.A. BIRKLAND, *After Disaster: Agenda Setting, Public Policy, and Focusing Events*, Washington D.C., 1997; M.J. VAN DUIN, *Van rampen leren: Een vergelijkend onderzoek naar de lessen uit spoorwegongevallen, hotelbranden en industriële ongelukken*, Den Haag 1992, 275.

³¹ U. LÜBKEN en C. MAUCH, 'Uncertain Environments: Natural Hazards, Risk and Insurance in Historical Perspective', *Environment and History*, 17 (2011), 9-12; F. EWALD, 'Die Versicherungs-Gesellschaft', *Kritische Justitz*, 4 (1989), 385-393.

³² P. DE GREIFF, *The Handbook of Reparations*, Oxford, 2006.

³³ R.A. STALLINGS, 'Methodological Issues', H. RODRIGUEZ, E.L. QUARANTELLI en R.R. DYNES eds., *Handbook of Disaster Research*, New York, 2007, 70-75.

Het meest opvallend is de oproep van Van Bavel en Curtis om, als oplossing voor het gebrek aan een eensgezinde methodologie voor *Disaster Studies*, een meer chronologisch en langetermijnperspectief te hanteren. Hoewel Bas Van Bavel en Daniel Curtis beiden historici zijn, gaan zij een stap verder en vinden dat historici zich daarvoor moeten inpassen binnen de methodologie van de sociale wetenschappen.³⁴ Hun oproep sluit aan bij een reeds aanwezige grondstroom in de historische discipline om langetermijngeschiedenis te verkiezen boven gedetailleerdere en ‘kleine’ geschiedenis, die culmineerde in het *History Manifesto* van Jo Guldi en David Armitage. Vanuit sociologisch oogpunt is er dus voornamelijk interesse voor de historische kritiek, maar minder voor andere aspecten van de methodologie zoals oog voor complexiteit en nuance. Geschiedenis is dus interessant voor de bronnen, maar voor een historische benadering van *disasters* zonder theorievorming zijn veel sociologen duidelijk nog niet klaar. Ook in de *Disaster Studies* is *sociology history with the hard work left out* en *history sociology with the brains left out*.³⁵

Dat heeft historici echter niet weerhouden om geschiedenis over rampen te schrijven. Toch was het aantal historische studies volgens Moneca Juneja, Franz Mauelshagen en Geneviève Massard-Guilbaud tien jaar geleden relatief klein en weinig baanbrekend.³⁶ Samen met Harold Platt en Dieter Schott heeft Massard-Guilbaud als reactie hierop een heel aantal historische studies gebundeld, met als doel om aan de *Disaster Studies* ook een historisch tijdsperspectief toe te voegen. Ook bij historici wordt duidelijk het onderscheid gemaakt tussen de *hazard* en de *disaster* waardoor de maatschappelijke context en niet de ramp zelf centraal staat in de studies. Ondanks de methodologische discussie bestaat er nog steeds een uitgebreide uitwisseling, maar zelfs binnen het interdisciplinaire domein van de *Disaster Studies* ziet het ernaar uit dat veel historici nog niet meteen aan uitgebreide theorievorming zullen doen en dat veel sociologen de historische methode voornamelijk voor de bronnen zullen blijven gebruiken. Daarmee is het theoretisch probleem, dat de *founding fathers* van de *Disaster Studies* aankaartten, nog lang niet van de baan, maar de vraag is of dat probleem erg is.³⁷

Het rijke corpus aan concepten in de literatuur over rampen is dus wel degelijk nuttig voor historici en kan de basis vormen voor de eerste historische studie over de meest dodelijke ramp in de Belgische naoorlogse geschiedenis. Over de brand is slechts één boek geschreven, *L'incendie de*

---

³⁴ VAN BAVEL en CURTIS, ‘Better understanding disasters by better using history’, 16-24.

³⁵ Dit is een verwijzing naar een bekend citaat van D.G. Macrae in D.G. MACRAE, ‘Some Sociological Prospects’, *Transactions of the Third World Congress of Sociology*, 1956.

³⁶ G. MASSARD-GUILBAUD, ‘Introduction: The Urban catastrophe: Challenge to the social, economic, and cultural order of the city’, G. MASSARD-GUILBAUD, H.L. PLATT en D. SCHOTT, *Villes et catastrophes: réactions face à l'urgence dans l'histoire européenne*, Frankfurt am Main, 2002, 15; M. JUNEJA en F. MAUELSHAGEN, ‘Disasters and Pre-industrial Societies: Historiographic Trends and Comparative Perspectives’, *The Medieval History Journal*, 1 (2007), 6.

³⁷ MASSARD-GUILBAUD, ‘Introduction’, 10-17.

l'Innovation: 22 mai 1967 door Bernard Houssiau, maar het boek is te descriptief om het als een volwaardige historisch verantwoorde studie te classificeren. Naast enkele verdere vermeldingen in vulgariserende overzichtswerken zoals *Les Belges dans les catastrophes*, een werk van Christian Deglas, is er nog niets over de brand in de Innovation geschreven. Met deze verhandeling moet daar verandering in komen. Zoals uit bovenstaand literatuuroverzicht blijkt, ligt zowel binnen de recente literatuur over grootwarenhuizen als over rampen de nadruk op de sociale impact. Het is die invalshoek die in deze verhandeling centraal zal staan. Deze studie wil dan ook onderzoeken wat de impact van de brand in de Innovation op de Belgische samenleving was. Zowel bij de literatuur over grootwarenhuizen als bij *disasters* leggen auteurs de nadruk op de studie van het fenomeen in plaats van het object alleen. Een ramp is wel degelijk, zoals Massard Guilbaud zegt, een *outcome*, een cesuur tussen een *before* en een *after*.³⁸ Deze invalshoek hoeft niet in te gaan tegen de sociologische literatuur, wel integendeel. Voor zowel sociale wetenschappers als historici is het relevant om te onderzoeken welke impact een gebeurtenis zoals een ramp heeft gehad op de maatschappij. Dat is het vertrekpunt van deze masterproef.

DE INNOVATION ALS CASESTUDIE VOOR *DISASTER STUDIES*

Zoals gezegd, wordt het domein van de *Disaster Studies* methodologisch overheerst door de sociale wetenschappen, meer bepaald de sociologie, waarbij theorievorming en modellen belangrijk zijn om grote patronen in rampen te onderscheiden. Ook de oproep van Van Bavel en Curtis aan historici om hun methode aan te passen aan die van de sociale wetenschappen om zo beter aan rampenstudies te kunnen doen, toont de grote invloed van sociologische theorievorming op het domein aan. Daarmee gepaard gaand is er een tendens naar meer langetermijnstudies en comparativiteit.³⁹ Casestudies over één bepaalde ramp worden minder geapprecieerd, en terwijl dit juist een geschikte manier is om een ramp historisch te benaderen, wordt van historici gevraagd om hun methode aan te passen. Theorieën en modellen zeggen echter niet alles. Ze veralgemenen sterk en laten weinig ruimte voor historische nuance. Het verleden valt niet te behelzen in een allesomvattend model. Deze verhandeling zal daarom vertrekken van een casestudie. Dat laat toe om voor één bepaald onderwerp een brede waaier aan dimensies en specificiteiten in rekening te brengen. De historische methode, is bij uitstek de ideale methode om een gebeurtenis zoals de

---

³⁸ MASSARD-GUILBAUD, 'Introduction: The Urban catastrophe: Challenge to the social, economic, and cultural order of the city', 12.

³⁹ VAN BAVEL en CURTIS, 'Better understanding disasters by better using history', 1-33; RUDENSTINE en GALEA, *The Causes and Behavioral Consequences of Disasters*, 12; RODRIGUEZ, QUARANTELLI en DYNES, 'Editor's Introduction', xvi.

brand in de Inno in een ruimere context te plaatsen.⁴⁰ Het is de bedoeling om met een casestudie tegen die tendens tot veralgemening in te gaan en aan te tonen dat de studie van één bepaalde ramp wel degelijk relevant kan zijn.

Hoewel dit onderzoek een ruimer tijdsperspectief hanteert dan enkel de dag van de ramp zelf, zou Fernand Braudel het, waarschijnlijk niet onterecht als *courte durée* beschouwen. Een brand is *an sich* een zeer kortstondige gebeurtenis. Toch kan de impact tientallen jaren duren, wat in verhouding als aanzienlijk lange termijn kan worden gezien. Rampen worden na een paar generaties wel vergeten, waardoor hun impact sowieso geen eeuwen zal meegaan.⁴¹ Het tijdsperspectief van deze studie is dus moeilijk te bepalen, vermits er geen duidelijke einddatum zichtbaar is. Rekening houdende met het feit dat de impact langer doorgaat, zal voor deze masterproef 1967 tot 1980 als tijdspanne gekozen worden. Aan het einde van de jaren zeventig zijn echter de laatste uitwerkingen van de ramp in de bronnen zichtbaar, voornamelijk dan in de wetgeving en vooral de beleidsbeslissingen van de stad Brussel. Ondanks deze relatief korte tijdspannen zal deze studie de *courte durée* dus zoveel mogelijk proberen te overstijgen, in de mate dat dat mogelijk is met een ramp, een kortetermijngebeurtenis bij uitstek.

Hoewel theorieën en modellen binnen *Disaster Studies* de meest geliefde manier zijn om rampen en hun maatschappelijke impact te verklaren, is er binnen het domein geen methodologische consensus of eengemaakt methodologisch kader. Dat maakt het moeilijk om ook een methodologie voor een onderzoek naar de brand in de Innovation te kiezen. Er is echter wel een uitgebreid en nuttig corpus aan concepten voorhanden. Verschillende concepten die binnen het domein terugkerend en toonaangevend zijn, zullen in deze verhandeling dan ook worden getest op de casus van de Innovation om zo aan te tonen of de brand van de Innovation al dan niet een nuttige casus is voor de *Disaster Studies*. De zes belangrijkste concepten binnen de *Disaster Studies* voor deze studie, die in het literatuuroverzicht reeds naar voren zijn gekomen, zullen toegepast worden. Ten eerste is het noodzakelijk om ook voor de brand een onderscheid te maken tussen de *hazard* en de *disaster*. Ten tweede zijn er de *risico's*, met daarbij de tegenstelling tussen *kwetsbaarheid* en de *risicomaatschappij*-gedachte. Ten derde is er het *discours* rond de ramp. Ten vierde is er de vraag hoe *resistent* de Belgische maatschappij was voor een dergelijke ramp. Ten vijfde gaat er aandacht

---

⁴⁰ H. RODRIGUEZ, E.L. QUARANTELLI en R.R. DYNES, 'Editor's Introduction', xvii; S. RUDENSTINE en S. GALEA, *The Causes and Behavioral Consequences of Disasters: Models Informed by the Global Experience 1950–2005*, New York, 2012, 11; B. VAN BAVEL en D. CURTIS, 'Better understanding disasters by better using history: Systematically using the historical record as one way to advance research into disasters', *CGEH Working Paper Series*, 2015, 4.

⁴¹ C. PFISTER, "The Monster Swallows You": Disaster Memory and Risk Culture in Western Europe, 1500–2000', *RCC Perspectives*, 2010, 1.

naar het concept van de *insurance society* en de economische impact van de brand, wat ten zesde ook samenhangt met *learning from disaster* en ten slotte met het *gezag van experts*.⁴²

Deze concepten zullen gaandeweg op de bronnen toegepast worden, in het kader van de vraagstelling naar de impact van de brand in de Innovation op de Belgische samenleving. De keuze van deze concepten is belangrijk en moet in overeenstemming zijn met het soort van ramp, aangezien het geen zin heeft om concepten voor hongersnoden op een brand toe te passen. Het is onmogelijk om over een perfect conceptencorpus te beschikken dat op alle rampen even goed toepasbaar is en het is dus perfect mogelijk dat sommige van deze concepten niet relevant gaan blijken voor deze casus. Enige voorzichtigheid en kritische afstand van de concepten zijn zeker nodig, te meer omdat een concept, net als een sociologische theorie of model, een vereenvoudiging van de werkelijkheid is waar historici waakzaam moeten voor zijn. Om in de casestudie een diverse waaier aan factoren en concepten van de ramp te kunnen behandelen, is een divers bronnencorpus noodzakelijk. Ten eerste is er het archief van de Brusselse brandweer. Verschillende documenten, krantenknipsels, correspondenties, tijdschriften en dossiers kunnen inzicht bieden in hoe de brandweer op korte termijn heeft geanticipeerd. Dit kan voor het feitelijk relaas van de ramp zeer interessant zijn, maar het is aanlokkelijk om hierdoor te verzeilen in anekdotiek. Dit archief is ook bijzonder nuttig om het standpunt van de brandweer in vele gevallen te achterhalen. De vaktijdschriften die in het archief zijn opgenomen, zijn hiervoor bruikbaar.

Ten tweede zal er gebruik worden gemaakt van overheidsdocumenten. Zo tonen de parlementaire handelingen van de Kamer van Volksvertegenwoordigers en de Senaat aan op welke manier het politieke debat is beïnvloed geweest en welke wetgevende initiatieven als reactie op de brand zijn genomen. Parlementaire documenten, waar onder meer wetsvoorstellen zijn in opgenomen, en bundels van parlementaire vragen zijn een goede aanvulling op de verslagen van de plenaire vergaderingen. Het probleem is echter dat er naast enkele forse debatten in de Kamer ook discussies in verschillende commissies zijn gevoerd. Het is echter niet duidelijk of er van deze commissies nog bronnenmateriaal voorhanden is. Dat probleem valt gedeeltelijk te overbruggen door de pasinomie en de website van het Staatsblad te gebruiken. Zo is het namelijk mogelijk om alle wetgevende initiatieven en Koninklijke Besluiten na te trekken die beïnvloed zijn door de brand in de Innovation. Ook op de website van het Staatsblad zijn volledige wetteksten en Koninklijke Besluiten vrij raadpleegbaar. Op die manier is het toch mogelijk om de lacune tussen de plenaire discussies en de uiteindelijke wetten en Koninklijke Besluiten gedeeltelijk te dichten. Ook de gemeenteraadsverslagen zijn een absolute *must* voor het bestuderen van het gemeentelijke politieke

---

⁴² Deze concepten, samen met eventuele bijkomende concepten, zullen in de loop van de tekst in het *cursief* aangeduid worden.

aspect. De jaarverslagen van de gemeenteraad laten toe om een algemener beeld te schetsen en meer op lange termijn te werken, aangezien zo per jaar duidelijk wordt welke discussiepunten de stad hebben beziggehouden. Op die manier kan ook aangetoond worden dat de impact van de ramp zich naast het nationale niveau ook op het gemeentelijke niveau heeft afgespeeld.

Naast het politieke aspect kunnen bronnen ook inzicht geven in de financieel-economische impact van de brand. Die impact kan onderzocht worden door de raadpleging van de archiefdocumenten van de Brusselse Openbare Onderstand en Sociale Zaken. Na de brand hebben immers veel sociale werkers van de stad Brussel getracht om de schade van de brand, zij het financieel, fysiek of psychisch, in kaart te brengen. Daarbij ging zowel aandacht naar de sociale situaties van gezinnen als naar de economische nadelen die ze van de brand ondervonden. Het biedt daarom een goede opportuniteit om na te gaan hoe families en handelszaken door de omstandigheden van de brand beïnvloed zijn geweest en welke financiële retributies ze daarvoor gekregen hebben. Net zoals bij het archief van de brandweer, is het ook bij deze archiefdocumenten aanlokkelijk om anekdotisch en descriptief te gaan werken. De aandacht moet vooral gaan naar de wijze waarop de brand de situatie van veel gezinnen heeft kunnen beïnvloeden en hoe sociale werkers daarmee zijn omgegaan. Bovendien bieden deze archiefdocumenten inzicht in nog een ander aspect op een hoger en meer institutioneel niveau, namelijk de verzekeringen en de fondsen die door de stad zijn opgericht om slachtoffers te vergoeden. Met de juiste wijze van analyse kan dit archief de economische impact van de brand in de Innovation dus goed aantonen. Wat de verzekeringen betreft, is er echter een bronnenprobleem. Het is namelijk niet duidelijk bij welke maatschappij er zich archiefmateriaal over de brand bevindt en of dat archief openbaar is. Het andere bronnenmateriaal bevat wel sporadische informatie over verzekeringen, wat toelaat om toch op een beperkte schaal de rol te onderzoeken die de verzekeringen bij de brand in de Innovation hebben gespeeld.

Wellicht de meest unieke bron die voor deze studie voorhanden is, is het gerechtsdossier van de Innovation. Dat dossier bestaat uit een vijftigtal pakketten en te omvangrijk is om in één dossierkast op te bergen. De raadpleging van dat dossier vereiste een goedkeuring van de Procureur des Konings en opent ongeziene mogelijkheden om de brand in de Innovation te bestuderen. Het probleem van dit dossier ligt voor de hand: het is te omvangrijk om van naaldje tot draadje te bestuderen, maar dat is ook niet nodig. Het is vooral relevant om het gerechtsdossier te bestuderen in het licht van de impact van de brand en, daarmee samenhangend, de schuldvraag. De precieze oorzaak van de ramp, die overigens nooit is ontrafeld, en de bijhorende stemmingmakerij daarrond is een centraal gegeven bij de brand in de Innovation. De manier waarop het gerecht is gaan zoeken naar de oorzaak, is een facet van hoe de Innovation de samenleving heeft beïnvloed. Door een

slimme selectie te maken van wat nuttig en minder nuttig is, kan dit enorm omvangrijke gerechtsdossier een onwaarschijnlijk unieke bijdrage leveren aan dit onderzoek. Vooral het expertiserapport, die conclusie van het hele dossier vormt, is zeer waardevol om inzicht te krijgen in de oorzaken van de brand. Het is echter niet omdat dit dossier door experts is opgesteld, dat de historicus er niet kritisch moet tegenover staan. Experts kunnen fouten maken en lacunes in een zo een groot dossier zijn mogelijk.

Ten slotte zijn kranten onontbeerlijk voor deze studie. De brand was een van de eerste rampen in de Belgische geschiedenis waarover massaal in de media bericht werd. Kranten kunnen veel inzicht bieden in hoe met de catastrofe van de Inno werd omgegaan kort na de ramp. Het is absoluut niet de bedoeling om een persstudie op te zetten, wat de focus te ver zou verleggen, maar de kranten kunnen wel gebruikt worden om de archiefdocumenten feitelijk aan te vullen en om inzicht te bieden in de eerder vermelde stemmingmakerij meteen na de ramp. Het is echter noodzakelijk om een kritische afstand te behouden van het vaak sensationele kader waarin die informatie aan de lezer wordt aangeboden. Interviews zouden interessant kunnen zijn voor deze studie, maar er is in deze masterproef bewust gekozen om dit niet te doen. Ze bieden namelijk inzicht in andere aspecten, zoals herinneringen en ervaringen, en een studie over mondelinge geschiedenis zou een andere literatuurstudie, methode en onderzoeksvraag vereisen. Ongetwijfeld is dit aspect van *memory* zeer interessant, maar het is wegens de beperking in tijd voorlopig niet prioritair.

In een eerste hoofdstuk zal de context geschetst worden van de voorgeschiedenis van het grootwarenhuis 'A l'Innovation' en wat er op die bewuste 22 mei en kort erna is gebeurd. Het is onvermijdelijk om voor dit hoofdstuk een feitelijke aanpak te hanteren, maar er zal ook geprobeerd worden om dat te overstijgen en inzicht te krijgen in de kortetermijnsimpact van de ramp. In een tweede hoofdstuk komt de economische en financiële impact van de brand aan bod, met aandacht voor de solidariteit na de brand en de vergoeding van de slachtoffers. Het derde hoofdstuk verklaart hoe de brand is kunnen ontstaan en hoe daar destijds onderzoek is naar gedaan. Hierbij wordt een belangrijk onderscheid gemaakt tussen de aanleiding en de oorzaken van het ontstaan van de brand. Het laatste hoofdstuk is het sluitstuk van deze masterproef en kijkt naar hoe publieke en politieke andere actoren hebben geleerd uit de ramp, de ramp naar hun hand hebben weten te zetten, en hoe een destructieve ramp als de brand in de Innovation alsnog voor verandering en verbetering heeft kunnen zorgen. In de conclusie komt een overzicht van de onderzoeksresultaten en reflectie over de toegepaste concepten aan bod, zullen er verdere chronologische en comparatieve verbanden worden gelegd en zal er nader worden ingegaan op de relevantie van een casus over de brand in de Innovation voor de *Disaster Studies*.

I

22 MEI 1967: VAN SUCCES NAAR TRAGEDIE

Er zijn zo van die gebeurtenissen waarbij iedereen zich kan herinneren waar hij of zij was op dat ogenblik. Het meest recente voorbeeld zijn misschien wel de aanslagen op de Twin Towers in New York in 2001. Ook in België hebben we dergelijke momenten meegemaakt. Het publiek dat het zich nog kan herinneren, is misschien wat ouder vandaag, maar nog steeds kan een grote groep mensen met bijzondere nauwkeurigheid plaatsen waar ze waren op het ogenblik dat de Innovation in de Brusselse Nieuwstraat aan het branden was. Hoewel de herinnering aan rampen lang kan meegaan, zijn rampen als de brand in de Innovation kortermijnsgebeurtenissen bij uitstek. Onderzoek over dergelijke gebeurtenissen is daarom in ‘braudeliaanse’ termen makkelijk te bestempelen als *histoire événementielle*, en niet onterecht. Zoals in de inleiding naar voren is gekomen, zijn dergelijke studies met een kort tijdsbestek minder in trek bij onderzoekers binnen *Disaster Studies*. Toch spelen kortstondige gebeurtenissen als de brand in de Innovation vaak, door de impact die ze hebben gehad, een grote rol binnen bredere tendensen.

Het opzet van deze masterproef is om het eventementiële te overstijgen en ruimer te gaan dan alleen de beschrijving van wat er tijdens de ramp zelf is gebeurd. Toch is het nodig om aandacht te schenken aan de gebeurtenis zelf. Een ramp is immers, zoals Geneviève Massard-Guilbaud terecht stelt, een scheidingsmoment tussen een *before* en een *after*.⁴³ Alleen kijken naar wat ervoor of erna is gebeurd, zonder te focussen op wat de ramp zelf juist inhield, is onvoldoende. Het scheidingsmoment tussen de twee is minstens even belangrijk om het bredere plaatje van zo een gebeurtenis te begrijpen. Hierbij mag het eerder besproken onderscheid tussen *hazard* en *disaster* niet vergeten worden. De *hazard* is in het geval van de Innovation de brand en het vuur dat zich verspreidde; de *disaster* de ellende die uit de *hazard* voortkwam. In het volgende hoofdstuk komen zullen dus drie dingen aan bod komen: de voorgeschiedenis van het grootwarenhuis ‘A l’Innovation’ (*before*), de ramp zelf (*disaster*) en de onmiddellijke impact op zeer korte termijn (*after*). Dat laatste omvat voornamelijk een politieke impact, het rouwproces en de angstpsychose na de ramp. De informatie van dit hoofdstuk is noodzakelijk om de verdere impact van de brand en het element *after* in de volgende hoofdstukken beter te kunnen begrijpen. Het bronnenmateriaal

---

⁴³ MASSARD-GUILBAUD, G., ‘Introduction: The Urban catastrophe: Challenge to the social, economic, and cultural order of the city’, G. MASSARD-GUILBAUD, H.L. PLATT en D. SCHOTT red., *Villes et catastrophes: réactions face à l’urgence dans l’histoire européenne*, Frankfurt am Main, 2002, 12.

hiervoor bestaat voor het grootste deel uit krantenartikels. Daarnaast zullen ook documenten van de Brusselse brandweer en het gerechtsdossier gebruikt worden.

Hier moet echter bij vermeld worden dat alle vier kranten op een erg sensationele wijze berichtten over de ramp. Langs de ene kant is dit niet verwonderlijk gezien de indrukwekkende omvang van de brand, maar langs de andere kant dient er dus met het discours van de berichtgeving voorzichtig omgegaan te worden. Dat mediabronnen, zoals de vier kranten voor deze masterproef, op zeer korte termijn veel informatie berichtten, maakt hen waardevol voor feitelijke kennis en inzicht in het verloop van de gebeurtenissen. Dat kortetermijnsaspect is evenwel gevaarlijk en dat is ook het uitgangspunt van de studie van Eleanor Singer en Phyllis Endreny over de berichtgeving over rampen en risico's. Net als historici reconstrueren de media immers gebeurtenissen en kunnen ze onmogelijk een volledig accuraat beeld schetsen. Volgens Singer en Endreny focussen media voornamelijk op de eenmalige *nieuwswaardige gebeurtenissen*, die gekenmerkt worden door veel drama en slachtoffers op een zeer korte tijd, en tonen ze minder het bredere plaatje van de *risico's* en de langetermijnsprocessen die tot de ramp hebben geleid.⁴⁴ De focus van de media ligt dus op de korte termijn, iets dat voor historici informatierijke bronnen oplevert, maar dus met de nodige kritiek moet behandeld worden. In dit hoofdstuk zal gefocust worden op de geschiedenis van de Innovation voor de brand en op de gebeurtenissen van 22 mei zelf. Daarbij gaat de aandacht naar de kortetermijnsimpact die de brand heeft gehad op verschillende vlakken: slachtoffers, hulpdiensten, materiële schade, rouw, ongerustheid en politiek; en de berichtgeving daarover.

HET SUCCESVERHAAL VAN 'A L'INNOVATION'

Op het ogenblik van de brand was de grootwarenhuisketen 'Grands Magasins A l'Innovation' al zestig jaar in de Brusselse Nieuwstraat gevestigd en uitgegroeid tot de grootste warenhuisketen van België. Het draaide een jaarlijkse omzet van 3 tot 3,5 miljard toenmalige Belgische Frank per jaar, met een brutowinst van 184 miljoen Belgische Frank. Het kapitaal van de onderneming bestond uit een goede 900 miljoen Belgische Frank, verdeeld over 450.000 aandelen. De Innovation bood in 1967 over heel België werkgelegenheid aan ruim 5.000 mensen, waarvan er 2.000 in het hoofdfiliaal in Brussel actief waren.⁴⁵ Aan de vooravond van de brand bevond het bedrijf zich dus op een van de hoogtepunten van haar succes.

Het grootwarenhuis 'A l'Innovation' was in 1897 door vier Elzassers opgericht: Jules Bernheim, Paul Meyer, Salomon Meyer en Mathieu Meyer. Jules Bernheim was afkomstig uit

---

⁴⁴ E. SINGER P.M. ENDRENY, *Reporting on Risk. How the Mass Media portray on Accidents, Diseases, Disasters and other Hazards*, New York, 1993, 21

⁴⁵ 'De geschiedenis van de Innovation', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 8; 'L'an dernier à Zellik...', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5.

Mulhouse, gelegen in de Elzas. Zijn echtgenote kwam uit de familie Meyer en samen met zijn schoonvader en twee schoonbroers startte hij daar een winkel die gespecialiseerd was in katoen en zijde. Nadat de Elzas in 1870 bij het Duitse Rijk was gevoegd, leed de familiezaak onder zware concurrentie van Duitse fabrikanten. Bijgevolg zochten ze naar nieuwe uitwijkmogelijkheden, waarvoor Brussel het meest in aanmerking kwam. In 1897 huurden de broers Meyer en Jules Bernheim twee panden in de Brusselse Nieuwstraat en richtten zo de winkel 'A l'Innovation' op.⁴⁶ Dat de Nieuwstraat nieuwe winkels en ambitieuze zakenlui aantrok, past binnen bredere ontwikkelingen. De stadsvernieuwingen van de negentiende eeuw in Brussel, onder meer door de bouw van een Noord- en Zuidstation, concentreerden zich meer op de as Noord-Zuid dan op de oude winkelas Oost-West. De nabijheid van het Noordstation, wat ook mensen van buiten Brussel aantrok, gecombineerd met de aanleg van voetpaden in de Nieuwstraat, maakten van de straat een interessante plek voor grootwarenhuizen om te ondernemen.⁴⁷

Vanaf 1897 groeide de Innovation van een bescheiden boetiek uit tot een succesvol grootwarenhuis in Parijse stijl dat zich kon onderscheiden van de bestaande winkelcultuur.⁴⁸ Tot dan toe werd de standaard gezet door traditionele gespecialiseerde winkels met een vast cliënteel, waar de klant binnenging om exact te kopen wat hij of zij nodig had. De nieuwe grootwarenhuizen, zoals de Innovation, boden zowat alles aan. Ze trachtten de klant eerst naar binnen te lokken met etalages, imponerende architectuur, opvallende lichtreclames en gratis toegang, om de klanten vervolgens een overvloed aan koopwaar aan te bieden. Binnenin werd vaak gekozen voor een groot centraal atrium, wat in een oogopslag alle mogelijke goederen van de winkel zichtbaar kon maken en zo indruk kon wekken bij de klant. Ook nieuw waren de zogenaamde *prix uniques*, vaste prijzen die op het koopwaar geafficheerd stonden en zware concurrentie boden aan andere grootwarenhuizen of traditionele winkeliers.⁴⁹

Voor 'A l'Innovation' droeg één van de bekendste Belgische architecten, Victor Horta, die goede connecties had met de familie Bernheim, bij tot deze evolutie. Nadat de gebroeders Meyer en Bernheim in 1901 een aanpalend hotel hadden opgekocht, kreeg Horta de opdracht om op dezelfde plaats een volwaardig grootwarenhuis in *Art Nouveau*-stijl te bouwen.⁵⁰ Horta verbond de

---

⁴⁶ 'Heures et malheurs de la Rue Neuve', *Le Soir* (27 mei 1967), 5; N. COUPAIN, 'A l'Innovation', *Dictionnaire d'Histoire de Bruxelles*, Brussel, 2013, 430; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, expertiserapport, 1969, 1-5.

⁴⁷ ARNOUT, *Sights/Sites of Splendor*, 313; 'Heures et malheurs de la Rue Neuve', *Le Soir* (27 mei 1967), 5.

⁴⁸ COUPAIN, 'A l'Innovation', 430.

⁴⁹ S. JAUMAIN, 'Vitrines, architecture et distribution. Quelques aspects de la modernisation des grands magasins Bruxellois pendant l'entre-deux-guerres', S. JAUMAIN en P.A. LINTÉAU red., *Vivre en Ville. Bruxelles et Montréal (XIXe-XXe siècles)*, Brussel, 2006, 287-303; 'Les appréhensions de l'architecte de 'l'Innovation 1901': Victor Horta', *Le Soir* (26 mei 1967), 3; ARNOUT, *Sights/Sites of Splendor*, 338-349.

⁵⁰ 'Les appréhensions de l'architecte de 'l'Innovation 1901': Victor Horta', *Le Soir* (26 mei 1967), 3; 'Heures et malheurs de la Rue Neuve', *Le Soir* (27 mei 1967), 5; 'Inno 'modern-style' d'Horta', *Le Soir* (30 mei 1967), 8.

architectuur van het grootwarenhuis met de verkoopsstrategie van het grootwarenhuis. Die strategie, die misschien wel als een voorloper van de hedendaagse *merchandising* kan worden gezien, blijkt des te meer uit volgend citaat uit Horta's memoires:

---

*“Il était d'une remarquable simplicité, le programme de construction des magasins de l'Innovation: accrocher le passant du dehors pour en faire un acheteur et, celui-ci une fois dans la 'cage', l'obliger de passer et de s'arrêter devant la moindre marchandise exposée.”*⁵¹

De nieuwe Innovation moest dus een 'kooi' worden, die voornamelijk uit glas en metaal bestond om zo een grote open ruimte met veel lichtinval te creëren en al de koopwaar zonder kunstmatig licht te presenteren. De façade aan de straatkant deed dienst als een grote etalage. De nieuwe winkel moest letterlijk innovatie en moderniteit uitstralen. De inspanningen van Horta hadden hun effect dan ook niet gemist: de Innovation liet door zijn sensationele architectuur op zijn tijdgenoten een diepe indruk na. De gratis inkom maakte dat veel Brusselaars voor het eerst in zo'n chique winkel konden vertoeven en, meer specifiek, in aanraking kwamen met de *Art Nouveau*-stijl. Het is zelfs zo dat dergelijke grote bouwprojecten werden aangemoedigd door de overheid en de winkels oogluikend toeliet om lossers om te springen met bepaalde bouwcodes, op voorwaarde dat ze een bijdrage leverden aan de opwaardering van het straatbeeld.⁵²

Afbeelding 1:

Promotie-affiche voor de opening van het nieuwe grootwarenhuis 'A l'Innovation' in 1903. Op de achtergrond is het nieuwe gebouw van Victor Horta te zien. De stijl van de winkel en de promotie ervan was geïnspireerd door de grootwarenhuizen van Parijs. Het nieuwe grootwarenhuis in de Nieuwstraat was door zijn indrukwekkende architectuur een bezienswaardigheid op zich geworden.

Bron: Leonhard Tietz - Antwerpen, 'A l'Innovation, rue Neuve, Bruxelles'.

⁵¹ Citaat van Victor Horta, overgenomen uit: ARNOUT, *Sights/Sites of Splendor*, 343.

⁵² 'Inno 'modern-style' d'Horta', *Le Soir* (30 mei 1967), 8; ARNOUT, *Sights/Sites of Splendor*, 297 en 345-349; JAUMAIN, 'Vitrines, architecture et distribution', 292-293; 'Heures et malheurs de la Rue Neuve', *Le Soir* (27 mei 1967), 5; Les appréhensions de l'architecte de 'l'Innovation 1901': Victor Horta', *Le Soir* (26 mei 1967), 3.

Na de Eerste Wereldoorlog besliste Emile Bernheim, de zoon van Jules Bernheim die in 1901 in de zaak was gestapt, om het grootwarenhuis gelegen naast de Innovation, 'Grands Magasins Léonard Tietz', over te nemen. Tijdens de oorlog was dat grootwarenhuis immers onder sequester geplaatst omdat Tietz een Duitser was. De overname, die een goede 36 miljoen toenmalige Belgische Frank bedroeg, bleek een zware financiële onderneming te zijn, maar hierdoor had de Innovation ineens ook de andere Tietz-filialen buiten Brussel, zoals op de Antwerpse Meir, overgenomen. Het Tietz-gebouw en het oorspronkelijke Horta-gebouw werden met een doorgang verbonden.⁵³ De overname van Léonard Tietz was niet de enige uitbreiding die de Innovation deed. In 1934 werd nog een nieuw gedeelte op de hoek van de Koolstraat en de Dambordstraat bijgebouwd, waarop in 1948 nog eens drie verdiepingen werden toegevoegd. Door al deze *ad hoc*-uitbreidingen was de Innovation hoegenaamd geen architecturaal geheel meer. Er waren in de winkel regelmatig niveaoverschillen en voor veel klanten leek het gebouw een doolhof.⁵⁴ Gelijktijdig breidde het grootwarenhuis zijn assortiment uit, gaande van textiel tot huishoudvoorwerpen en luxegoederen. Voedingswaren verkocht de Innovation niet, behalve in de restaurants. De laatste grote aanpassing aan de winkel in de Nieuwstraat vond plaats in 1957, wanneer naar aanleiding van Expo '58 een grote façade in aluminium voor een deel van de gevels links en rechts van het Tietz-gedeelte, dus ook voor de gevel van Horta, werd geplaatst.⁵⁵ De Innovation breidde verder niet alleen aan de Nieuwstraat uit, maar ook in heel België, met filialen in Luik (1899), Verviers (1900), Elsene (1900), Gent (1901), Charleroi (1901), Oostende (1906), Antwerpen (1910), Brugge (1920) etc. In 1967 had de Innovation in België veertien filialen. Ook in Nederland en Frankrijk heeft de Inno voet aan grond proberen te krijgen, maar dat was minder succesvol. De buitenlandse onderneming had het bedrijf een hele hoop winst gekost en in 1967 werd er al enige tijd geen dividend meer aan de aandeelhouders uitgekeerd.⁵⁶ Niettemin was de Innovation in 1967 op zijn minst een succesonderneming te noemen.

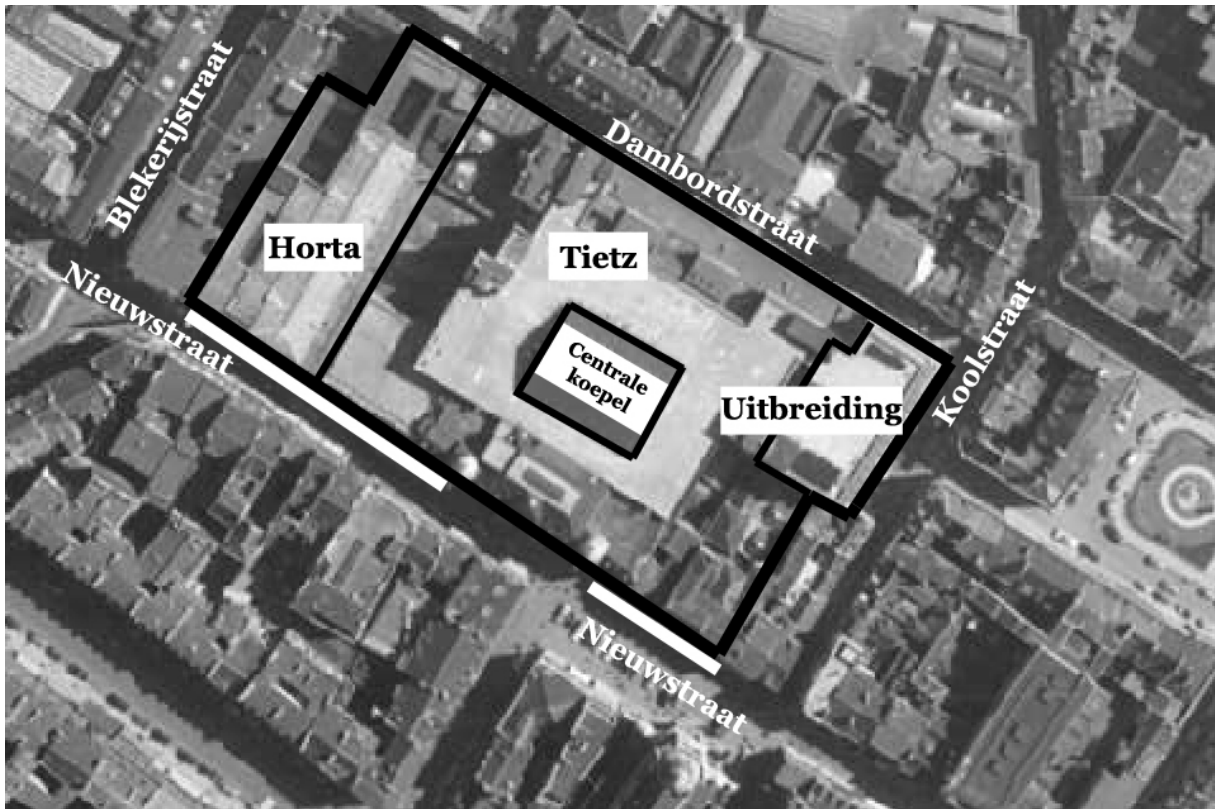
⁵³ JAUMAIN, 'Vitrines, architecture et distribution', 296; 'De geschiedenis van de Innovation', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 8; 'Heures et malheurs de la Rue Neuve', *Le Soir* (27 mei 1967), 5; COUPAIN, 'A?Innovation', 430; ARNOUT, *Sights/Sites of Splendor*, 297; *Agentschap Onroerend Erfgoed*, Gevelrestauratie voor Galeria Inno op de Meir in Antwerpen'; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, expertiserapport, 1969.

⁵⁴ 'Inno 'modern-style' d'Horta', *Le Soir* (30 mei 1967), 8; COUPAIN, 'A?Innovation', 430; 'De geschiedenis van de Innovation', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 8; 'Nog slachtoffers van de brandramp', *Het Laatste Nieuws* (25 mei 1967), 7; 'Winkels verlaten in drukke Nieuwstraat', *De Standaard* (24 mei 1967), 6; 'Pastoor van Finnis Terraë: "ik gaf allen de absolutie"', *De Standaard* (23 mei 1967), 5; BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (zonder gele sticker): Relas van de brand door de Association Nationale pour la protection contre l'incendie aan commandant Misbaer; 'Incendie dans un grand magasin de vente à Bruxelles – 22 mai 1967'*, *Le sapeur-pompier belge*, 3 (1967), 69.

⁵⁵ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, expertiserapport, 1969, 195.

⁵⁶ COUPAIN, 'A?Innovation', 430; 'De geschiedenis van de Innovation', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 8; 'L'an dernier à Zellik...', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5.

Afbeelding 2:

De opeenvolgende uitbreidingen van de Innovation: eerst het Horta-gebouw, daarna de overname van de Tietz en ten slotte de bouw van een uitbreiding op de hoek van de Dambord- en Koolstraat. Deze luchtfoto dateert uit 1953, dus de aluminiumfaçades van 1957 (aangeduid met twee witte lijnen) staan er nog niet op afgebeeld. Bron: *Bruciel* (met eigen aanduidingen)

Afbeelding 3:

De voorgevel van het Horta-gebouw, die diende als één grote etalage om indruk te wekken.

Bron: *Leonhard Tietz – Antwerpen, ‘A l’Innovation, rue Neuve, Bruxelles’*

Afbeelding 4:

De voorgevel van het Tietz-gedeelte. Helemaal achteraan op de foto is het Horta-gebouw te zien.

Bron: *Leonhard Tietz – Antwerpen, ‘A l’Innovation, rue Neuve, Bruxelles’*

Het zou fout zijn om het succesverhaal van de Innovation als een uniek fenomeen te zien. Anneleen Arnout legt er in haar doctoraat over de negentiende-eeuwse Brusselse winkelcultuur de nadruk op dat, zoals reeds in de inleiding aan bod is gekomen, het vernieuwende en moderne karakter van grootwarenhuizen als de Innovation sterk overdreven is. Ondanks het unieke karakter van de architectuur en het metaal dat Horta had benut, was het gebruik van atria, etalages en glas allesbehalve nieuw.⁵⁷ Horta bouwde bovendien ook andere grootwarenhuizen in een gelijkaardige stijl, zoals de ‘Grand Bazar Anspach’ in Brussel en de ‘Grand Bazar’ van Frankfurt.⁵⁸ De Innovation was bovendien niet het enige succesvolle grootwarenhuis in Brussel. De meeste Brusselse grootwarenhuizen, zoals ‘Au Bon Marché’, ‘Grands Magasins de la Bourse’ en ‘Grande Maison de Blanc’ dateerden al van de jaren 1850 en 1860 en waren dus al ouder. De Innovation maakte pas deel uit van een tweede golf van nieuwe grootwarenhuizen aan het einde van eeuw.⁵⁹ Ook al waren grootwarenhuizen voor Brusselaars geen nieuw gegeven op het moment dat de vier Elzassers zich in de Nieuwstraat vestigden, toch was de Innovation, onder meer omwille van haar architectuur en assortiment, een van de meest markante winkels van het land. Het is pas in de jaren 1950 en 1960 dat de houding tegenover deze ‘ouderwetse’ architectuur negatiever werd. De *belle époque*-gevels werden verborgen achter de eerder vermelde aluminiumfaçade om de Inno tijdens Expo 58 een uniformere en modernere *look* te geven. De Innovation bleef echter een begrip in Brussel en in België. De brand van 22 mei 1967 kon dan ook op enorme belangstelling rekenen en was zonder meer een cesuur in de geschiedenis van het bedrijf ‘Grands Magasins A l’Innovation’.

DE DAG VAN DE DISASTER

Op 22 mei 1967 was de ‘US Parade at Innovation’ in alle Innovation-winkels al achttien dagen aan de gang, waarbij het hele grootwarenhuis in het teken van de Verenigde Staten stond. Klanten konden er door verschillende promoties kennis maken met de nieuwste Amerikaanse producten en er was in de Nieuwstraat een Amerikaanse parade georganiseerd. De winkel was in een Amerikaanse stijl versierd, van de voorgevel tot het centrale atrium, en Amerikaanse vlaggen wapperden boven de Nieuwstraat. Het was niet de eerste keer dat er in de Inno een Amerikaanse actie werd georganiseerd: de ‘US Parade’ was al de vijfde Amerikaanse actie die het grootwarenhuis op touw zette.⁶⁰ Toch was de editie van 1967 controversieel. Verschillende linksgeoriënteerde

---

⁵⁷ ARNOU, *Sights/Sites of Splendor*, 353-354.

⁵⁸ Les appréhensions de l’architecte de ‘l’Innovation 1901’: Victor Horta’, *Le Soir* (26 mei 1967), 3

⁵⁹ ARNOU, *Sights/Sites of Splendor*, 293-295.

⁶⁰ ‘Iedere dag een nieuwe ster voor de US Parade at Innovation’, *De Standaard* (5 mei 1967), 10; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, expertiserapport, 1969, 1-5.

groeperingen hadden omwille van politieke redenen tijdens de actie geprotesteerd. Manifestanten hadden betoogd voor het grootwarenhuis, pamfletten werden uitgedeeld en er werden zelfs rookbommetjes afgestoken. Terwijl het nochtans om een commercieel evenement ging, werd de ‘US Parade’, die doorging in een periode van controverse rond de Vietnamoorlog, door linkse groepen als een politiek statement ervaren.⁶¹ Ondanks de eerdere protesten verkeerde de Innovation op 22 mei echter nog steeds in een feeststemming.

Wanneer op 22 mei rond 13u30 een verkoopster van de Innovation na de lunch terugkwam op haar werkplek, in de afdeling kinderkledij, merkte ze een brandgeur op. Samen met een tweede verkoper zag zij een kleine vlam ontsnappen uit een aanpalend lokaaltje dat dienst deed als stockageplaats. Wanneer ze de deur van de stockageplaats openden, bleek dat het hele lokaal volledig in brand stond. Een van de verkoopsters liep naar de interne brandweerdienst van de Innovation zelf die dicht bij de afdeling kinderkledij lag. Wanneer de plaatselijke brandweermannen van de Innovation het vuur niet met een brandblusser geblust kregen, werd om 13u32 in de winkel alarm geslagen. Twee minuten later, om 13u34, belde een van de verkoopsters via een rechtstreekse noodlijn naar de Brusselse brandweer. Daaropvolgend begonnen de verkoopsters al verschillende klanten uit de winkel te begeleiden. Tegen de tijd dat de eerste brandweerwagens in de Nieuwstraat aankwamen, om 13u40, stond het grootwarenhuis in lichterlaaie.⁶²

Uit de oproep die via de rechtstreekse lijn met de Innovation binnenkwam, kon de brandweer de ernst van de situatie niet meteen afleiden. Dat kwam omdat ook het personeel en de klanten rond 13u34 de ernst van de situatie zelf nog niet beseften. Zo was er namelijk verwarring tussen het brandalarm en de bel voor het personeel om opnieuw aan het werk te gaan. Pas wanneer het alarm onophoudelijk bleef afgaan, werd het duidelijk dat het om een brandalarm ging. Sommige personeelsleden verklaarden achteraf zelfs dat ze niets hadden gehoord. De brandweer had niet onmiddellijk de grote middelen ingezet, maar wanneer de brandweer voor het eerst ter plaatse kwam, was het voor hen snel duidelijk dat de situatie ernstig was en werden bijkomende versterkingen, materiaal en ambulances opgeroepen.⁶³ Intussen waren veel mensen in de winkel al door de rook bevangen geraakt, waarop sommigen zich uit wanhoop uit de ramen naar beneden

---

⁶¹ ‘Mardi soir, les dirigeants de l’Innovation restaient sans nouvelles de 281 personnes’, *Le Soir* (24 mei 1967), 3.

⁶² ‘Eén vuurhaard in de Inno’, *Het Laatste Nieuws* (1 juni 1967), 3; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, expertiserapport, 1969, 9, 70 en 157; ‘De h. Rombaut: “Brand ontstond mogelijk in voorraadmagazijn”’, *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 6; J. VAN HUMBEECK, ‘L’incendie du magasin “A l’Innovation” à Bruxelles’, *Schweizerische Feuerwehr Zeitung*, 1967, 225 en 230; ‘Incendie des grands magasins “A l’Innovation” à Bruxelles’, *Protection civile internationale*, 147 (1967), 3.

⁶³ ‘Le catastrophique incendie à Bruxelles’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (zonder gele sticker)*: Speciaal rapport van M. Misbaer aan de burgemeester van Brussel; VAN HUMBEECK, ‘L’incendie du magasin “A l’Innovation” à Bruxelles’, 230; ‘Incendie des grands magasins “A l’Innovation” à Bruxelles’, 4.

hadden gegooid met de dood tot gevolg. In de straten rond de Innovation stonden veel wagens geparkeerd en enkele wanhopige mensen waren op de wagens beland. Ook op enkele binnenkoeren en terrassen werden later lijken gevonden van mensen die uit het gebouw waren gesprongen. Een weg naar buiten vinden, bleek door de dikke rook niet eenvoudig. De brandweer was niet in staat om tijdens de brand het gebouw binnen te dringen, dus moesten veel mensen om gered te worden tot aan de buitenkant van het gebouw geraken om daar met een brandladder, een touw of een springzeil gered te worden. De hitte van het vuur in de kleine straten rond de Innovation maakte die reddingsoperaties alleen nog maar moeilijker. Op trappen en roltrappen ontstond chaos waarbij door het gedrang verschillende mensen werden vertrappeld.⁶⁴ Dit leverde sensationele beelden op voor de media. In veel kranten verschenen daags na de ramp op de voorpagina's grote afbeeldingen van mensen die van daken en uit ramen naar beneden sprongen.⁶⁵

De cijfers in verschillende kranten lopen uiteen, maar volgens rapporten van de brandweercommandant waren op het hoogtepunt van de brand 165 brandweermannen actief: 75 van het korps van de stad Brussel en 50 van versterkingen uit de andere Brusselse korpsen van Schaarbeek, Molenbeek, Anderlecht, Elsene en Ukkel. Ook zijn er drie korpsen van de civiele bescherming ingezet geweest, meer bepaald uit Liedekerke, Ghlin en Kemexhe. Daarnaast waren ook brandweermannen uit Aalst, Luik, Brugge en Gent aanwezig. Ten slotte heeft ook Frankrijk hulp aangeboden met brandweerversterking uit Rijsel. Het Rode Kruis had zich georganiseerd in een geïmproviseerde hulppost om de brandweer mee te ondersteunen, lijken weg te brengen en gewonden de eerste zorgen toe te dienen. Van daaruit werden de gewonden naar nabij gelegen ziekenhuizen, zoals het St-Pietersziekenhuis, gebracht.⁶⁶ De brand en het grote aantal gewonden had namelijk een groot tekort aan reservebloed blootgelegd en oproepen om bloed te doneren werden door veel mensen beantwoord.⁶⁷ Het aantal hulpverleners was dus aanzienlijk, wat eens te meer aantoont aan hoe omvangrijk de ramp was. Dit bracht al meteen een probleem met zich mee.

---

⁶⁴ 'Brussel brandt', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 6; 'Ils se jettent par les fenêtres', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1; KLOPPER, 'Brussels', 70; 'Incendie dans un grand magasin de vente à Bruxelles', 73.

⁶⁵ 'Une véritable panique', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1; 'Tientallen doden door hellebrand in Brusselse warenhuizen', *De Standaard* (23 mei 1967), 1; 'Pastoor van Finis Terrae: "ik gaf allen de absolutie"', *De Standaard* (23 mei 1967), 5; 'Brussel brandt', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 1; 'Niet langer dralen met nationale code over brandbeveiliging in torengedebouwen, warenhuizen, spektakelzalen en bejaardentehuizen', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 7; 'Le catastrophique incendie à Bruxelles', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; "'Il n'y a pas eu de panique dans le restaurant" déclare un témoin', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 6; 'Arrivée du prince de Liège et de nombreuses personnalités', *Le Soir* (23 mei 1967), 6;

⁶⁶ BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (zonder gele sticker): Speciaal rapport van M. Misbaer aan de burgemeester van Brussel*, 'Menace d'une coupure de courant', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 6; 'Une citerne de 15.000 litres de mazout', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; VAN HUMBEECK, 'L'incendie du magasin "A l'Innovation" à Bruxelles', 226; VAN HUMBEECK, 'L'incendie du magasin "A l'Innovation" à Bruxelles', 230.

⁶⁷ 'Le catastrophique incendie à Bruxelles', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; 'Hoeveel en wie', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 8; 'Les donneurs de sang affluent en grand nombre', *Le Soir* (24 mei 1967), 3; 'Des réserves de sang doivent être assurées', *Le Soir* (24 mei 1967), 6.

De Nieuwstraat en de omliggende straten waren namelijk te smal voor zoveel reddingswerkers, waardoor er weinig plaats was voor materiaal van de brandweer. Daarom heeft de brandweer vanop enkele daken moeten blussen. Bovendien liep het verkeer in de straten rond de Innovation in het honderd, met aanrijdingen tot gevolg. Kranten beschreven ook situaties waarin de brandweer werd gehinderd door de geparkeerde wagens. De verkeersopstoppingen werden nog eens verergerd door het groot aantal toeschouwers in de straten.⁶⁸

De spectaculaire gebeurtenissen in de Nieuwstraat brachten een omvangrijke massa mensen op de been, wat aantoont dat de publieke belangstelling voor de ramp groot was. Tijdens het blussen zijn brandweerwagens en ambulances verschillende keren gehinderd geweest door ramptoeristen. De politie moest soms hardhandig de menigtes terugduwen. Nadat de politie en rijkswacht de mensen tot op een veilige afstand hadden verdreven, waren ruime plaatsen zoals het Martelarenplein, de Adolf Maxlaan en de Kruidtuinlaan populaire uitkijpunten.⁶⁹ Daarnaast moest de politie ook gebouwen, die door de vlammen bedreigd werden, evacueren. Zo werden het grootwarenhuis ‘Au Bon Marché’, een kindercrèche, twee scholen, een deel van een ziekenhuis, een bontwinkel en verschillende andere huizen en winkels ontruimd.⁷⁰ Ook hebben agenten nog een dief moeten inrekenen, die tijdens het brand op het gelijkvloers van de Innovation was geraakt.⁷¹ De straten rond de Innovation waren in de namiddag van 22 mei een chaotisch toonbeeld van reddingswerkers, ordediensten, overlevenden, gewonden, wanhopige familieleden en kennissen, geëvacueerde bewoners en handelaars, en ramptoeristen. Daartussen liepen nog eens journalisten die mensen probeerden te interviewen voor verhalen in de ochtendeditie daags nadien. De mensen in de menigtes waren dus niet alleen ramptoeristen.⁷²

---

⁶⁸ ‘Tientallen doden door hellebrand in Brusselse warenhuizen’, *De Standaard* (23 mei 1967), 1; ‘Tientallen doden in hellebrand’, *De Standaard* (23 mei 1967), 4; ‘Le catastrophique incendie à Bruxelles’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; ‘Wat Parijse architecten er over denken’, *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 5; ‘Brussel brandt’, *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 6; ‘Nooit meer auto’s in de Nieuwstraat?’, *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 4; VAN HUMBEECK, ‘L’incendie du magasin “A l’Innovation” à Bruxelles’, 226; H. KLOPPER, ‘Brussels’, *The Journal of British Fire Services*, 60 (1967), 70; ‘Incendie dans un grand magasin de vente à Bruxelles’, 70; ‘De nombreux coups de téléphone’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 6.

⁶⁹ ‘Parmis des corps, celui d’un enfant dans les bras d’un adulte’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 6; ‘Le bâtiment s’effondre’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; ‘Un pompier raconte: les gens étaient comme fous’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; ‘Parmi les bruits qui circulent’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; ‘Un véritable pont-roulant militaire déblaie les ruines de l’Innovation’, *Le Soir* (27 mei 1967), 1; ‘Brussel brandt’, *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 3; ‘Duizenden nieuwsgierigen’, *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 4; ‘Verkeerschaos’, *De Standaard* (24 mei 1967), 6; ‘Mardi matin à la recherche des restes des victimes’, *Le Soir* (24 mei 1967), 6; H. AESCHBACHER, ‘La situation vue par la police’, *Schweizerische Feuerwehr Zeitung*, 1967, 245-246.

⁷⁰ ‘Le catastrophique incendie à Bruxelles’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; ‘Le bourgmestre: “prévisions pessimistes”’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; ‘Le gigantesque incendie de l’Innovation s’est propagé à tout un îlot de Bruxelles’, *Le Soir* (23 mei 1967), 1; ‘Sains et saufs’, *Le Soir* (23 mei 1967), 6; ‘Brussel brandt’, *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 6; ‘Tientallen doden door hellebrand in Brusselse warenhuizen’, *De Standaard* (23 mei 1967), 1.

⁷¹ ‘Ils croyaient que des pétards explosaient’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5.

⁷² ‘Le décompte’, *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 5.

Ook in het Rogiercentrum, de toren aan het Rogierplein die op de plaats van de huidige Dexia-toren staat, was de sfeer hectisch. De Innovation had er immers haar hoofdzetel en voor het personeel was er een bijkomende zaal als tijdelijk meldpunt ingericht. Het Rogiercentrum was daardoor een ontmoetingspunt voor overlevenden en hun families en vrienden, maar vaak duurde het wachten zeer lang. Veel verhalen en emoties van blijdschap enerzijds en verdriet anderzijds waren samengekomen in één ruimte. De kranten brachten veel verslag uit over de “radeloosheid” en “verscheurende” taferelen die in het Rogiercentrum plaatsvonden. Voor journalisten was het de ideale plaats om verhalen te zoeken en over de “prangende vrees” en “schok” te berichten. Daarnaast was het er organisatorisch ook hectisch, vermits de verloren gegane personeelslijsten het moeilijk maakte om bij te houden wie van de 2.000 personeelsleden in leven, dood of nog vermist was. De lijsten werden dan maar op het geheugen gereconstrueerd en de Innovation verzocht alle personeelsleden om zo zich zo snel mogelijk aan te komen melden in het Rogiercentrum, zodat het personeel daar een eerste verklaring kon afleggen. De communistische fractie in het parlement zou dit later bekritisieren omdat ze vonden dat de Innovation geen eigen onderzoek mocht voeren, maar dat moest overlaten aan het gerecht.⁷³ In ieder geval was de vondst van de prikkloklijsten drie dagen na de ramp een doorbraak in de identificatie en ook de verklaringen die de Innovation had afgelegd waren voor de onderzoekers van nut.⁷⁴

Het vuur breidde zich snel in ijtempo in horizontale en verticale richting uit, wat de overlevingskansen in het gebouw drastisch deed dalen. Volgens enkele getuigen stond de winkel in minder dan tien minuten volledig in brand. Een graad van overdrijving is in deze analyse natuurlijk niet onmogelijk, maar de snelheid van het vuur was ongetwijfeld hoog.⁷⁵ Rond 14u stortte het Horta-gebouw volledig in. Nadat de centrale koepel instortte, verspreidde het vuur zich naar het aanpalende gebouw van de winkel ‘Priba’, waarvan uiteindelijk de vierde en vijfde verdieping volledig vernield zouden worden. De brandweer moest nadien haar uiterste best doen om te voorkomen dat het vuur zou overslaan naar de ‘Au Bon Marché’, het andere grootwarenhuis van de Nieuwstraat dat naast de Innovation lag. Grote inspanningen van de brandweer vanop het dak van de ‘Au Bon Marché’ en een wijziging van de windrichting zorgden ervoor dat het vuur de

---

⁷³ ‘Telle une torche vivante’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; ‘Rendez-vous van de overlevenden’, *De Standaard* (23 mei 1967); ‘Tientallen doden in hellebrand’, *De Standaard* (23 mei 1967), 4; ‘Radeloosheid in Rogiertoren’, *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 8; ‘Une attente muette et désespérée’, *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 5; ‘Aantal doden nadert 300’, *De Standaard* (24 mei 1967), 1; ‘Vlugschriften? Jawel. Gevaarlijke heethoofden? Dar geloof ik niet’, *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 5; ‘Evacuation générale’, *Le Soir* (23 mei 1967), 3;

⁷⁴ ‘La découverte des fiches de pointage impose de nouvelles vérifications des listes des disparus’, *La Libre Belgique* (26 mei 1967), 1; ‘La tragédie de la Rue Neuve’, *La Libre Belgique* (26 mei 1967), 1.

⁷⁵ ‘Le porte-parole de l’Innovation déclare à la presse: “Dans une réserve où rien ne pouvait provoquer un incendie”’, *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 6; ‘Tout un quartier en flammes en plein centre de Bruxelles’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1; ‘Un minutage serré doit être effectué’, *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 1; ‘La tragédie de la Rue Neuve’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 4.

Blekerijstraat niet overstak. Door die wind werd nu wel een ander deel van de wijk bedreigd. Rond 16u stortte het gebouw op de hoek van de Dambordstraat en de Koolstraat in. De brandweerlui zagen op tijd dat het gebouw ging instorten en trokken op tijd terug, een beslissing die levens van enkele brandweermannen heeft gered. Door de instorting sloegen de vlammen over naar de overkant van de Dambordstraat, richting de Kanonstraat, waar de zijdefabriek 'Fischer et Frères' eveneens in vlammen op ging. Personeelsleden van bedrijven in de wijk hielpen de brandweer door hun daken preventief nat te spuiten, wat er voornamelijk voor heeft gezorgd dat het gebouw van de Regie van Telegraaf en Telefoon, gelegen in de Blekerijstraat, kon ontkomen aan de vlammen. Verschillende explosies van mazouttanks in de Innovation en de zijdefabriek maakten de brand nog heviger en het bluswerk zwaarder, maar tegen het begin van de avond kreeg de brandweer de vlammenzee onder controle.⁷⁶

Dit alles gebeurde onder grote belangstelling van de media. Met de bedenkingen van Singer en Endreny over *nieuwswaardige gebeurtenissen* en de omvang van de brand in de Innovation in het achterhoofd, is het niet verwonderlijk dat *De Standaard*, *Het Laatste Nieuws*, *La Libre Belgique* en *Le Soir* dag na dag voor een groot deel gevuld waren met verslaggeving over de brand in de Innovation. Tien tot twaalf dagen lang was de brand in de verschillende kranten onafgebroken voorpaginanieuws. De sensatiefocus van de vier kranten was bijzonder groot, maar bereikte misschien wel een hoogtepunt bij de benoeming van de brand door *La Libre Belgique* als een *véritable holocaust*. Ook op het terrein was de belangstelling van de media duidelijk. Journalisten probeerden om zo dicht mogelijk bij de brandende Innovation te komen en brandweermannen werden meteen door journalisten ondervraagd van zodra ze van hun ladder kwamen en zowel in het Rogiercentrum als op straat werden ook veel overlevenden van de ramp geïnterviewd.⁷⁷ Die media-aandacht toont niet alleen de kortetermijns- en sensatiefocus van journalisten, maar is ook een indicator van de impact die de ramp heeft gehad op korte termijn. Die kortetermijnsimpact ging verder dan de brand zelf, maar had ook te maken met emoties, rouw, ongerustheid en politiek.

---

⁷⁶ 'Brussel brandt', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 3 en 6; 'Tientallen doden door hellebrand in Brusselse warenhuizen', *De Standaard* (23 mei 1967), 1; 'L'effroyable incendie de l'Innovation: 281 disparus et douze morts', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; 'Le bâtiment s'effondre', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; 'Le gigantesque incendie de l'Innovation s'est propagé à tout un îlot de Bruxelles', *Le Soir* (23 mei 1967), 1; 'Tragische tonelen in en om Brusselse warenhuizen', *De Standaard* (23 mei 1967), 4; 'A 16h45, une terrible explosion: c'est la cuve à mazout', *Le Soir* (23 mei 1967), 3; BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (zonder gele sticker)*: Relas van de brand door de *Association Nationale pour la protection contre l'incendie* aan commandant Misbaer; VAN HUMBEECK, 'L'incendie du magasin "A l'Innovation" à Bruxelles', 225-230; KLOPPER, 'Brussels', 71; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 168-170; 'Incendie des grands magasins "A l'Innovation" à Bruxelles', 5; BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (zonder gele sticker)*: Rapport van *Association nationale pour la protection contre l'incendie* over brandpreventie m.b.t. de brand in de Innovation.

⁷⁷ 'L'effroyable incendie de l'Innovation: 281 disparus et douze morts', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 5; 'Un véritable holocaust', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 3.

POLITIEKE BELANGSTELLING EN PROFILERING

De bevolking toonde zich tijdens en na de brand erg solidair: vrijwilligers schoten de brandweer en andere hulpdiensten ter hulp en er werd in grote getalen bloed gedoneerd. In het tweede hoofdstuk zal verder op die solidariteit ingegaan worden, maar het meest zichtbare vertoon van medeleven kwam misschien wel uit politieke hoek. Net zoals een grote publieke belangstelling, zowel in de media als in de straten, kende de gebeurtenissen van 22 mei ook politieke belangstelling. Terwijl de Inno nog aan het branden was, kwamen verschillende belangrijke figuren kijken en praatte ze met omstanders en hulpdiensten. Dat politieke figuren of staatshoofden zich profileren tijdens een ramp is niet ongewoon, maar dat dit gebeurde terwijl de ramp nog bezig was, is vrij uniek.

De meest prominente figuur was koning Boudewijn. Hij begaf zich tegen het begin van de avond van 22 mei naar de Koolstraat. De kranten berichtten uitgebreid over hoe hij mensen probeerde op te beuren en moed te geven, en hoe de bluswerken voor zijn ogen werden uitgevoerd. De koning zou zelfs een afgebrand gebouw zijn binnengegaan tegen het advies van de brandweer in, terwijl zijn kostuum zwart van het roet zag.⁷⁸ De ogen waren ook gericht op koningin Fabiola, die uit medeleven haar aanwezigheid op het eerste concert van de Koningin Elizabethwedstrijd annuleerde. Ze bracht vervolgens op dinsdagochtend onder veel persaandacht een bezoek aan de gewonden in het St-Pietersziekenhuis, waar ze ook een groet aan het stoffelijk overschot van enkele slachtoffers bracht. De pers had specifiek aandacht voor een gesprek dat ze met een Spaans slachtoffer in haar moedertaal voerde.⁷⁹ Ten slotte speelden ook nog andere leden van de koninklijke familie een rol tijdens de brand in de Innovation. Zo arriveerde prins Albert in de Koolstraat kort na de aankomst van zijn broer en bezocht Prinses Paola het Rogiercentrum.⁸⁰ Ook kardinaal Leo Suenens, een ander invloedrijk en apolitek figuur, bezocht de rampsite nog terwijl de ramp nog bezig was, nadat hij eveneens een bezoek had gebracht aan het St-Pietersziekenhuis. De brief die paus Paulus VI aan hem had geschreven en waarin hij zijn medeleven met de Belgen

---

⁷⁸ 'Koning ter plaatse', *De Standaard* (23 mei 1967), 1; 'Koning Boudewijn op plaats van de ramp', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 8; 'Minister Vanderpoorten: - zeer snelle hulpverlening"', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 8; 'Aantal doden en oorzaak van brandramp nog vraagtekens', *De Standaard* (23 mei 1967), 4; 'La tragédie de la Rue Neuve', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 4; 'Le roi sur les lieux', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; 'Trente-quatre morts sur une terrasse', *La Libre Belgique* (23 mei 1967); 'Le tragique incendie de la rue Neuve', *Le Soir* (23 mei 1967), 3.

⁷⁹ 'Ménace d'une coupure de courant', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 6; "'Nous sommes de coeur avec vous" écrit le pape dans un message au cardinal Suenens', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 6; 'Koningin bezoekt gewonden', *De Standaard* (24 mei 1967), 7; 'Koning Boudewijn op plaats van de ramp', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 8;

⁸⁰ 'Nog tientallen slachtoffers bedolven?', *De Standaard* (23 mei 1967), 4; 'Eerste hulp: 6,5 miljoen', *De Standaard* (24 mei 1967), 6; 'La tragédie de la Rue Neuve', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 4; 'Le porte-parole de l'Innovation déclare à la presse: "Dans une réserve où rien ne pouvait provoquer un incendie"', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 6; 'Koning Boudewijn op plaats van de ramp', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 8.

uite, verscheen een dag later integraal in de kranten.⁸¹ De geestelijkheid was niet alleen in hoofde van kardinaal Suenens geëngageerd tijdens de brand. Ook de lokale pastoor van de parochie van de Finistère-kerk, die schuin tegenover de Inno gelegen is, was prominent op het terrein en in de pers aanwezig. Hoe de pastoor de laatste sacramenten toediende en de absolutie gaf aan mensen die hulpeloos uit de ramen hingen, haalde grote krantenkoppen de dag nadien.⁸² De aandacht voor de kardinaal, de paus en de lokale priester waren niet vreemd in het Katholieke België van de jaren zestig.

Aan de brandende Innovation liepen in het kielzog van de koning nog enkele andere prominente figuren, zoals premier Paul Vanden Boeynants. Samen met de koning aanschouwde hij de brand en sprak er met reddingswerkers. Hij ging zelfs vanop een terras van een aangrenzend gebouw de ramp overzien terwijl hij zich in een nonchalante pose liet fotograferen. Ook ging hij de straat op en sprak hij er uitgebreid met de hulpdiensten.⁸³ Niet alleen de premier maar eveneens zijn ministers kwamen kijken. Herman Vanderpoorten, minister voor Binnenlandse Zaken, bevoegd voor de brandweer en de brandveiligheid, was misschien nog de meest logische aanwezige. Net als de premier wilde hij de gebeurtenissen ook vanop een dak van een gebouw, in zijn geval zijn ministerie, op de voet volgen met een verrekijker in de hand. Ook de aanwezigheid van minister Henri Maise, bevoegd voor de nabij gelegen Regie van Telegraaf en Telefoon is begrijpelijk. Willy De Clercq, destijds vicepremier, was in New York wanneer hij het nieuws hoorde en bezocht bij zijn terugkomst meteen de rampsite. Voorts waren ook minister van Economische Zaken Jacques Van Offelen, Brussels politicus Hervé Brouhon, de ondervoorzitter van de Senaat en enkele parlamentsleden aanwezig om hun steun te betuigen. Daarnaast was de aanwezigheid van de gouverneur van Brabant Jean de Neff te verklaren omwille van de coördinatie van hulpacties bij rampen waarvoor de provincie bevoegd was. Ook Procureur des Konings Velu en politiechef De Gryse bezochten de rampplek en hun aanwezigheid was evenmin onlogisch: de brand betekende immers het begin van een langdurig gerechtelijk onderzoek en de politie speelde een belangrijke rol tijdens de reddingswerken. Op 25 mei besloten Marguerite De Riemaecker-Legot, minister van

---

⁸¹ “Nous sommes de coeur avec vous” écrit le pape dans un message au cardinal Suenens’, *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 6; ‘La tragédie de la Rue Neuve’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 4; ‘Trente-quatre morts sur une terrasse’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967); ‘Koning Boudewijn op plaats van de ramp’, *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 8; ‘Paus betuigt rouw aan kard. Suenens’, *De Standaard* (24 mei 1967), 6;

⁸² ‘Pastoor van Finis Terrae: “ik gaf hen allen de absolutie”’, *De Standaard* (23 mei 1967), 5; ‘Ils se jettent par les fenêtres’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1; ‘Au Conseil communal de Bruxelles’, *Le Soir* (4 juli 1967), 7; BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (gele sticker)*: Brief van pastoor Finistère-kerk aan commandant Misbaer.

⁸³ ‘Le prince Albert et le premier ministre’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 6; ‘La tragédie de la Rue Neuve’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 4; ‘Trente-quatre morts sur une terrasse’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967); ‘Nog tientallen slachtoffers bedolven?’, *De Standaard* (23 mei 1967), 4; ‘Koning Boudewijn op plaats van de ramp’, *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 8.

Gezin en Huisvesting, en Placide De Paepe, minister voor Sociale Zaken, om het noodonthaal in het Rogiercentrum te bezoeken, waarbij ze extra maatregelen aanboden om de Innovation en haar personeel financieel te ondersteunen.⁸⁴ Zowel in de Kamer als de Senaat begonnen de plenaire zittingen met een minuut stilte en een woordje van steun door de voorzitter.⁸⁵

Afbeelding 5:

Premier Paul Vanden Boeynants kijkt vanop een gebouw nonchalant uit over de brandende Innovation. De wijze waarop hij zich laat fotograferen is een typevoorbeeld van hoe prominenten zich tijdens de brand profileerden.

Bron: *Cinergie.be*, 'Rideau de fumée sur Bruxelles de Bram Van Paesschen'.

Ook de burgemeester, schepenen en gemeenteraadsleden van de stad Brussel waren sterk onder de indruk van wat er zich in de Nieuwstraat afspeelde. Burgemeester Lucien Cooremans was samen met de koning en de premier naar de Innovation afgezakt. Hij vergezelde nadien koningin Fabiola bij haar bezoek aan het St-Pietersziekenhuis. Ook enkele gemeenteraadsleden waren naar de Nieuwstraat afgezakt. Op het moment van de brand was er nochtans een gemeenteraad gepland, maar omdat de burgemeester daar dus niet aanwezig kon zijn, werd de zitting geschorst en konden ook de gemeenteraadsleden naar de Innovation gaan. Net zoals in de Kamer en de Senaat werd ook op de eerstvolgende gemeenteraad een minuut stilte gehouden en een emotionele rouwreden gegeven.⁸⁶

---

⁸⁴ 'Le catastrophique incendie à Bruxelles', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; 'La tragédie de la Rue Neuve', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 4; 'Le prince Albert et le premier ministre', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 6; 'M. De Clercq: "c'est terrible"', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 6; 'Aantal doden en oorzaak van brandramp nog vraagtekens', *De Standaard* (23 mei 1967), 4; 'Koning Boudewijn op plaats van de ramp', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 8; 'Minister Vanderpoorten: - zeer snelle hulpverlening"', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 8; 'Le vice-président du Sénat', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 6.

⁸⁵ *Vergadering van 23 mei 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967; *Vergadering van 25 mei 1967*, Senaat, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967.

⁸⁶ 'La reine rend visite aux blessés', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 5; 'Le catastrophique incendie à Bruxelles', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; 'Zuidslavisch deskundige in identificatie van lichamen naar Brussel?', *Het Laatste Nieuws* (27

De brand in de Innovation kon dus op heel wat belangstelling en aandacht rekenen, zo ook bij politici, gezagsdragers en prominente mensen. Het is moeilijk om uit te maken in welke mate deze mensen dat deden uit verantwoordelijkheidszin of profileringsdrang. Voor sommige politici en de Koninklijke familie was het vanwege hun bevoegdheden logisch om ter plekke te zijn, maar andere ministers, parlamentsleden, gemeenteraadsleden en anderen kwamen ook, ongeacht of het van hen verwacht werd of niet. Ongetwijfeld speelde de kans op politieke profilering op een plaats overladen met journalisten zeker een rol, zeker bij toppolitici als Vanden Boeynants en De Clercq. Langs de andere kant zou de afwezigheid van sommige prominente figuren misschien op kritiek gestoten zijn. Niettemin was er gewoon een algemene publieke belangstelling voor de ramp, ook bij mensen met een politiek mandaat, wat maakte dat zij net als anderen geneigd waren om naar de Nieuwstraat af te zakken, zeker als ze al in Brussel waren of er woonden. De grote mate waarin publieke figuren zich profileerden tijdens de catastrofe en de aandacht dat dit kreeg in de media, toont in ieder geval nog maar eens hoe groot de onmiddellijke impact van de brand in de Innovation op de Belgische samenleving is geweest. Niet alleen op de dag zelf, maar ook in het rouwproces zouden deze persoonlijkheden zich gaan profileren, voornamelijk dan tijdens de begrafenisplechtigheden een week later.

ROUW, ANGST EN AFBRAAK: DE EERSTE WEEK NA DE BRAND

Pas na middernacht was het vuur volledig geblust, maar zelfs dan waren er frequent nieuwe opflakkingen en moest er nog dagenlang nageblust worden. Twaalf uur na het begin van de brand was nog steeds een donkere rookpluim boven Brussel te zien. Wanneer het grootste deel van de hulpdiensten opnieuw naar huis kon gaan, was het werk echter nog lang niet gedaan. De verwoestende brand had een groot deel van de wijk in de as gelegd. Verspreid in die ruïne lagen de resten van honderden klanten en personeelsleden. De kans dat er zich nog mensen levend onder het puin zouden bevinden, was nihil. Daarmee begon de eerste week na de brand, die in het teken stond van vier zaken: de afbraak van de Innovation, de berging en identificatie van de slachtoffers, rouw en een angstpsychose.⁸⁷

---

en 28 mei 1967), 3; ‘Aantal doden en oorzaak van brandramp nog vraagtekens’, *De Standaard* (23 mei 1967), 4; ‘Le message de M. Cooremans sur l’incendie de la Rue Neuve’, *Le Soir* (27 mei 1967), 7; *Vergadering van 22 mei 1967*, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1967, 1244-1246 en 1256; *Vergadering van 26 mei 1967*, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1967, 1260.

⁸⁷ BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (zonder gele sticker)*: Speciaal rapport van M. Misbaer aan de burgemeester van Brussel; ‘L’effroyable incendie de la Rue Neuve: 281 disparus et douze morts’, *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 5; ‘De brand in de Inno’, *Het Laatste Nieuws* (30 mei 1967), 4; ‘Slopingswerken aangevangen’, *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 4; ‘Geen hoop – wel gevaar: pauze in bergingswerken’,

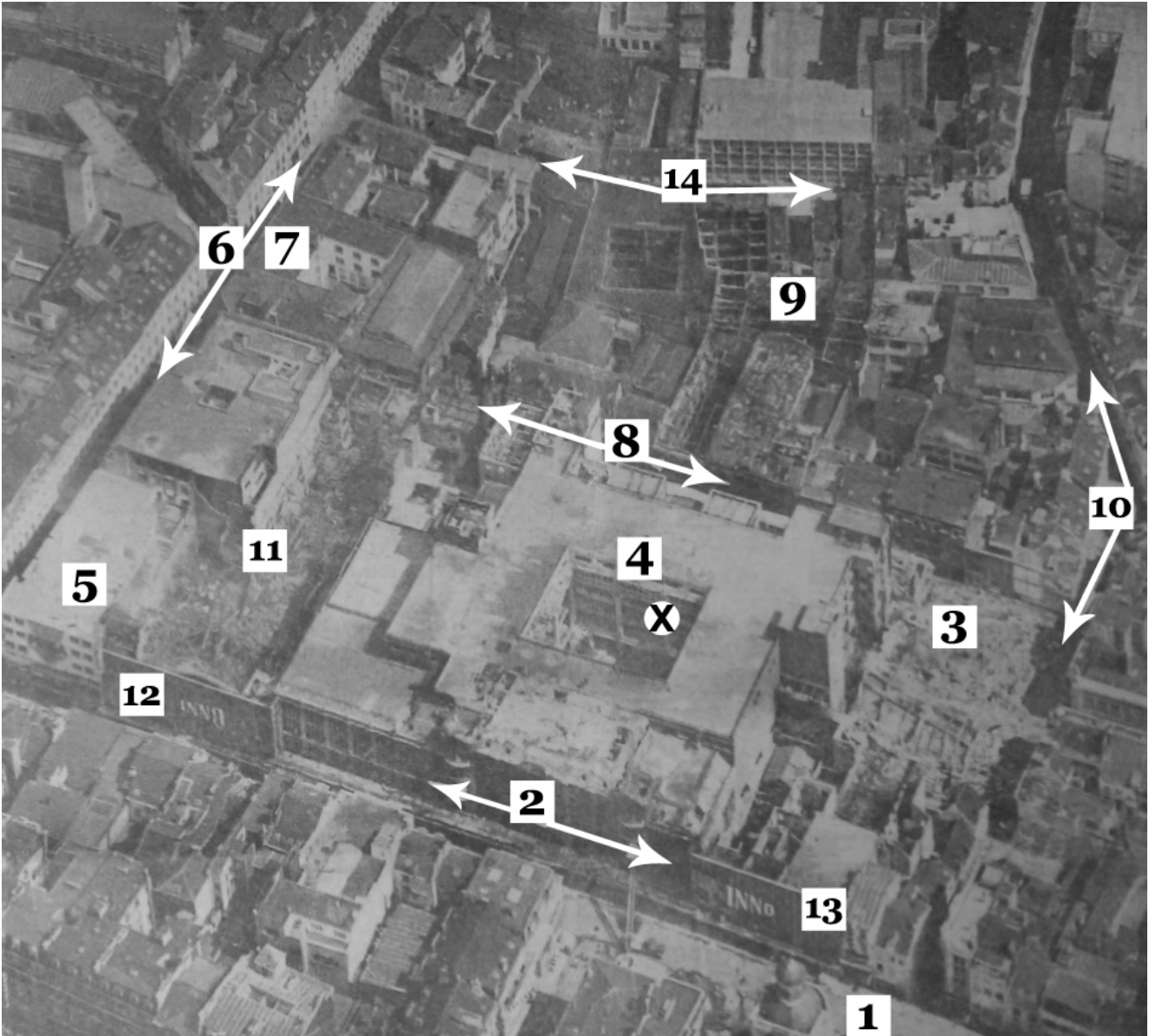
De winkel Priba, naast de Innovation, kon aan het ergste ontkomen en enkel de vierde en vijfde verdieping waren verwoest. De Innovation en de naburige gebouwen van Fischer waren echter volledig uitgebrand. Het open Art-Nouveau-gebouw van Horta was een puinhoop van gebogen staal en glas geworden en de bijgebouwen op de hoek van de Koolstraat en de Dambordstraat, waarin burelen en een snackbar waren gevestigd, waren ingestort. Het enige gebouw dat nog overeind was gebleven, was het Tietz-gedeelte. Dat gebouw, dat na de Eerste Wereldoorlog door de Innovation was opgekocht, was door zijn robuuste constructie in gewapend beton het enige deel van de Innovation dat overeind bleef staan. De centrale koepel van dat gebouw was tijdens de brand wel ingestort en delen van de voorgevel, met inbegrip van de aluminiumfaçade, stonden nog recht maar waren allerminst stabiel.⁸⁸ Het gevaar op instorting van delen van de ruïne was zelfs dermate groot, dat de Nieuwstraat pas twee weken na de brand via een doorgang met dranghekken terug werd opengesteld voor voetgangers. Autoverkeer was wegens de risico's nog veel langer verboden in de straat.⁸⁹

Het Laatste Nieuws (25 mei 1967), 1; 'Funèbres recherches dans les décombres de l'Innovation', *Le Soir* (30 mei 1967), 6; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 10-58.

⁸⁸ 'L'effroyable incendie de la Rue Neuve: 281 disparus et douze morts', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 5; 'Le bâtiment s'effondre', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (zonder gele sticker)*: Relas van de brand door de *Association Nationale pour la protection contre l'incendie* aan commandant Misbaer; 'Mardi matin à la recherche des restes des victimes', *Le Soir* (24 mei 1967); K. BÜRGI., 'Le grand incendie du 22 mai 1967 dans les grands magasins "A l'Innovation" à Bruxelles, examiné du point de vue de la prévention des incendies', *Schweizerische Feuerwehr Zeitung*, 1967, 232; KLOPPER, 'Brussels', 70; 'Incendie dans un grand magasin de vente à Bruxelles', 69; 'L'incendie de la rue Neuve', *La Libre Belgique* (27 en 28 mei 1967), 4.

⁸⁹ 'De handelaars van de Nieuwstraat hoopvol gestemd', *Het Laatste Nieuws* (3 en 4 juni 1967), 1.

Afbeelding 6:

Luchtfoto van de rampplek, vermoedelijk genomen op 23 mei 1967.

1: De Finistère-kerk; **2:** De Nieuwstraat; **3:** Ruïne van de ingestorte bijbouw uit de jaren dertig en veertig op de hoek van de Dambord- en Koolstraat. In het gebouw waren voornamelijk burelen, maar ook een snackbar gevestigd; **4:** Het centrale atrium waarvan de koepel tijdens de brand instortte; **5:** Priba. De winkel bleef dankzij een brandvrije muur tegen de Innovation grotendeels gespaard. Alleen de vierde en vijfde verdieping waren verwoest; **6:** De Blekerijstraat; **7:** De gebouwen van de R.T.T. (Regie van Telegraaf en Telefoon); **8:** De Dambordstraat, die zodanig smal was dat het vuur gemakkelijk kon uitbreiden over de straat heen; **9:** De gebouwen van 'Fischer et Frères', een zijdefabriek waarin veel hout was opgeslagen en zich enkele mazoutketels bevonden. De fabriek brandde volledig uit; **10:** De eveneens smalle Koolstraat; **11:** Ruïne van het ingestorte Horta-gebouw. De fragiele constructie uit metaal en glas was het eerst om in te storten; **12:** Aluminiumfaçade aan de noordkant. Na de brand was deze façade niet stabiel meer en moest een deel onmiddellijk verwijderd worden; **13:** Aluminiumfaçade aan de zuidkant; **14:** De Kanonstraat. De brandweer kon verhinderen dat het vuur niet verder ging dan hier. De 'X' duidt de plaats aan (bij benadering) van de afdeling kinderkledij, waar de brand is ontstaan.

Bron: *Le Soir* (24 mei 1967), 7. (met eigen aanduidingen)

Het is omwille van die veiligheidsrisico's, en opdat de omgeving zo snel als mogelijk weer bereikbaar zou zijn voor de handelaars, dat er niet lang gewacht werd om het puin op te ruimen. Vooreerst werd zowel een deel van de wankel aluminiumfaçade als de echte gevel die erachter zat weggehaald. Die afbraak werd eerst door een privéfirma gedaan, maar een kleine week na de brand beslisten de stad en de Innovation om het 11e Genie van het leger de gevaarlijke stukken te laten opruimen, om daarna het puin af te graven en slachtoffers te bergen. De keuze voor het leger spaarde ook geld uit dat niet aan een privébedrijf moest besteed worden. De ruïnes van het ingestorte gedeelte aan de hoek van de Koolstraat en de Dambordstraat bleken, door de instabiele bouwstructuur van beton gedragen door zwak metaal, de gevaarlijkste onderneming te zijn. In totaal zijn 182 genietroepen meer dan een maand intensief bezig geweest met de afbraak van de Innovation. De Nieuwstraat stond nu niet meer vol met brandweer- en ziekenwagens, maar met kipvrachtwagens die het puin uit de stad moesten wegbrengen.⁹⁰ Op 3 juni kon de straat weer gedeeltelijk toegankelijk worden gemaakt voor voetgangers omdat er kabels waren gehangen die de gevel rechthielden en er een omheining was geplaatst die de voetgangers van vallende brokstukken beschermde.⁹¹ De weken erna moest de omgeving echter nog meerdere malen afgesloten worden wegens instortingsgevaar en nieuwe opflakkingen van vuur.⁹²

Geleidelijk aan kwamen er bij de opruiming van de ruïnes meer stoffelijke resten tevoorschijn. Tijdens de brand hadden hulpdiensten al veel verkoelde lichamen weggebracht naar de naburige Onze-Lieve-Vrouw-Finistèreschool, maar het aantal slachtoffers werd op 22 mei toch zwaar onderschat.⁹³ De vier kranten kopten de dag nadien over “tientallen” doden, maar tijdens de brand ontstond het besef dat het dodental wellicht veel hoger ging liggen. Op 24 mei werd in de kranten al een driehonderdtal doden vermoed. In de dagen en weken na de brand ging het zoeken naar lichaamsresten verder, ook al was dat voor de genietroepen en medewerkers van het Rode

---

⁹⁰ ‘Geen hoop – wel gevaar: pauze in bergingswerken’, *Het Laatste Nieuws* (25 mei 1967), 1; ‘Recherches interrompues la nuit’, *Le Soir* (24 mei 1967), 6; ‘Démolition de la façade contiguë à “Priba”’, *Le Soir* (25 mei 1967), 6; ‘Muren zullen opgeblazen worden’, *Het Laatste Nieuws* (26 mei 1967); ‘50 miljoen fr. en maandlang werk voor totale opruiming’, *Het Laatste Nieuws* (27 en 28 mei 1967), 3; ‘Genietroepen eindigen opruiming van Inno-gebouw’, *Het Laatste Nieuws* (30 juni 1967), 3; ‘Hoed af voor de genietroepen uit Burcht’, *Het Laatste Nieuws* (2 juni 1967), 3; ‘Le dévouement des militaires’, *Le Soir* (31 mei 1967), 6; ‘La ronde des camions aux abords de la rue Neuve’, *Le Soir* (28 en 29 juli 1967), 7; ‘L’incendie de la Rue Neuve’, *La Libre Belgique* (27 mei 1967);

⁹¹ ‘Le dégagement des décombres rue Neuve’, *La Libre Belgique* (1 juni 1967), 5; ‘Voetgangers in Nieuwstraat’, *De Standaard* (5 juni 1967), 7; ‘Eerste zaterdag toegankelijk’, *Het Laatste Nieuws* (2 juni 1967), 3; ‘De handelaars van de Nieuwstraat hoopvol gestemd’, *Het Laatste Nieuws* (3 en 4 juni 1967), 1; ‘La tragédie de la rue Neuve’, *La Libre Belgique* (2 juni 1967), 5; ‘Une palisade autour des ruines de l’Inno’, *La Libre Belgique* (3 en 4 juni 1967), 3; ‘Les pompiers sont intervenus à nouveau samedi pour combattre quelques foyers d’incendie qui s’étaient rallumés’, *La Libre Belgique* (5 juni 1967), 5.

⁹² ‘Opruimingswerken van Inno nog gevaarlijk’, *De Standaard* (16 juni 1967), 11; ‘Kort alarm in de Nieuwstraat’, *Het Laatste Nieuws* (10 en 11 juni 1967), 7; ‘La rue Neuve est à nouveau interdite à toute circulation’, *La Libre Belgique* (10 en 11 juni 1967), 5.

⁹³ ‘L’effroyable incendie de la Rue Neuve: 281 disparus et douze morts’, *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 5; ‘Na de verschrikking, rouw en bezinning over moordende brand in Brussels stadscentrum’, *De Standaard* (24 mei 1967), 7; ‘Meer dan 300 slachtoffers?’, *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 1.

Kruis omwille van de veiligheidsrisico's een moeilijke onderneming. Ze probeerden elke dag wat dieper in het puin te geraken om lijken weg te dragen en op te bergen. De pers volgde de zoektocht op de voet en bracht verslag uit van de belangrijkste en sensationeelste ontdekkingen. Zo waren bijvoorbeeld in de keuken van het restaurant de lijken van de volledige kookploeg, herkenbaar aan hun wit uniform, ontdekt. Ook de blootlegging in het puin van een binnenkoer en de snackbar ging gepaard met de vondst van veel lichamen. De opruiming van het puin door legerstroepen enerzijds en het zoeken naar lichamen door het Rode Kruis anderzijds werkten alternerend: door de actie van de een moesten de activiteiten van de ander steeds stilgelegd worden. Daartussen moesten brandweermannen nog regelmatig uitrukken om opgeflakkerde brandjes opnieuw te blussen.⁹⁴ De opruiming van wat van de Innovation overbleef, was dus een zware onderneming waarbij verschillende actoren betrokken waren: het leger, het Rode Kruis, de brandweer, de stad en de Innovation zelf. De werken verliepen echter efficiënt en vorderden snel: op 36 dagen tijd was het grootste deel van het puin door het leger geruimd.

De identificatie van de lichamen verliep echter zeer moeilijk. De moderne DNA-technieken van vandaag bestonden nog niet en de meest efficiënte manier in 1967 om slachtoffers te identificeren was aan de hand van voorwerpen die in de omgeving van het lijk waren gevonden en met die persoon in verband konden worden gebracht. Tijdens de brand deden de wetsdokters, politiemensen en gerechtsexperten dit in het reeds vernoemde Finistèreschooltje in de Kanonstraat, maar nadien gebeurde de identificatie aan het kerkhof in Evere. Veel van de slachtoffers hadden echter zware brandwonden opgelopen en de lijken waren vaak grotendeels verkoold, waardoor de identificatie in veel gevallen onmogelijk bleef. In de weken na de brand werden families van slachtoffers, onder meer via de pers, opgeroepen om mee hun naaste of geliefde te identificeren. Het gerecht stelde dan voorwerpen tentoon die in de ruïne waren gevonden.⁹⁵ Het totale aantal slachtoffers van de brand in de Innovation is blijkbaar altijd een moeilijke kwestie geweest. Het is

---

⁹⁴ 'L'effroyable incendie de la Rue Neuve: 281 disparus et douze morts', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 5; "Ik zag wel twintig lijken liggen, de meesten in het wit gekleed", *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 4; 'Semblable à l'explosion d'une bombe atomique', *La Libre Belgique* (30 mei 1967), 5; 'La rue Neuve est à nouveau interdite à toute circulation', *La Libre Belgique* (10 en 11 juni 1967), 5.

⁹⁵ 'Na de verschrikking, rouw en bezinning over moordende brand in Brussels stadscentrum', *De Standaard* 24 mei 1967, 7; 'Meer dan 300 slachtoffers?', *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 1; 'De identificatie der slachtoffers', *Het Laatste Nieuws* (27 en 28 mei 1967), 6; 'De brand in de Inno', *Het Laatste Nieuws* (30 mei 1967), 4; 'De identificatie', *Het Laatste Nieuws* (31 mei 1967), 6; 'Kort alarm in de Nieuwstraat', *Het Laatste Nieuws* (10 en 11 juni 1967), 3; 'L'effroyable incendie de la Rue Neuve: 281 disparus et douze morts', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 5; 'Funèbres recherches dans les décombres de l'Innovation', *Le Soir* (30 mei 1967), 6; 'Après l'incendie de l'Innovation', *Le Soir* (2 en 3 juli 1967), 6; 'L'incendie de l'Inno', *Le Soir* (4 juli 1967), 6; 'Semblable à l'explosion d'une bombe atomique', *La Libre Belgique* (30 mei 1967), 5; 'M. Willy De Clercq sur les lieux', *Le Soir* (24 mei 1967), 6; 'Trois médecins légistes sont commis à l'identification des victimes', *Le Soir* (25 mei 1967), 6; 'L'identification des victimes', *Le Soir* (26 mei 1967), 7; 'Mededeling voor slachtoffers', *De Standaard* (31 mei 1967), 7; 'Het zal moeilijk zijn nog slachtoffers te identificeren', *De Standaard* (30 mei 1967), 10; 'Slechts één brandhaard', *De Standaard* (1 juni 1967), 9; 'Personne n'aurait péri dans les ascenseurs', *La Libre Belgique* (27 en 28 mei 1967), 5; 'Le dégagement des décombres rue Neuve', *La Libre Belgique* (1 juni 1967), 5.

zelfs moeilijk om twee bronnen te vinden die hetzelfde aantal vermelden, maar vaak ligt het cijfer rond de driehonderd. De brandweer had de neiging om het aantal te extrapoleren en sprak overwegend over een vierhonderdtal. In deze masterproef wordt het aantal aanvaard dat vermeld staat in het officiële expertiserapport van het gerechtsdossier, namelijk 251 doden of vermisten en 62 gewonden, wat naar Belgische normen nog steeds een zeer hoog aantal is.⁹⁶

Het hoogtepunt van rouw en verdriet voor de vele slachtoffers was de religieuze plechtigheid en begrafenis op 30 mei. Normaal gezien ging die plechtigheid in de St-Michielskathedraal van Brussel door, maar er werden zodanig veel mensen verwacht dat er voor de grotere Basiliek van Koekelberg werd gekozen. Zelfs de basiliek bleek echter te klein voor de duizenden familieleden en andere aanwezigen. Ook in andere steden in van land, zoals Charleroi, Leuven, Verviers, Luik, Mechelen, Namen, Hasselt en Kortrijk werden rouwceremonies gehouden. De nationale belangstelling van de ceremonie in Brussel was groot. Ze werd geleid door kardinaal Suenens en bijgewoond door veel politici, waaronder een zevental ministers, diplomatieke vertegenwoordigers en vertegenwoordigers van de Kamer en de Senaat. Alle aandacht ging echter opnieuw naar koning Boudewijn en koningin Fabiola, wier verdriet op heel veel belangstelling van de media en het publiek kon rekenen. Ook op Emile Bernheim, de CEO van de Innovation die ook zeer aangeslagen was, waren de ogen van de camera's en het publiek gericht. In het midden van de kerk werd één enkele symbolische kist van een willekeurig en onbekend slachtoffer geplaatst. Na de religieuze plechtigheid in de basiliek vertrok een rouwstoet naar het kerkhof van Evere. Daar was een monument en een rouwkapel opgericht en werden een zestigtal lichamen, inclusief het onbekende slachtoffer van in de basiliek, begraven. Herman Vanderpoorten, minister van Binnenlandse Zaken, burgemeester Lucien Cooremans en Emile Bernheim gaven op de begraafplaats elk een toespraak, wat opnieuw aantoont dat het politieke aspect bij de brand in de Innovation nooit ver weg was. De gutsende regen maakte de sfeer rond het gebeuren en de berichtgeving daarover alleen nog maar triestiger. Het Laatste Nieuws merkte het erbarmelijke weer op met de gevatte uitspraak: “de ramp begon in een zee van vuur en eindigde in een zee van water.”⁹⁷

---

⁹⁶ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: kanton 8, expertiserapport, 1969, 10.

⁹⁷ ‘Les funérailles auront lieu à la Basilique en présence du Roi et de la Reine’, *La Libre Belgique* (27 mei 1967), 7; ‘Les émouvantes funérailles des victimes de la tragédie de la rue Neuve’, *Le Soir* (31 mei 1967), 1; ‘Les funérailles des victimes de la rue Neuve’, *Le Soir* (31 mei 1967), 6; ‘Gutsende regen striemend symbool van kille rouw’, *Het Laatste Nieuws* (31 mei 1967), 1; ‘Vorstenpaar aan hoofd van de rouwende massa’, *Het Laatste Nieuws* (31 mei 1967), 7; ‘Bruxelles a fait d’émouvantes funérailles aux trois cent victimes de la tragédie de la rue Neuve’, *La Libre Belgique* (31 mei 1967), 1; ‘Les funérailles des victimes de la tragédie de la rue Neuve’, *La Libre Belgique* (31 mei 1967), 7; ‘Requiem voor driehonderd doden’, *De Standaard* (31 mei 1967), 7; ‘Les funérailles des victimes de la tragédie de la rue Neuve’, *La Libre Belgique* (31 mei 1967), 7; ‘Sous la pluie battante le dernier hommage aux disparus’, *La Libre Belgique* (31 mei 1967), 7.

België was na de brand in de Innovation niet alleen in rouw, maar ook in een angstpsychose beland. In de dagen na de brand hadden zich in Brussel en in verschillende andere Belgische steden bommeldingen voorgedaan. Over de verschillende dagen heen vermeldden de kranten 30 meldingen of bedreigingen. Verschillende filialen van de Innovation, maar ook andere winkels, grootwarenhuizen, scholen, bedrijven, de BRT, de Muntschouwburg en het Belgisch paviljoen op de Wereldtentoonstelling in Montreal kregen dreigtelefoontjes en moesten worden ontruimd. Daarbovenop ging de aandacht ook naar enkele pyromanen die in de Nieuwstraat brandjes hadden gesticht en naar een man die gearresteerd was omdat hij in de ‘Au Bon Marché’ met benzine rondliep. De golf van bedreigingen werd aangewakkerd door de geruchten dat de brand vanwege de Amerikaanse promo-actie zou aangestoken zijn door aanhangers van een communistische beweging. Aan die ongerustheid werd gehoor gegeven wanneer het gerecht verschillende huiszoekingen en onderzoeken startte tegen mogelijke linksgeoriënteerde verdachten.⁹⁸ Hierover zal in hoofdstuk drie verder uitgeweid worden. De ramp in de Nieuwstraat had echter nog andere zorgen veroorzaakt. Overlevenden van de brand, families van slachtoffers en handelaars in de Nieuwstraat en omstreken maakten zich zorgen over hun financiële en sociale situatie. Gelukkig konden zij rekenen op solidariteitsinitiatieven en financiële vergoedingen, maar zoals zal blijken in het volgende hoofdstuk kwamen die niet allemaal op korte termijn.

---

⁹⁸ ‘Vals alarm te Brussel en te Luik’, *Het Laatste Nieuws* (25 mei 1967), 7; ‘Geheimzinnige telefoontjes, straatbranden en geruchten dompelen Brussel onder in angst’, *Het Laatste Nieuws* (26 mei 1967), 1; ‘Brussel in angst’, *Het Laatste Nieuws* (26 mei 1967), 7; ‘De plaag slaat over op andere steden’, *Het Laatste Nieuws* (27 en 28 mei 1967), 1 en 6; ‘Inno: bergingswerken’, *Het Laatste Nieuws* (29 mei 1967), 6; ‘De brand in de Inno’, *Het Laatste Nieuws* (30 mei 1967), 4; ‘Nu “telefoon-bom” in firma te Jette’, *Het Laatste Nieuws* (1 juni 1967), 3; ‘Bomtelefoon rinkelde in school te Jette en “Bon Marché” te Aalst’, *Het Laatste Nieuws* (2 juni 1967), 3; ‘Ménace anonyme contre l’Innovation à Liège’, *Le Soir* (25 mei 1967), 6; ‘Fausse alerte à la bombe dans un grand magasin de Bruxelles’, *Le Soir* (25 mei 1967), 6; ‘Trois nouvelles fausses alertes à la bombe à Bruxelles’, *Le Soir* (26 mei 1967), 3; ‘Arrestation d’un pyromane’, *Le Soir* (26 mei 1967), 7; ‘Toujours des alertes criminelles à la bombe’, *Le Soir* (28 en 29 mei 1967), 7; ‘Fausse alertes à la bombe dans deux écoles de Schaerbeek’, *Le Soir* (30 mei 1967), 6; ‘A la gare d’Arlon’, *Le Soir* (30 mei 1967), 6; ‘Depuis mercredi, une vague d’odieuses menaces s’est répandue dans Bruxelles’, *La Libre Belgique* (26 mei 1967), 5; ‘L’incendie de la Rue Neuve’, *La Libre Belgique* (27 mei 1967); ‘La vague des menaces continue’, *La Libre Belgique* (30 mei 1967), 5; ‘La tragédie de la rue Neuve’, *La Libre Belgique* (2 juni 1967); ‘Nog onduidelijkheid over dodental en oorzaak’, *De Standaard* (25 mei 1967), 1; ‘Bomalarm houdt Brussel in ban van Inno-brand’, *De Standaard* (26 mei 1967), 1; ‘Uitwerking brandramp op zieke geesten’, *De Standaard* (26 mei 1967), 5; ‘Duizenden zondagwandelaars nabij puin van Innovation’, *De Standaard* (29 mei 1967), 3.

II

SOLIDARITEIT EN VERGOEDING: DE FINANCIËLE IMPACT VAN DE BRAND

Naast fysieke, psychische, materiële en emotionele schade, heeft een ramp steeds een financiële en economische schade. Voor de brand in de Innovation valt die financiële impact, op korte en lange termijn, uiteen in twee luiken: solidariteit en schadevergoedingen. Die twee aspecten lijken traditioneel niets met elkaar te maken te hebben, maar ze staan bij de brand in de Innovation wel degelijk in relatie tot elkaar. Meteen na de brand werden uit solidariteit immers twee hulpfondsen opgericht, waaruit later financiële compensaties voor de slachtoffers en hun familie zouden worden betaald. Om de financiële kant van de ramp te onderzoeken is voornamelijk een beroep gedaan op het archief van de Dienst Sociale Zaken van de stad Brussel, artikels uit de vier kranten en het gerechtssdossier. Het hoofdstuk valt uiteen in drie luiken: ten eerste, de steunbetuigingen en solidariteitsacties meteen na de ramp; ten tweede, de werking van de hulpfondsen en de financiële vergoedingen hieruit; en ten derde, de schadevergoedingen van de verzekeringen.

De financiële compensatie is in het geval van veel rampen een belangrijk element dat past binnen een bredere reparatie van het verleden. Het is reeds het onderwerp van veel studies geweest, die zich niet zozeer binnen het historische vakgebied dan wel de kruising tussen economische wetenschappen, rechtswetenschappen en *risk management* bevinden. Pablo De Greiff's 'The Handbook of Reparations' is onmiskenbaar een naslagwerk voor de reparatie van het verleden. Het exhaustieve werk van De Greiff gaat in op hoe samenlevingen na zware maatschappelijke verstoringen, zoals massale mensenrechtenschendingen, onderdrukkingen of conflict, zichzelf opnieuw proberen te stabiliseren door de slachtoffers te vergoeden. In sommige gevallen wordt dit verwelkomd, maar er zijn ook voorbeelden waarin dit gepercipieerd wordt als een ordinair afkopen van de fouten in het verleden. Het boek focust vooral op *transitional justice* en hoe er in maatschappijen in een democratische transitie door de reparatie van het verleden naar gerechtigheid wordt gezocht, maar ook de ramp van 9/11 komt er in aan bod.⁹⁹

De compensatie van het verleden gaat verder dan alleen *transitional justice*, maar kan ook betrekking hebben op de vele tegenslagen, verliezen en *risico's* waarvoor mensen vandaag, en ook al in 1967, voor vergoed kunnen of in sommige gevallen moeten worden. Vandaag klinken veel schadeloosstellingen vanzelfsprekend, maar in de geschiedenis waren die dat allerminst. Doorheen

---

⁹⁹ P. DE GREIFF, *The Handbook of Reparations*, Oxford, 2006; N. ROHT-ARRIAZA, Bespreking van P. DE GREIFF, *The Handbook of Reparations*, Oxford, 2006, *The American Journal of Comparative Law*, 1 (2008), 233-239.

de geschiedenis zijn mensen de *risico's* van rampen meer gaan inzien, waardoor ze er zich ook van bewust werden dat ze zich tegen veel van die *risico's* konden verzekeren en bij rampen zich konden laten vergoeden. Het uitgebouwde verzekeringswezen zoals dat in 1967 al bestond, is echter een relatief recent fenomeen. Verschillende vormen van verzekering zijn zelfs bij wet verplicht gemaakt, zoals in België het geval is met arbeidsongevallen sinds 1971, om mensen een vergoeding of tussenkomst te garanderen.¹⁰⁰ Dit heeft echter een pervers effect dat in de literatuur als *moral hazard* wordt aangeduid, waarbij risicogedrag verhoogt wanneer dat *risico* gedekt is of wanneer het zeker is dat de schade toch vergoed wordt.¹⁰¹ Specifiek voor financiële compensaties voor slachtoffers van rampen, is 'Compensating Catastrophe Victims' van Véronique Bruggeman een goed startpunt. Bruggeman schetst de manier waarop slachtoffers in verschillende landen vergoedingen bekomen en streeft naar een ideaaltipe om slachtoffers van rampen optimaal te compenseren. Eén van die landen is haar eigen land België. Bruggeman concludeert dat slachtoffers in België op vier manieren vergoed worden: via verplichte burgerlijke aansprakelijkheid, verzekeringen, sociale zekerheid en gezondheidszorg, en solidariteitsacties. Als voorbeeld van een Belgische door mensen veroorzaakte ramp waarbij slachtoffers werden vergoed, haalt ze de gasramp in Gellingen aan. De vergoeding van die ramp kwam tot stand door een combinatie van betalingen door verzekeringen en solidariteitsacties. Ook bij de brand in de Innovation waren dit de twee grote pijlers van de vergoeding van het verleden voor de slachtoffers.¹⁰²

STEUNBETUIGINGEN EN SOLIDARITEITSACTIES

De brand in de Innovation bracht een golf aan solidariteit teweeg die in verschillende soorten, maten en gradaties tot uiting kwam. In totaal zijn er een dertiental manieren te onderscheiden waarop Belgen trachtten solidair te zijn met het leed van de slachtoffers van de brand. Ten eerste waren er de klassieke steunbetuigingen, die in het vorige hoofdstuk al deels aan bod kwamen. De pers had voornamelijk aandacht voor de woorden van steun van prominente figuren. Verschillende vergaderingen, zoals de plenaire zittingen van de Kamer, de Senaat en de Brusselse gemeenteraad begonnen met emotionele woorden van medeleven en de brief van de Paus aan kardinaal Suenens kreeg veel belangstelling. Naast de paus betuigden verschillende staatshoofden en regeringsleiders uit het buitenland, waaronder president Charles De Gaulle, koningin Elizabeth II, generaal Franco en nog vele anderen hun medeleven aan de premier of de koning. Daarnaast betuigden ook veel

---

¹⁰⁰ *Belgiëlex.be – Krnispuntbank Wetgeving*, '10 APRIL 1971. - Arbeidsongevallenwet.'

¹⁰¹ D. ROWELL en L.B. CONNELLY, 'A History of the Term "Moral Hazard"', *The Journal of Risk and Insurance*, 4 (2012), 1051-1075; L. EINAV, A. FINKELSTEIN, S.P. RYAN, P. SCHRIMPF. en M.R. CULLEN, 'Selection on Moral Hazard in Health Insurance', *The American Economic Review*, 1 (2013), 178-219.

¹⁰² *Milieu.be*, 'Véronique Bruggeman'; V. BRUGGEMAN, *Compensating Catastrophe Victims. A Comparative Law and Economics Approach*, Alphen aan den Rijn, 2010, 1-10 en 235-276.

nationale organisaties en instanties hun medeleven, waaronder politieke besturen en partijen, vakbonden, bedrijfsorganisaties en bedrijven, hulporganisaties, liefdadigheidsorganisaties, scholen en serviceclubs. Daarnaast kreeg ook de brandweercommandant van Brussel veel brieven van brandweerkorpsen over de hele wereld om te sympathiseren met de slachtoffers en de hulpdiensten.¹⁰³ Ten tweede bezochten sommige prominenten ook, zoals eveneens in het vorige hoofdstuk aan bod kwam, de rampsite, de ziekenhuizen en het Rogiercentrum. Deze bezoeken waren erg zichtbare vertoningen van steun aan de slachtoffers, families en hulpdiensten en kunnen, net als de boodschappen van steun, gezien worden als een vorm van politieke profilering.

Ten derde werden verschillende evenementen uit respect afgelast of uitgesteld, waaronder verscheidene gala's, de Antwerpse Sinksenfoor en een optreden van Toon Hermans. De programmatie van de BRT (Belgische Radio en Televisie) werd aangepast en aan de commerciële oproepen werd gevraagd om hetzelfde te doen.¹⁰⁴ Ten vierde riep het Ministerie van Binnenlandse Zaken op om op 30 mei, de dag van de begrafenisplechtigheid, alle vlaggen halfstok te hangen. Er werden geen dagen van nationale rouw afgekondigd, maar de oproep werd in het hele land gevolgd. Ook de vlaggen aan de grootwarenhuizen hingen halfstok, een teken van solidariteit tussen de verschillende winkelketens.¹⁰⁵ Een zesde vorm van solidariteit waren de talrijke rouwkransen die waren voorzien op de rouwplechtigheid in de basiliek. De meeste stukken kwamen van de koninklijke familie, maar ook de stad Brussel, verschillende middenveldorganisaties en zelfs de koning van Marokko hadden een rouwkrans gefinancierd en neergelegd in de basiliek.¹⁰⁶

Ten zevende gingen de meeste organisaties gingen nog verder en stortten uit medeleven geld op rekeningen ten voordele van de slachtoffers. In verschillende tankstations, zoals die van Shell, werden collectes gehouden en serviceclubs organiseerden gala's voor de slachtoffers van de

---

¹⁰³ 'Le catastrophique incendie à Bruxelles', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (met gele sticker)*: Internationale correspondentie met commandant Misbaer; 'Les condoléances du PLP et celles de la FGTB', *Le Soir* (24 mei 1967), 6; 'La solidarité de l'A.G.E.C et des syndicats', *Le Soir* (24 mei 1967), 6; 'Des témoignages de sympathie affluent de partout', *La Libre Belgique* (26 mei 1967), 5; 'Un télégramme du Grand-Duc Jean', *Le Soir* (26 mei 1967), 7; 'Les forces Belges d'Allemagne d'associent au deuil du pays', *Le Soir* (26 mei 1967), 7; 'Messages de sympathie', *Le Soir* (26 mei 1967), 7; 'Rouwboodschappen blijven toestromen', *De Standaard* (31 mei 1967), 7; 'Les messages de condoléances', *La Libre Belgique* (31 mei 1967), 7; 'L'incendie de l'Innovation a fait 326 morts et disparus', *Le Soir* (26 mei 1967), 1.

¹⁰⁴ 'Bal van premier verdaagd', *De Standaard* (27 mei 1967), 7; 'Cérémonies remises', *Le Soir* (26 mei 1967), 7; 'Pas de réception à l'ambassade de France', *La Libre Belgique* (27 en 28 mei 1967), 5; 'Sinksenfoor gesloten te Antwerpen', *Het Laatste Nieuws* (30 mei 1967), 4; 'Geen Toon Hermans dinsdag in K.V.S.', *Het Laatste Nieuws* (30 mei 1967), 4; 'L'organisation des funérailles collectives', *La Libre Belgique* (30 mei 1967), 5; 'La foire de la pentecote fermée à Anvers', *La Libre Belgique* (30 mei 1967), 5; 'Conference reportée', *La Libre Belgique* (30 mei 1967), 5.

¹⁰⁵ 'Vlaggen halfstok', *Het Laatste Nieuws* (30 mei 1967), 4; 'L'organisation des funérailles collectives', *La Libre Belgique* (30 mei 1967), 5; 'Tous les drapeaux en berne, aux édifices publics', *La Libre Belgique* (30 mei 1967), 5; 'Les grands magasins en deuil', *La Libre Belgique* (30 mei 1967), 5.

¹⁰⁶ 'Vorstenpaar aan hoofd rouwende massa', *Het Laatste Nieuws* (31 mei 1967), 7.

brand.¹⁰⁷ Ook uit het buitenland kwam er financiële steun: met name het Franse Rode Kruis gaf een aanzienlijk bedrag en een aantal Nederlandse grootwarenhuizen organiseerde een collecte.¹⁰⁸ Vanuit politieke hoek kwamen er eveneens geldgiften. Bij monde van Henri Maise, minister van Post, Telegraaf en Telefonie werd een deel van de winst van de verkoop van postzegels afgestaan.¹⁰⁹ Het stadsbestuur van Brussel stond zijn zitpenningen af en het personeel van de Innovation schonk zijn maandwedde aan de slachtoffers.¹¹⁰ Ten achtste deed de Brusselse gemeente Sint-Joost-ten-Node deed een wel erg bijzondere geste door aan de Innovation aan te bieden om op het Rogierplein een tijdelijke winkel in te richten. Op niet minder dan dertig dagen was de winkel klaar en de tijdelijke constructie zou er blijven tot er een nieuwe winkel klaar was. De actie werd voorgesteld als een gebaar van steun, maar ze legde de gemeente geen windeieren: de Innovation betaalde immers 1 miljoen Belgische frank per jaar voor het gebruik van het plein. Ten negende was er de solidariteit tussen de grootwarenhuizen onderling. Ondanks het feit dat het concurrenten waren, boden sommige Brusselse grootwarenhuizen winkelruimte aan om de verkoop van de Inno opnieuw op te starten.¹¹¹ Een tiende wijze van solidariteit kwam niet alleen van de grootwarenhuizen, maar van alle Brusselse winkeliers, die tijdens de begrafenisplechtigheid collectief hun winkel sloten.¹¹² Sommige organisaties, zoals de Brusselse Rotary Club, deden, ten elfde, zelfs nog meer voor de slachtoffers en boden aan om kinderen te adopteren die wees waren geworden nadat ze hun ouders in de brand waren verloren.¹¹³ De Brusselse burgemeester kreeg een

---

¹⁰⁷ 'Les condoléances du PLP et celles de la FGTB', *Le Soir* (24 mei 1967), 6; 'La solidarité de l'A.G.E.C et des syndicats', *Le Soir* (24 mei 1967), 6; 'Un beau geste des Quercynois', *Le Soir* (24 mei 1967); 'Hulp voor wezen van de arbeidsslachtoffers', *De Standaard* (25 mei 1967), 7; 'Une initiative des élèves de l'Athénée d'Ixelles', *Le Soir* (25 mei 1967); 'Bomalarm houdt Brussel in de ban', *De Standaard* (26 mei 1967); 'Des témoignages de sympathie affluent de partout', *La Libre Belgique* (26 mei 1967), 5; 'Le dévouement des agents des T.T.', *Le Soir* (26 mei 1967), 7; 'Un télégramme du Grand-Duc Jean', *Le Soir* (26 mei 1967), 7; 'Une collecte est organisée dans les grands magasins hollandais', *Le Soir* (26 mei 1967), 7; 'Un don de 100.000 francs de la Croix-Rouge Française', *Le Soir* (26 mei 1967), 7; 'Les forces Belges d'Allemagne d'associent au deuil du pays', *Le Soir* (26 mei 1967), 7; 'Les sénateurs PSC versent 100.000 F de même que les députés PSC', *Le Soir* (26 mei 1967), 7; 'La sympathie du Syndicat unique des Postes et C.C.P.', *Le Soir* (26 mei 1967), 7; 'Les services médico-sociaux des Mutualités Socialistes se mettent à la disposition des familles', *Le Soir* (26 mei 1967), 7; 'Messages de sympathie', *Le Soir* (26 mei 1967), 7; 'Un gala au bénéfice aux victimes de l'incendie', *Le Soir* (27 mei 1967), 7; 'Une séance au profit des familles des victimes de Charleroi', *La Libre Belgique* (29 mei 1967), 6; 'Rouwboodschappen blijven toestromen', *De Standaard* (31 mei 1967), 7; 'Les messages de condoléances', *La Libre Belgique* (31 mei 1967), 7; 'Hulpfonds groeit aan', *Het Laatste Nieuws* (26 mei 1967), 7; 'Les groupes PSC et PSB de la Chambre et du Sénat versent chacun 100.000F', *La Libre Belgique* (26 mei 1967), 5; 'L'incendie de l'Innovation a fait 326 morts et disparus', *Le Soir* (26 mei 1967), 1.

¹⁰⁸ 'Rouwbetuigingen', *De Standaard* (25 mei 1967), 7; 'Des témoignages de sympathie affluent de partout', *La Libre Belgique* (26 mei 1967), 5; 'Buitenlandse giften voor de slachtoffers', *De Standaard* (26 mei 1967), 5.

¹⁰⁹ 'Steun postcheque', *Het Laatste Nieuws* (25 mei 1967), 7.

¹¹⁰ 'Le message de M. Cooremans sur l'incendie de la rue Neuve', *Le Soir* (27 mei 1967), 7; 'Het onderzoek', *Het Laatste Nieuws* (27 en 28 mei 1967), 6.

¹¹¹ 'Des témoignages de sympathie affluent de partout', *La Libre Belgique* (26 mei 1967), 5; 'Les grands magasins en deuil', *La Libre Belgique* (30 mei 1967), 5; 'De Inno gaat verkopen in de Bon Marché', *Het Laatste Nieuws* (11 juli 1967), 3.

¹¹² 'L'organisation des funérailles', *La Libre Belgique* (30 mei 1967), 5.

¹¹³ 'Steun voor wezen', *Het Laatste Nieuws* (25 mei 1967), 7; BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag van bezoek van M. Dejeneffe aan M. Somme (19 juni 1967);

dergelijk aanbod niet alleen van de Rotary, maar ook van meerdere personen en gezinnen.¹¹⁴ Ten twaalfde mag ook zeker de spontane inzet van mensen bij het blussen van de brand, zoals hierboven reeds is beschreven, niet vergeten worden.¹¹⁵

De meest opvallende en eigenaardige vorm van solidariteit kwam ten slotte van de koning van Saoedi-Arabië. Die was op staatsbezoek in België kort na de brand in de Innovation. Een staatsdiner met de koning werd afgelast en de uitgespaarde kosten zouden naar de slachtoffers van de Innovation gaan. De dag nadien verschenen in *La Libre Belgique* en *De Standaard* berichten dat de Arabische koning de sleutel had gekregen van een paviljoen in het Brusselse Jubelpark. Dat gebouw had tijdens de Wereldtentoonstelling van 1897 dienstgedaan als Oosters paviljoen. Nu was er beslist om het gebouw ‘tijdelijk’ om te vormen tot de eerste moskee van Brussel en één van de eersten in België.¹¹⁶ In de kranten werd geen link gelegd tussen de gift van koning Faisal enerzijds en de overdracht van het paviljoen anderzijds, maar verder onderzoek leert dat het één wel degelijk een gevolg is van het ander. Koning Boudewijn zou het paviljoen immers als bedanking en ter compensatie van het afgelaste diner aan Saudi-Arabië geschonken hebben. In 1969 is die gift bekrachtigd met een Koninklijk Besluit, dat bepaalde dat het Islamitisch Cultureel Centrum (ICC) het gebouw 99 jaar lang mocht gebruiken, tot 2068. De kranten uit het jaar 1967 spraken echter nog niet over een 99 jaar lange bruikleen, maar over een ‘tijdelijke’ regeling, tot er in Brussel een nieuwe moskee zou gebouwd worden. Dit wijst erop dat die bruikleen pas is afgesproken na de symbolische overdracht van het gebouw. Recent kwam de moskee, die nog steeds in gebruik is door het ICC, op een erg negatieve manier in het nieuws, met name omdat ze een belangrijke pool voor radicalisering van moslimjongeren zou zijn. Er gingen enkele stemmen op vanuit politieke hoek om de bruikleen in te trekken.¹¹⁷

---

¹¹⁴ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 95, Eerste maatregelen.

¹¹⁵ ‘Le dévouement des agents des T.T.’, *Le Soir* (26 mei 1967), 7.

¹¹⁶ ‘Op bezoek bij koning Feisal’, *De Standaard* (29 mei 1967), 3; ‘Le roi d’Arabie séoudite arrive ce lundi à Bruxelles’, *La Libre Belgique*, 1; ‘Koning Feisal en gevolg te Brussel’, *Het Laatste Nieuws* (30 mei 1967), 7; ‘Un accueil amical de la Belgique pour le roi Fayçal d’Arabie saoudite’, *La Libre Belgique* (30 mei 1967), 1; ‘Le roi Fayçal annule un diner et en verse le montant pour les victimes de la catastrophe’, *La Libre Belgique* (31 mei 1967), 7; ‘Le roi Fayçal d’Arabie saoudite a reçu les clefs de la mosquée du Cinquantenaire qui sera ouverte au culte’, *La Libre Belgique* (1 juni 1967), 2; ‘Inno: Bergingswerken’, *Het Laatste Nieuws* (29 mei 1967), 6

¹¹⁷ B. BENYAICH en Z. OMAR, ‘Saudiëse bekeringsijver grootste struikelblok voor Belgische islam’, *Itenera Institute Analyse*, 1 (2014), 1-10; *LaLibre.be*, ‘Comment l’incendie de l’Innovation a développé le salafisme en Belgique’, *Deredactie.be*, “‘Staatsveiligheid moet moskee Jubelpark doorlichten’”.

HULPFONDSEN EN VERGOEDINGEN

De meeste vormen van solidariteit meteen na de ramp, en die ook het meeste in de kranten terugkwamen, waren geldgiften. Er waren twee hulpfondsen waarin kon gestort worden. Een eerste hulprekening werd door de A.G.E.D (*Association des Grands Entreprises de Distribution*) en een aantal vakbonden op 24 mei opgericht. Daarin werd meteen 6,5 miljoen toenmalige Belgische frank gestort. Bernheim, de CEO van de Innovation, gaf met een persoonlijke gift van 2 miljoen Belgische frank de grootste bijdrage aan het fonds.¹¹⁸ De regering, bij monde van de minister van Post, Telegraaf en Telefonie Henri Maise, ondersteunde eveneens het initiatief en liet de rekening versneld opstarten. Het geld op de rekening was vooral bedoeld om slachtoffers meteen te helpen en te compenseren. *Het Laatste Nieuws* berichtte dat er kort daarna ook in Frankrijk een gelijkaardig fonds werd opgericht, maar aangezien dit fonds voor de rest nergens meer in de bronnen wordt vermeld, is het wellicht opgegaan in het Belgische fonds.¹¹⁹ Enkele dagen nadien, op 26 mei, werd door de stad Brussel een tweede gelijkaardig fonds opgestart. Bij de opening van die rekening werd geen rekening gehouden met het reeds bestaande initiatief van de vereniging van grote distributiebedrijven. Niettemin dienden beide fondsen hetzelfde doel: de compensatie voor slachtoffers door middel van een schadevergoeding, in afwachting van een regeling met de verzekeringen. Pas bij de verdere uitwerking van de modaliteiten van deze rekening riep het schepencollege op 31 mei op om een goede coördinatie en samenwerking met de vereniging van distributiebedrijven te voorzien, iets dat later niet eenvoudig zou blijken. De stad beloofde eveneens dat haar fonds niet alleen voor Brusselaars diende, maar voor alle slachtoffers.¹²⁰ Het geld van beide hulpfondsen was wel niet bedoeld voor het personeel van de Innovation. Die werden rechtstreeks door de Innovation vergoed via de verzekering op arbeidsongevallen. De andere slachtoffers, cliënteel en omwonenden, moesten wachten op resultaten van het gerechtelijk onderzoek vooraleer zij aanspraak konden maken op een tussenkomst van de verzekeringen. In afwachting daarvan konden zij aanspraak maken op steun uit de fondsen.¹²¹

De twee rekeningen bleven, ondanks hun gelijkaardig doel, naast elkaar bestaan. Regelmatige vergaderingen met vertegenwoordigers van sociale diensten van verschillende gemeenten en afgevaardigden van de Innovation, de A.G.E.D., de vakbonden en de minister

---

¹¹⁸ 'Eerste hulp: 6,5 miljoen', *De Standaard* (24 mei 1967), 6; 'La solidarité de l'AGEC et des syndicats', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 6; 'Hulpfonds groeit aan', *Het Laatste Nieuws* (26 mei 1967), 7; 'L'action de solidarité en faveur des victimes', *Le Soir* (14 juli 1967).

¹¹⁹ "Ik zag wel twintig lijken liggen, de meesten in het wit gekleed", *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 4.

¹²⁰ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Rapport aan het schepencollege (31 mei 1967); 'Le Collège de Bruxelles ouvre une souscription', *Le Soir* (27 mei 1967), 7.

¹²¹ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Brief van R. Somme aan majoor L. Wynen (9 augustus 1967); BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, R. SOMME, Samenvatting van de acties van de Stad voor de slachtoffers van de Innovation (11 juli 1967).

moesten leiden tot een betere samenwerking. De Identificatiedienst van de Brusselse Agglomeratie en Sociale Coördinatie, een nationale dienst die onder het Ministerie van Volksgezondheid en Gezin valt, was door de directie van de Innovation gevraagd om alle slachtoffers en families, afgezien van het personeel, met geld uit het fonds van de A.G.E.D. te helpen. De Identificatiedienst had niet zozeer iets met de identificatie van lichamen te maken, maar had vooral de taak om voor de Openbare Onderstand in Brussel inlichtingen te verwerven over mensen die hulp nodig hadden en om initiatieven van verenigingen voor hulp te coördineren. Bijgevolg coördineerde deze dienst de werking van de twee hulpfondsen. De samenwerking verliep echter niet probleemloos. Verschillende pogingen zijn ondernomen om de twee aparte maar gelijkaardige rekeningen samen te voegen, maar de stad Brussel hield vast aan haar eigen initiatief en was tegen een fusie. Ook een poging om de twee fondsen samen te voegen onder een gemeenschappelijke vereniging zonder winstoogmerk was onbespreekbaar. Het was niet zozeer de sociale dienst van de stad dan wel burgemeester Cooremans die zich halsstarrig verzette tegen inmenging in het Brussels solidariteitsfonds en zijn mening kon doordrukken aan zijn administratie. Wellicht werd de burgemeester hierbij geleid door politieke motieven: met het eigen hulpfonds konden de stad en hijzelf zich beter profileren bij de slachtoffers die door het fonds werden uitbetaald enerzijds en bij het bredere publiek anderzijds.¹²² De stad Brussel bleef dus sterk gehecht aan haar eigen hulpfonds.

Ondanks de geregelde coördinatie en samenwerking concurreerden de twee hulpfondsen met elkaar. Het lijkt erop dat de rekening van de stad bij haar lancering aanvankelijk meer reclame in de pers kreeg dan de rekening van het A.G.E.D. *De Standaard* riep in de krant van 27 en 28 mei op om te storten op de rekening van de stad, zonder de andere rekening nog te vermelden, en ook *Le Soir* maakte eerder reclame voor het fonds van de stad.¹²³ Dat kwam wellicht omdat de sociale dienst van de stad Brussel zelf meerdere brieven had gestuurd naar het persagentschap Belga om het hulpfonds te promoten in de kranten.¹²⁴ Zonder twijfel gaf het feit dat de koning als eerste 250.000 Belgische frank had gestort, gevolgd door prins Albert, het initiatief van de stad meer legitimiteit.¹²⁵ Burgemeester Cooremans bleef de rekening van de stad eigenhandig promoten. Hij

---

¹²² BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag van de vergadering van de Identificatiedienst (6 juni 1967); BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Brief van R. Somme aan burgemeester Cooremans (1 juni 1967); BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag van de vergadering van de Identificatiedienst (11 april 1968); *Jura Falconis*, 'Commissie voor openbare onderstand: centra voor maatschappelijk welzijn'.

¹²³ 'Leger ingezet bij slopen van gevaarlijke Inno-ruine', *De Standaard* (27 en 28 mei 1967), 7; 'Le versement des dons en faveur des victimes', *Le Soir* (31 mei 1967), 6.

¹²⁴ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Brief van R. Somme aan de hoofdredacteur van Belga (30 mei en 9 juni 1967).

¹²⁵ 'Koning stort 250.000 Fr. op intekenlijst', *Het Laatste Nieuws* (27 en 28 mei 1967), 3; 'Un don de 250.000 F du Roi et de la Reine', *Le Soir* (27 mei 1967), 7.

stuurde eigenhandig brieven naar zijn collega-burgemeesters in de omliggende gemeenten waarvan hij wist dat ze een bedrag gingen vrijmaken uit solidariteit voor de slachtoffers, om op te roepen om een bijdrage te storten op ‘zijn’ rekening.¹²⁶ Van zijn kant promoveerde de woordvoerder van de Innovation ook alleen maar ‘zijn’ rekening aan de pers. Niettemin bleef de rekening van de A.G.E.D. de meest succesvolle. Op 6 juni stond op de rekening van de stad 1,2 miljoen Belgische frank; op die van het A.G.E.D. 12,9 miljoen, tien keer zo veel. Dat is te verklaren door de timing van de rekeningen: het fonds van het A.G.E.D. werd korter na de ramp opgericht en was de eerste mogelijkheid voor mensen en organisaties om spontaan geld te storten. Ondanks de grotere media-aandacht en legitimiteit was de rekening van de stad net te laat om optimaal te profiteren van de golf van solidariteit. Na verloop van tijd maakten de kranten geen onderscheid meer tussen de twee rekeningen en werd bijna alleen maar verwezen naar de rekening met het meeste geld op, namelijk die van de A.G.E.D.¹²⁷

Om uit te zoeken wie er effectief in aanmerking kwam voor steun uit de fondsen, bezochten sociale werkers van de Identificatiedienst en van de verschillende gemeentes dagelijks slachtoffers van de brand om na te gaan welke fysieke, materiële of financiële schade ze hadden geleden. De taakverdeling tussen de Innovation en de twee hulpfondsen bleef gehandhaafd: de Innovation zou zich bekommeren om haar personeelsleden; de sociale diensten om de rest. Zoals gezegd, waren aanvankelijk de sociale werkers van de Identificatiedienst, op verzoek van de Innovation, verantwoordelijk voor de bezoeken aan de slachtoffers. De eerste bezoeken en sociale bijstand aan de families van de slachtoffers werden door hen gedaan en het hulpfonds van de A.G.E.D. stond voor hen ter beschikking om al meteen dringende compensaties uit te reiken. Dat hield sociale werkers van de stad echter niet tegen om evenzeer de slachtoffers en omwonenden van de Innovation te bezoeken. Op basis van hun bezoeken maakten ze een stand van zaken door middel van lijsten van alle Brusselse getroffen, vermisten, doden, gewonden en omwonenden, onderverdeeld in verschillende categorieën, waaronder Brusselaar/niet-Brusselaar. Sociale werkers gebruikten dat onderscheid dus, ondanks de belofte van de stad om het fonds ook voor niet-Brusselaars te gebruiken.¹²⁸ Op 6 juni vroeg de Identificatiedienst aan de gemeentelijke sociale diensten om het werk over te nemen, omdat lokale diensten meer voeling zouden hebben met het

---

¹²⁶ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Brieven van burgemeester Cooremans aan de burgemeesters van Elsene, Anderlecht, Molenbeek, Wemmel, Jette en Aalst (13-27 juni 1967).

¹²⁷ ‘Het zal moeilijk zijn nog slachtoffers te identificeren’, *De Standaard* (30 mei 1967), 10; ‘Funèbres recherches dans les décombres’, *Le Soir* (30 mei 1967), 6; BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag van de vergadering van de Identificatiedienst (6 juni 1967); ‘Bijstandsfonds: 10 miljoen’, *Het Laatste Nieuws* (30 mei 1967), 6.

¹²⁸ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Ramp Nieuwstraat: onderzoek gedaan door de sociale dienst van de stad Brussel (30 mei 1967); BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Brief van R. Somme aan burgemeester Cooremans (30 mei 1967); ‘Comment sera utilisé l’argent des souscriptions’, *Le Soir* (6 en 7 augustus 1967).

straatwerk. De lokale sociale diensten zouden de slachtoffers verder opvolgen, maar nog steeds onder de centrale coördinatie van de Identificatiedienst. Enkel de stad Brussel ging op dit verzoek in, wat betekende dat de Identificatiedienst de gevallen van de andere gemeenten zou blijven regelen terwijl de Brusselse sociale diensten als enige de slachtoffers op haar grondgebied zelf zou gaan opvolgen.¹²⁹

Naast de lotgevallen met het hulpfonds blijkt dus ook uit de organisatie van het sociaal onderzoek dat de stad Brussel de touwtjes van de vergoeding aan de families en getroffensten stevig in handen wenste te houden. Dat is ook merkbaar in de communicatie van de burgemeester, die de sociale werkers van de Identificatiedienst geen enkele keer in persmededelingen vermeldde; enkel de eigen sociale werkers. In *De Standaard* van 27 en 28 mei verklaarde hij dat de sociale werkers van zijn stad zich zouden bekommeren om de slachtoffers van Brussel, een week voor de stad Brussel die taak officieel uitvoerde en overnam van de Identificatiedienst.¹³⁰ Bovendien ziet het er naar uit dat beide diensten lang naast elkaar hebben geopereerd. Sociale werkers van zowel de stad als de Identificatiedienst hebben in dezelfde periode bij dezelfde mensen huisbezoeken gedaan. De eerste coördinatievergadering van de beide hulpfondsen en diensten ging door op 6 juni, na twee drukke weken van huisbezoeken. Hoewel beide diensten naar eigen zeggen wel regelmatig in contact stonden met elkaar over welke slachtoffers geholpen moesten worden en met welk geld dat moest gebeuren, lijkt het erop dat er tussen 22 mei en 6 juni dus aardig wat dubbel werk werd verricht.¹³¹

Dat dubbel werk nam niet weg dat er op relatief korte tijd al voor enkele dringende gevallen een financiële tussenkomst kon geregeld worden. Als tijdelijke oplossing voor de samenwerkingsproblemen werden alle onmiddellijke compensaties voor slachtoffers, op enkele uitzonderingen na, betaald uit het fonds van de A.G.E.D. via de Identificatiedienst, en bleef het fonds van de stad voorlopig grotendeels onaangeroerd.¹³² Er waren echter uitzonderingen waarbij de stad Brussel wilde tussenkomen. Om nog geld over te houden voor latere transacties, werd voor beide fondsen een plafond van 5.000 Belgische frank per compensatie afgesproken, maar

---

¹²⁹ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslagen van de vergaderingen van de Identificatiedienst (6 juni en 5 juli 1967).

¹³⁰ 'Burgemeester Cooremans maakt balans van de ramp', *De Standaard* (27 en 28 mei 1967), 7.

¹³¹ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, R. SOMME, Samenvatting van de acties van de Stad voor de slachtoffers van de Innovation (11 juli 1967); BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslagen van de vergaderingen van de Identificatiedienst (6 juni en 5 juli 1967).

¹³² BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Nota onderzoek en stappen van de sociale dienst (27 mei 1967); BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Lijst van onderzoek uitgevoerd door de sociale dienst Stad Brussel (30 mei 1967); BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Lijst van Brusselse slachtoffers (30 mei 1967); 'Environ trois cents morts...et ce qu'ils ont laissé derrière eux', *Le Soir* (17 juni 1967).

uitzonderingen waren mogelijk.¹³³ Financiële tussenkomsten hadden vooral betrekking op de betaling van achterstallige rekeningen, de hulp aan weeskinderen, verhuiskosten voor mensen die moesten evacueren, huur van nieuwe onderkomens en aankoop van meubels voor deze nieuwe onderkomens. Elk voorstel van de sociale werkers voor een financiële tussenkomst moest in overleg met de organisatie van het andere fonds gebeuren en door de Identificatiedienst goedgekeurd worden. Wanneer er was besloten om geld van de rekening van de stad te gebruiken, moest ook het schepencollege zijn fiat geven. De medewerkers van de Sociale Dienst probeerden daarnaast te bemiddelen met schuldeisers, weliswaar met wisselend succes.¹³⁴ In totaal kwam de stad met haar eigen fonds tussen voor zes Brusselse families, de andere dringende gevallen werden geregeld door het fonds van de A.G.E.D.¹³⁵ De meest markante zaak, was die van de familie Abella-Rodriguez - Viesca-Alvarez, een Spaanse familie met twee horecazaken in Brussel. De echtgenote van het gezin was ernstig gewond geraakt tijdens de brand, terwijl ze van de derde verdieping naar beneden was gesprongen. Sinds de brand was de financiële situatie van de familie er erg op achteruit gegaan en werd de uitbating van de handelszaken erg moeilijk, waarop het Schepencollege meerdere keren toestemming gaf voor financiële hulp.¹³⁶

De omwonenden waren een speciale categorie onder de slachtoffers. Zij hadden meestal geen fysieke letsels opgelopen, maar hun huis of delen van hun buurt waren wel onbewoonbaar geworden of beschadigd. Een aantal mensen moest uit hun huizen geëvacueerd worden en kregen een nieuw, al dan niet tijdelijk, onderdak.¹³⁷ Sociale werkers hielden ook nauwgezet lijsten bij van wie waar in de straten rond de Innovation woonde en welke schade ze eventueel hadden opgelopen.¹³⁸ Veel van de omwonenden waren winkeliers die hun omzetcijfers na de brand zagen kelderen. Voornamelijk de handelszaken in de Kool-, Dambord- en Blekerijstraat waren voor hun cliënteel erg afhankelijk van het cliënteel dat de Innovation aantrok. De burgemeester noemde de brand daarom niet alleen een humanitaire maar ook een economische ramp. De herhaaldelijke sluiting van de Nieuwstraat en omliggende straten uit veiligheidsoverwegingen en de angst voor

---

¹³³ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag van de vergaderingen van de Identificatiedienst (6 juni en 11 juli 1967); BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag van de vergadering van de Identificatiedienst (1 en 6 juni 1967).

¹³⁴ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 95, Verslagen van huisbezoeken van de getroffen wijk en slachtoffers; BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 98, Verslag aan het schepencollege (25 augustus 1967).

¹³⁵ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 98, Lijst van Brusselse slachtoffers, correspondentie voor financiële tussenkomsten.

¹³⁶ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 97, Interventiedossier voor een familie.

¹³⁷ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Lijst van onderzoek uitgevoerd door de sociale dienst Stad Brussel (30 mei 1967); 'Les victimes indirectes... mais néanmoins importantes', *Le Soir* (18 en 19 juni 1967).

¹³⁸ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Adreslijst van Koolstraat en Dambordstraat.

aanslagen en nieuwe branden, maakte de situatie er niet beter op. De balans tussen veiligheid en bescherming voor instortingen enerzijds en steun voor de handelaars anderzijds was moeilijk om te maken. De heropening van de Nieuwstraat was ook één van de doelen van de afbraak- en stabiliseringswerken door het leger.¹³⁹ De kranten gaven uitsluitend aandacht aan de situatie in de Nieuwstraat, maar vergaten dat de situatie in de zijstraten vaak veel slechter was. De Koolstraat, waar een deel van de Innovation was ingestort, kon pas na meer dan een maand terug open voor circulatie. Sociale werkers bezochten de winkeliers en hielden hun financiële toestand nauwgezet bij.¹⁴⁰ De regering en het stadsbestuur leken in ieder geval vastberaden om de handelaars te compenseren, ook los van de hulpfondsen. Op 5 juli liet de minister van Middenstand Adhémara d'Alcantara met een Koninklijk Besluit een wet van 1959 aanpassen waarin verschillende steunmaatregelen voor de middenklasse waren opgenomen. De minister paste de wet aan om middenstanders die leden onder de economische gevolgen van een ramp meer subsidies te geven om hun interessen te kunnen betalen.¹⁴¹ Daarnaast besloten de handelaars van de Nieuwstraat om ook zelf actie te ondernemen en een comité op te richten, met als doel mensen opnieuw naar de Nieuwstraat te lokken. Het comité hoopte op tegemoetkomingen van de sociale zekerheid en de belastingdienst, maar het Brusselse schepencollege zag het nut van fiscale gunstmaatregelen in ieder geval niet in.¹⁴²

Terwijl de sociale werkers van Brussel zich ontfermden over de financiële tegemoetkomingen voor slachtoffers en hun families, ging de Identificatiedienst zich op haar beurt focussen op rechtsbijstand voor de slachtoffers. De dienst stelde een advocaat aan die voor die

---

¹³⁹ 'Na de verschrikking', *De Standaard* (24 mei 1967); 'Comment faire revivre la portion sinistrée de la Rue Neuve', *Le Soir* (24 mei 1967), 7; 'Les répercussions financiers de l'incendie de l'Innovation', *Le Soir* (25 mei 1967); 'Burgemeester Cooremans maakt balans van de ramp', *De Standaard* (27 en 28 mei 1967), 7. 'Le message de M. Cooremans sur l'incendie de la rue Neuve', *Le Soir* (27 mei 1967), 7; 'Les rues de Malines et de la Blanchisserie rouvertes à la circulation', *La Libre Belgique* (30 mei 1967), 5; 'Funèbres recherches dans les décombres de l'Innovation', *Le Soir* (30 mei 1967), 6; 'Procureur Vélou: "er was slechts één vuurhaard"', *Het Laatste Nieuws* (1 juni 1967), 1; 'Le dégagement des décombres rue Neuve', *La Libre Belgique* (1 juni 1967), 5; 'Voetgangers in Nieuwstraat', *De Standaard* (5 juni 1967), 7; 'Eerste zaterdag toegankelijk', *Het Laatste Nieuws* (2 juni 1967), 3; 'De handelaars van de Nieuwstraat hoopvol gestemd', *Het Laatste Nieuws* (3 en 4 juni 1967), 1; 'La tragédie de la rue Neuve', *La Libre Belgique* (2 juni 1967), 5; 'Une palisade autour des ruines de l'Inno', *La Libre Belgique* (3 en 4 juni 1967), 3; 'Les pompiers sont intervenus à nouveau samedi pour combattre quelques foyers d'incendie qui s'étaient rallumés', *La Libre Belgique* (5 juni 1967), 5; 'Opruimingswerken van Inno nog gevaarlijk', *De Standaard* (16 juni 1967), 11; 'Kort alarm in de Nieuwstraat', *Het Laatste Nieuws* (10 en 11 juni 1967), 7; 'La rue Neuve est à nouveau interdite à toute circulation', *La Libre Belgique* (10 en 11 juni 1967), 5;

¹⁴⁰ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag van het bezoek aan de getroffen wijk (28 juni 1967); 'Les victimes indirectes... mais néanmoins importantes', *Le Soir* (18 en 19 juni 1967).

¹⁴¹ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Uittreksel uit het Staatsblad (8 juli 1967); 'Une subvention en intérêts aux petites et moyennes entreprises', *Le Soir* (8 juli 1967), 4; *Belgiëlex.be – Kruispuntbank Wetgeving*, '15 JUNI 1959. - Koninklijk besluit tot uitvoering van de wet van 24 mei 1959 tot verruiming van de mogelijkheden inzake de beroeps- en ambachtskredietverlening.'

¹⁴² 'Handelaars hand in hand om "hun" Nieuwstraat op dreef te krijgen', *Het Laatste Nieuws* (2 juni 1967), 3; 'De handelaars van de Nieuwstraat hoopvol gestemd', *Het Laatste Nieuws* (3 en 4 juni 1967), 1; BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, R. SOMME, Samenvatting van de acties van de Stad voor de slachtoffers van de brand in de Innovation (18 juli 1967); 'Les victimes indirectes... mais néanmoins importantes', *Le Soir* (18 en 19 juni 1967).

rechtsbijstand kon zorgen. Daarbij was het belangrijk dat de persoon in kwestie onafhankelijk was van vakbonden, verzekeringsmaatschappijen en grootwarenhuizen. Voor het vrijblijvend juridisch advies werd ook reclame gemaakt in de kranten en de bijstand stond open voor iedereen, ook personeelsleden van de Innovation.¹⁴³ Op praktisch en juridisch vlak was er immers een groot probleem opgedoken: iemand die niet gevonden was, kon niet meteen dood verklaard worden. Dat was nefast voor de regeling van erfenissen, uitkeringen en hulp voor weeskinderen. De minister van Sociale Zekerheid had de medewerking van zijn diensten aan de nabestaanden van de slachtoffers beloofd, opdat uitkeringen toch snel verkregen zouden kunnen worden. De minister hield woord: een attest van de Innovation werd tijdelijk als voldoende bewijs goedgekeurd om een vermist persoon voor de administratie alsnog als overleden te beschouwen.¹⁴⁴ Na een periode van onduidelijkheid kwam er in juli een definitieve oplossing. In de maanden juli en augustus zou een Verlofkamer tijdens de zomervakantie de zaken afhandelen door middel van de toepassing van de wetgeving van 1945, die toeliet toe om in oorlogstijden mensen dood te verklaren. De wet werd op 8 juni door de Senaat aangepast en aangenomen.¹⁴⁵ De nogal inventieve oplossing werkte: aan het einde van de zomer had het gerecht al 210 vermisten overleden verklaard.¹⁴⁶

Ondanks de vele initiatieven op meerdere beleidsniveaus waren sommige slachtoffers nog steeds niet tevreden. Op 6 juli 1967 was er een *comité de défense* opgericht, genaamd AVADI, om de rechten van slachtoffers van de Innovation en hun families te beschermen. Het initiatief zou volgens *La Dernière Heure* en *Le Peuple* uitgegaan zijn van de *Union des femmes*, een linkse vrouwenorganisatie die eigenhandig de getroffenena na de ramp een brief had gestuurd met de oproep om voor hun rechten te strijden. Het comité was niet tevreden met de financiële compensaties, waarvan het merendeel op zich lieten wachten, en wees de Innovation als schuldige van de brand aan. De Stad liep in ieder geval niet hoog op met het nieuwe initiatief. In een brief naar de burgemeester noemde de directeur van de Brusselse Sociale Dienst de doeleinden van de

---

¹⁴³ ‘L’incendie de l’Innovation a fait 326 morts et disparus’, *Le Soir* (26 mei 1967), 1; ‘L’organisation des funérailles collectives’, *La Libre Belgique* (30 mei 1967), 5; BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag van de vergadering van de Identificatiedienst (11 juli 1967).

¹⁴⁴ ‘Hulpfonds groeit aan’, *Het Laatste Nieuws* (26 mei 1967), 7; ‘L’incendie de l’Innovation a fait 326 morts et disparus’, *Le Soir* (26 mei 1967), 1; BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag van de vergadering van de Identificatiedienst (6 juni 1967); BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Nota sociale maatregelen genomen voor families waarin iemand gestorven of vermist is ten gevolge van de brand in de Innovation; ‘De klanten hebben recht op een schadevergoeding’, *De Standaard* (25 mei 1967); F. DAVID, ‘Un problème délicat: celui de l’absence’, *Le Soir* (8 juni 1967).

¹⁴⁵ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, R. SOMME, Samenvatting van de acties van de Stad voor de slachtoffers van de Innovation (11 juli 1967); BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslagen van de vergaderingen van de Identificatiedienst (6 juni en 11 juli 1967); ‘La catastrophe de l’Innovation’, *Le Soir* (24 juni 1967); *Vergadering van 13 juni 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967, 2.

¹⁴⁶ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag van de vergadering van de Identificatiedienst (11 juli 1967).

Union des femmes “politiek en propagandistisch”. Ook *La Dernière Heure* en *Le Peuple* waren zeer kritisch voor het comité. Op 14 juli publiceerde *Le Peuple* de weinig verhullende krantenkop “*Comment un curieux “comité de défense” exploite ignoblement la catastrophe de l’Innovation.*” Deze krantenartikels werden door de sociale dienst van de stad Brussel tevens goed bijgehouden en becommentarieerd.¹⁴⁷ Vanuit de Identificatiedienst stond men eveneens erg sceptisch tegenover het initiatief. De leden van de organisatie werden gezien als onterecht ontevreden met hun compensatie en wilden de Innovation alleen maar tot een faillissement dwingen. AVADI wilde eveneens mee zeggenschap hebben in de organisatie en de werking van de hulpfondsen, iets dat op veel verzet stuitte.¹⁴⁸ De slachtofferorganisatie was echter verdeeld in een gematigd kamp en een kamp van *hardliners*, en daar waren de diensten van de stad goed van op de hoogte. Het beruchte comité doofde uiteindelijk na de eerste verjaardag van de brand in 1968 uit, maar het comité was er wel in geslaagd om aan de publieke opinie een soort ongenoegen te tonen dat de druk op de fondsen zou verhogen om eindelijk over te gaan op een definitieve regeling voor de slachtoffers.¹⁴⁹

November 1967 was een keerpunt in de financiële regeling van de brand in de Innovation. De verzekeringsmaatschappijen van de Innovation beslisten namelijk om “uit humanitaire redenen” niet langer te wachten op de resultaten van het gerechtelijk onderzoek, dat trouwens pas in 1969 volledig afgerond zou zijn. De verzekeringsmaatschappijen contacteerden daarom elke getroffen persoon met een aanbod voor een schadevergoeding, dat ze konden aanvaarden of weigeren. Dit veranderde de context van de twee hulpfondsen ingrijpend. Langs de ene kant moest een definitieve verdeling van het geld van de solidariteitsfondsen wachten op de regeling door de verzekeringen. Voor mensen die een transactie van de verzekeringen hadden ontvangen, was steun van het hulpfonds immers niet meer nodig. Langs de andere kant zag het er wel naar uit dat de transacties van de verzekeringsmaatschappijen met zich zouden meebrengen dat er minder schadevergoedingen uit de fondsen moesten worden betaald en dat het A.G.E.D. en de stad zo meer middelen vrij konden maken voor andere transacties. De sociale diensten moesten hun regeling dus volledig herzien¹⁵⁰ In de eerste maanden van 1968 was er echter nog steeds geen

---

¹⁴⁷ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, R. SOMME, brief aan de burgemeester over de oprichting van een ‘comité de défense des victimes ayant droit de la catastrophe de l’Innovation’ (18 juli 1967); ‘Création d’un comité de défense des victimes et ayants-droit de la catastrophe de l’Inno’, *La Dernière Heure* (14 juli 1967); ‘Comment un curieux “comité de défense” exploite ignoblement la catastrophe de l’Innovation’, *Le Peuple* (14 juli 1967).

¹⁴⁸ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslagen van de beperkte vergaderingen van de Identificatiedienst (25 januari en 26 februari 1968).

¹⁴⁹ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Omzendbrieven van AVADI.

¹⁵⁰ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag van de beperkte vergadering van de Identificatiedienst (7 november 1967); BRUSSEL, Franstalige Griffie, *gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67, Expertiserapport (5 maart 1969); BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Samenvatting van de sociale acties van de Stad Brussel voor de slachtoffers en gebruik van de verzamelde fondsen (13 december 1967); BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Samenvatting van de actie van de Stad

regeling uitgewerkt en in de pers nam de kritiek op de werking van het fonds toe. AVADI zal hier sowieso een rol in hebben gespeeld, maar het ongenoegen moet ongetwijfeld veel breder zijn geweest.¹⁵¹ Op de coördinatievergadering van 30 april stelde de A.G.E.D. eindelijk een plan voor de verdeling van het geld voor. De stad Brussel, die bij monde van burgemeester Cooremans een gezamenlijke regeling binnen een gemeenschappelijke VZW had geweigerd, keurde op het schepencollege van 14 mei een eigen verdeling van het Brussels fonds goed.¹⁵²

Beide liquidaties van de fondsen legden sterk de nadruk op de hulp aan wezen. Het solidariteitsfonds van het A.G.E.D., dat iets minder dan een jaar na haar oprichting al veel mensen had uitbetaald, bedroeg nog 14,6 miljoen Belgische frank. Van die 14,6 miljoen ging er 12 miljoen naar de 121 weeskinderen die jonger waren dan 21 jaar. Een overige 1,6 miljoen werd gelijk verdeeld over alle families van de slachtoffers van de brand, zodat elke familie 5.000 Belgische frank kreeg. Het overige miljoen dat nog op de rekening stond, zou opgespaard worden voor het geval dat er in de toekomst nog compensaties nodig zouden zijn. Van de rekening van de stad Brussel was, op enkele dringende tegemoetkomingen na, nog niets betaald. De stad Brussel besliste om het volledige saldo, een goede 3,5 miljoen Belgische frank, op haar rekening eveneens aan diezelfde weeskinderen uit te keren.¹⁵³ Elk weeskind, Brussels of niet Brussels, ontving zo een banktegoed van 38.000 Belgische frank dat beschikbaar zou zijn vanaf de leeftijd van 21 jaar.¹⁵⁴ De stad hield zich dus gedeeltelijk aan haar belofte dat het geld van het fonds ook voor niet-Brusselaars zou zijn, hoewel ze voordien wel in de administratie een classificering van Brusselaars/niet-Brusselaars had gehanteerd en de dringende tussenkomsten alleen voor zes Brusselse families had voorbehouden.¹⁵⁵ Vanuit het stadsbestuur en de twee fondsen kwam er uiteindelijk geen financiële steun voor de handelaars rond de Innovation, die wel in een zeer beperkte mate door het Ministerie van Middenstand waren tegemoetgekomen. De uiteindelijke uitkomst van de twee hulpfondsen

---

voor de slachtoffers van de Innovation (8 september 1967); 'Bilan du règlement transactionnel proposé par les assureurs', *Le Soir* (25 en 26 februari 1968); 'L'indemnisation des victimes de l'incendie de l'Innovation', *Le Soir* (23 november 1967); 'Après l'incendie de l'Innovation', *Le Soir* (24 november 1967).

¹⁵¹ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag van de beperkte vergadering van de Identificatiedienst (26 februari 1968);

¹⁵² BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Rapport aan het schepencollege (17 april 1968); BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag van de beperkte vergadering van de Identificatiedienst (11 april 1968); BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag van de vergadering van de Identificatiedienst (30 april 1968); BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, R. SOMME, Brief aan M. Vandenhouten (20 mei 1968).

¹⁵³ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag van de vergadering van de Identificatiedienst (30 april 1968); BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Persmededeling: hulp aan de slachtoffers van de Innovation (2 mei 1968); BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag aan het schepencollege (13 mei 1968); 'Comment sera utilisé l'argent des souscriptions', *Le Soir* (6 en 7 augustus 1967).

¹⁵⁴ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag aan het schepencollege (13 mei 1968).

¹⁵⁵ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 98, Lijst van Brusselse slachtoffers, correspondentie voor financiële tussenkomsten.

nam niet weg dat er, met name vanuit de Brusselse gemeenteraad, kritiek kwam. Er was vooral scepsis over het lang aanslepen van de verdeling van het geld en het gebrek aan transparantie aangaande de verschillende vergaderingen en beslissingen die er genomen waren.¹⁵⁶ De verwevenheid met de gemeenteraad, het schepencollege en de persoonlijke agenda van de burgemeester tonen aan dat de regeling van de hulpfondsen, vooral wat betreft het fonds van de stad Brussel, een politieke keerzijde had en, naast een broodnodige vergoeding voor slachtoffers, ook een wijze van politieke profilering was.

DE BELGISCHE VERZEKERINGSSAMENLEVING

Verzekeringen spelen een grote rol in het financiële aspect van rampen. François Ewald, een leerling van Michel Foucault en professor in verzekeringswezen, plaatst verzekeringen in de kern van de moderne maatschappij en argumenteert dat de hele samenleving is gestructureerd rond verzekeringen; we leven kortom in een *verzekeringsamenleving* (*Versicherungs-Gesellschaft*). Die these is misschien wat verregaand, maar ze toont wel aan dat het systeem van verzekeringen een regulerende factor in de maatschappij kan zijn. Door de dekking van bepaalde risico's en het bepalen van premies kunnen verzekeringsmaatschappijen een invloed hebben op risicogedrag en veiligheidswetgeving.¹⁵⁷ Er is uitgebreide literatuur over verzekeringen en rampen, maar die focust vooral op het economische en hedendaagse aspect. Dat verzekeringen onmisbaar zijn voor de financiële impact van rampen, toont ook Véronique Bruggeman aan in haar reeds vermelde boek. Ze toont bovendien het onderscheid tussen twee manieren van vergoeding via de verzekeringsmaatschappij: via de verzekering op arbeidsongevallen en via de burgerlijke aansprakelijkheid, twee vormen die beide van toepassing waren bij de vergoedingen van de brand in de Innovation.¹⁵⁸

Dat wil niet zeggen dat verzekeringen niet vanuit historisch oogpunt worden benaderd. Doorgaans worden de eerste georganiseerde verzekeringen vermeld bij de scheepvaart in de middeleeuwen, maar de dekking van *risico's* was in de hele geschiedenis aanwezig, van de Code van Hammurabi in het Babylonische Rijk, die in steen gebeiteld staat en de eerste verwijzingen naar verzekeringsideeën bevat, tot de hedendaagse *verzekeringsamenleving*. De kerk was, zeker in de middeleeuwen, een sterke tegenstander van verzekeringen omwille van de interessen die er mee gemoeid waren, maar ook omdat rampen als een straf van god werden aanzien en daar voordeel

---

¹⁵⁶ *Vergadering van 20 mei 1968*, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1968, 1159-1165.

¹⁵⁷ F. EWALD, 'Die Versicherungs-Gesellschaft', *Kritische Justiz*, 4 (1989), 385-393; LÜBKEN en MAUCH, 'Uncertain Environments', 9-12; *Columbia Law School*, 'François Ewald'

¹⁵⁸ BRUGGEMAN, *Compensating Catastrophe Victims*, 235-276.

uit halen was uit den boze. De vuurbrigades van sommige gilden en verzekeringsmaatschappijen vormden de basis voor de latere onafhankelijke brandweer. Specifiek voor de brandverzekering ontstonden bij de middeleeuwse gilden en corporaties die verzekeringsfondsen aanlegden om schade te betalen. In Engeland was de grote brand in Londen een aanleiding voor meer aandacht voor brandveiligheid en de vorming van de eerste commerciële verzekeringsmaatschappijen. Door de ontwikkeling van de steden en de industrialisering namen de *risico's* in de maatschappij door de ontwikkeling van steden en industrialisering toe, wat meer opportuniteiten voor de dekking van die *risico's* creëerde en verzekeringen meer deed institutionaliseren. Tijdens de negentiende eeuw reguleerde de overheid in toenemende mate de verzekeringssector en groeide het verzekeringswezen ook uit tot een zeer internationale markt. Dit werd in de hand gewerkt door het gebruik van herverzekeringen, zoals dat nadien ook in 1967 het geval was.¹⁵⁹ Het gebrek aan bronnen van de verzekeringsmaatschappijen, die wellicht omwille van privacy-redenen niet toegankelijk zijn, bemoeilijkt een coherent beeld van het aspect van verzekeringen bij deze brand. Op basis van archiefstukken uit het archief van de Sociale Dienst van de stad Brussel, het gerechtssdossier en krantenartikels is het alsnog mogelijk om deze lacune in beperkte mate te verhelpen.

Zoals hierboven reeds is aangehaald, zorgden verzekeringsmaatschappijen voor een ommezwaai in de regeling van de financiële compensaties voor de slachtoffers van de Innovation. Aanvankelijk hadden verzekeringsmaatschappijen beslist om met hun regelingen te wachten tot het gerechtelijk onderzoek meer duidelijkheid gaf over de oorzaken. Het onderzoek moest immers uitwijzen wie er voor de brand en de geleden schade burgerlijk aansprakelijk was. De beroepsunie van verzekeringen liet twee dagen na de brand in de media al weten dat alle slachtoffers van de brand gedekt waren door de verzekeringen op het exploitatierisico en een vergoeding zouden ontvangen, maar dat het noodzakelijk was om te weten wie nalatig was geweest. Wanneer die maatschappijen echter beseften dat ze op die resultaten nog lang zouden kunnen wachten, beslisten ze om zelf “uit humane redenen” over te gaan tot financiële compensaties, zelfs al was de nalatigheid van de Innovation nog niet bewezen. Het is echter weinig waarschijnlijk dat de verzekeringen louter op basis van “humane redenen” de vergoedingen al uitkeerden wanneer het nog niet eens bewezen was dat ze dat moesten doen. Wellicht was er dus extra druk op de verzekeringen omdat de werking van de steunfondsen aansleepte en het geld op die rekeningen wellicht niet genoeg was om alle slachtoffers te helpen. De verzekeringen openden in totaal 235 dossiers. Slachtoffers kregen dan van de verzekeringsmaatschappij een regeling aangeboden die ze

---

¹⁵⁹ E. PUTNAM, ‘Een geschiedenis van verzekeren’, E. PUTMAN, J. DANIELS en I. VAN THIELT, *ABB: een geschiedenis van verzekeren*, Leuven 1997, 17-38.

eenmalig konden aanvaarden of weigeren.¹⁶⁰ De 2.000 personeelsleden kregen sowieso een aparte regeling via de verzekering op arbeidsongevallen.¹⁶¹ Vanwege het gebrek aan bronnen van de verzekeringen zelf is het niet duidelijk hoeveel de vergoedingen van de verzekeringen bedroegen en hoe de transactie is verlopen. Hierdoor is het moeilijk om na te gaan of bepaalde mensen eventueel een dubbele vergoeding hebben gekregen, van de hulpfondsen enerzijds en van de verzekeringen anderzijds. Wel is geweten dat de verzekeringen vandaag nog steeds de concessies betalen voor de grafzerken van de slachtoffers.¹⁶²

Naast de vele klanten en personeelsleden mag er niet worden vergeten dat ook de Innovation zelf slachtoffer was van de brand. De kranten hadden veel aandacht voor de schade aan de Innovation en het verzekeringsaspect, voornamelijk dan *De Standaard* en *Le Soir*. Het totale materiële kapitaal van de Brusselse Innovation werd in de kranten geraamd op 900 miljoen toenmalige Belgische frank, waarvan 850 miljoen Belgische frank effectief verzekerd was. De verzekeringsmaatschappijen schatten de totale schade daags na de brand op meer dan een miljard Belgische frank.¹⁶³ De Innovation was door tal van verzekeringspolissen gedekt: een verzekering op omzetverlies, burgerlijke aansprakelijkheid, arbeidsongevallen, diefstal en uiteraard een brandverzekering. Volgens *Le Soir* was de winst van de Innovation eveneens gedekt door de verzekeringen en zouden verzekeringmaatschappijen tussenkomen in de commerciële verliezen van de Innovation en de omliggende winkels.¹⁶⁴ Volgens bronnen van AG Insurance keerden alle verzekeringsmaatschappijen in totaal 760 miljoen Belgische frank uit. Met dat geld, gepaard gaand met een beperkt eigen vermogen, kon de Innovation dus de tijdelijke winkel op de Rogierplaats en de nieuwe winkel aan de Nieuwstraat bekostigen. De verzekeringen hebben dus een belangrijke rol gespeeld in de heropbouw, iets waar in het laatste hoofdstuk zal op worden ingegaan.¹⁶⁵

---

¹⁶⁰ BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslagen van de vergaderingen van de Identificatiedienst (11 juli en 7 november 1967); 'De klanten hebben recht op een schadevergoeding', *De Standaard* (25 mei 1967), 7; 'Les répercussions financières de l'incendie de l'Innovation', *Le Soir* (25 mei 1967), 6; BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag van de vergadering van de Identificatiedienst (11 april 1968); 'Bilan du règlement transactionnel proposé par les assureurs', *Le Soir* (25 en 26 februari 1968); 'L'indemnisation des victimes de l'incendie de l'Innovation', *Le Soir* (23 november 1967); 'Après l'incendie de l'Innovation', *Le Soir* (24 november 1967).

¹⁶¹ 'De klanten hebben recht op een schadevergoeding', *De Standaard* (25 mei 1967), 7; BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Brief van R. Somme aan majoor L. Wynen (9 augustus 1967); BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, R. SOMME, Samenvatting van de acties van de Stad voor de slachtoffers van de Innovation (11 juli 1967); 'Les répercussions financières de l'incendie de l'Innovation', *Le Soir* (25 mei 1967), 6; 'Inno-personeel was voldoende verzekerd', *De Standaard* (27 en 28 mei 1967), 7.

¹⁶² Met dank aan Bernard Michiels (directeur van het parket van Brussel) voor deze informatie.

¹⁶³ 'Les répercussions financières de l'incendie de l'Innovation', *Le Soir* (25 mei 1967), 6; 'Brussel brandt', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 1.

¹⁶⁴ 'Les répercussions financières de l'incendie de l'Innovation', *Le Soir* (25 mei 1967), 6; 'Verzekerd voor 93 ten 100 van waarde', *De Standaard* (24 mei 1967), 7; 'Omzet 3,5 miljard fr., 2000 personeelsleden', *De Standaard* (23 mei 1967), 5; 'Aantal doden nadert 300', *De Standaard* (24 mei 1967), 1.

¹⁶⁵ 'La réouverture des Grands Magasins de l'Innovation', *La Libre Belgique* (11 maart 1970); 'Nieuwe Inno op Rogierplein in dertig werkdagen klaar', *De Standaard* (12 juni 1967), 9; 'Voorlopige lokalen van "A l'Innovation op het

De Innovation was gedekt door een groot aantal verzekeringsmaatschappijen, waaronder de bedrijven *Henrijean & Fils*, *Assurances Générales*, *Compagnie des Propriétaires Réunis*, *Caisses Nationales Belges d'Assurance*, *ASSUBEL*, *La Mutuelle Générale Française* en *Alliance Assurance Company Limited*. De verschillende bedrijven stonden elk in voor de dekking van verschillende soorten risico's.¹⁶⁶ Het exacte aantal verzekeringsmaatschappijen is moeilijk te bepalen. *De Standaard* telde er 37, maar volgens de beroepsvereniging van verzekeraars waren meer dan tweehonderd maatschappijen betrokken bij de dekking van de risico's van de Innovation. Dat aantal is zo hoog omdat verschillende verzekeraars herverzekerd waren bij andere verzekeraars in binnen- en buitenland.¹⁶⁷ Quasi alle herverzekeraars dekten risico's voor de brandverzekering (190 herverzekeraars) en de verzekering voor omzetverlies (75 herverzekeraars). Gezien de enorme omvang van de ramp en de grote schade die het met zich meebracht, was de brand in de Innovation een zware klap voor de internationale verzekeringsmarkt. Er was al ongerustheid op de verzekeringsmarkt over de risico's in België, maar de brand in de Innovation versnelde de terugtrekkingsbeweging alleen maar. Vooral in Groot-Brittannië en Zwitserland werd de klap sterk gevoeld. De helft van het verlies kwam volgens *De Standaard* op de schouders van Britse verzekeraars zoals *Lloyd's*. Sommige verzekeraars beëindigden zelfs polissen van andere grootwarenhuizen uit vrees voor een nieuwe kostelijke ramp.¹⁶⁸

Zo een schok ging natuurlijk niet onopgemerkt voorbij en leidde ertoe dat de Belgische verzekeringsmarkt een pak minder aantrekkelijk werd voor buitenlandse verzekeringsmaatschappijen. De druk op de Belgische regering en het gerechtelijk onderzoek nam toe. Hoe is dit kunnen gebeuren? Wie was er verantwoordelijk? En hoe valt zo een ramp te vermijden? Volledig conform de *verzekeringsamenleving* wezen verzekeringsmaatschappijen op de mogelijke risico's in België en wat eraan gedaan moest worden. Zij waren niet de enige om de vinger op de wonden te leggen, wel integendeel. Deze risico's en de vraag naar schuld en

---

Rogierplein te Brussel', *Het Laatste Nieuws* (8 juni 1967), 1; 'De Inno gaat verkopen in de Bon Marché', *Het Laatste Nieuws* (11 juli 1967), 3; "Il fallait, pour plusieurs raisons permettre l'occupation de la place Rogier", *La Libre Belgique* (1 en 2 juli 1967), 1; 'Après la tragédie de la rue Neuve', *La Libre Belgique* (1 en 2 juli 1967), 2; R. BRION en J.-L., MOREAU, *Van AG tot FORTIS: 175 jaar verzekering in België*, Antwerpen, 1999, 274-276.

¹⁶⁶ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 42, Assurances, 1968, correspondentie met verzekeringsmaatschappijen; BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag van de vergadering van de Identificatiedienst (1 juni 1967).

¹⁶⁷ 'Verzekerd voor 93 ten 100 van waarde', *De Standaard* (24 mei 1967), 7; 'Les répercussions financières de l'incendie de l'Innovation', *Le Soir* (25 mei 1967), 6; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 42, Assurances, 1968, correspondentie met verzekeringsmaatschappijen.

¹⁶⁸ 'Les répercussions financières de l'incendie de l'Innovation', *Le Soir* (25 mei 1967), 6; 'Helft van verlies voor de Britse verzekeraars', *De Standaard* (26 mei 1967), 5; 'Les risques couverts par les assureurs britanniques', *Le Soir* (26 mei 1967), 7; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 42, Assurances, 1968, correspondentie met verzekeringsmaatschappijen; BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van openbare onderstand en sociale zaken*, 94, Verslag van de vergadering van de Identificatiedienst (1 juni 1967); BRION en MOREAU, *Van AG tot FORTIS*, 274-276.

verantwoordelijkheid waren het het onderwerp van een hevig debat in de Belgische samenleving, dat het onderwerp vorm van het derde hoofdstuk.

III

VAN BRAND NAAR RAMP: DE AANLEIDING EN DE OORZAKEN

Hoe is het zo ver kunnen komen? Waarom was de brand in de Innovation zo dodelijk? Wat, of wie, was de oorzaak? Hoe is dat brandje kunnen uitgroeien tot één van de grootste rampen in de Belgische geschiedenis? Vrijwel meteen na de gebeurtenissen van 22 mei begonnen mensen zich deze vragen te stellen en er ontstond een publiek debat over het ontstaan en het verloop van de brand. Bij die discussie zijn de concepten *hazard* en *disaster* opnieuw belangrijk. Een *hazard*, in dit geval de brand die in het compartiment van de kinderkledij is ontstaan, is niet zomaar een *disaster* geworden. Verschillende factoren hebben daartoe bijgedragen en het benoemen van deze elementen is belangrijk omdat ze de grondstof vormen van het leerproces, een nog fundamentele discussie, die in het laatste hoofdstuk besproken zal worden.

Dit hoofdstuk focust op alle elementen die als oorzaken van de brand in de Innovation werden aangewezen. Het geeft eveneens, voor de eerste keer, duidelijkheid over de aanleiding ervan. Dit hoofdstuk bestaat uit drie delen en is gestructureerd rond de aanleiding van de brand enerzijds (het ontstaan van de *hazard*), en de oorzaken waarom het een echte ramp is geworden (*disaster*) anderzijds. De eerste twee delen gaan over de aanleiding en het ontstaan van het vuur. In het eerste deel komt een van de meest gangbare theorieën over het begin aan bod, namelijk de verklaring van de brand als een aanslag door een linksradicale pyromaan. In het tweede deel wordt het gerechtsdossier besproken. Dat dossier ontkracht de mythe van een aanslag en wijst op de echte aanleiding. In het laatste deel zal duidelijk gemaakt worden hoe kwetsbaar de Innovation was en welke factoren de effecten van de vuurzee hebben verergerd. De focus ligt hierbij op de elementen die destijds werden opgeworpen en die op verschillende manieren de brand in een ramp hebben doen veranderen. Om die elementen te benoemen, zal gebruik gemaakt worden van archiefdocumenten van de Brusselse brandweer, het gerechtsdossier en de kranten.

COMMUNISTEN EN PYROMANEN: EEN RED SCARE IN BELGIË

Meteen na de brand rezen vragen over hoe de brand was ontstaan. In de onduidelijkheid die er tijdens en na de brand heerste, werd teruggegrepen naar het enige waar de pers en veel mensen naar konden teruggrijpen als oorzaak, de *US Parade*. Die Amerikaanse promotieactie, die op 22 mei reeds op zijn einde liep, had voor enige controversale zorg, vooral vanuit radicaal linkse hoek. Tijdens die actie hadden enkele jongeren verschillende pamfletten uitgedeeld van de *Actie voor Vrede en Solidariteit der Volkeren-Solidariteit België-Vietnam*, een extreemlinkse organisatie. De Amerikaanse actie was namelijk georganiseerd tijdens de Vietnamoorlog en het protest tegen die oorlog was aan het einde van de jaren zestig toegenomen. Bijgevolg werden de solidariteitsbewegingen voor Vietnam geïntegreerd en geassocieerd met de brand in de Innovation. De anti-Amerikaanse protesten vonden natuurlijk plaats in het midden van de Koude Oorlog en de jaren zestig zagen een nieuwe vredesbeweging die ijverde voor het einde van de wapenwedloop tussen de VS en de USSR en de nucleaire dreiging. Het protest tegen de Vietnamoorlog was hier een onderdeel van en op 10 maart 1967 vond een eerste Vietnambetoging met 10.000 deelnemers plaats. Brussel was het centrum van veel Vietnamcomités en hun demonstraties. Die anti-Amerikaanse betogingen vielen in mei 1967 samen met de ‘*US Parade*’ van de Innovation. Deze solidariteitsbewegingen passen in de bredere context van de tweede helft van de jaren zestig waarin protestbewegingen, voor het merendeel op initiatief van studenten in studentensteden zoals Leuven en Brussel, thema’s als gelijkheid, milieu, vrede, vrouwenemancipatie en solidariteit met de derde wereld als belangrijk zagen. De massale mobilisering voor politieke thema’s wordt bovendien gezien als een schakel in een breder transformatieproces naar een meer individuele vorm van sociaal politiek engagement, waarbij formele organisaties plaatsmaken voor politieke bewegingen, activisme en solidariteitsacties. Deze bewegingen waren natuurlijk het meest zichtbaar in 1968, één jaar na de brand in de Innovation.¹⁶⁹

Het onderzoek van Kim Christiaens is nuttig om meer inzicht te krijgen in de solidariteitsbewegingen met de derde wereld, de bewegingen die fulmineerden tegen de Amerikaanse actie. De jaren zestig kenden volgens hem een toenemende mobilisering uit solidariteit voor de problematiek in de Derde Wereld, met name Vietnam. Hoewel deze nieuwe bewegingen in België voor een deel zijn gegroeid uit onvrede met het klassieke communisme, werd er in deze periode ook door de communistische partij (KPB) zelf in toenemende mate gekeken naar het Zuiden voor inspiratie. Onder meer het Chinees maoïsme van Mao Zedong, die een jaar voor de brand in de Innovation aan zijn Culturele Revolutie was begonnen, diende voor veel studenten als alternatief voor het Amerikaans kapitalisme, maar ook voor het klassieke marxisme

---

¹⁶⁹ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 5; HOOGHE, M., ‘Een bewegend doelwit: De sociologische en historische studie van (nieuwe) sociale bewegingen in Vlaanderen’, *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 3 (2004), 332.

en communisme dat na de Hongaarse Opstand in 1956 in diskrediet was gebracht. Niettemin is het fout om de hele solidariteitsbeweging met Vietnam te associëren met communisten en de communistische partij. Er waren ook katholiek-geïnspireerde initiatieven en het manifest dat aan de basis lag voor de eerste Vietnambetoging werd eveneens ondertekend door verschillende prominenten als kardinaal Cardijn, Camille Huysmans en Henri Rolin. Toch was het protest tegen Amerikaanse promo-acties in een grootwarenhuis, een misschien wat extreme uitloper van deze beweging, in hoofdzaak een initiatief van communisten en zelfs anarchisten, die in de verkoopactie alleen maar een bevestiging van het Amerikaanse imperialisme zagen.¹⁷⁰

De inhoud van de anti-Amerikaanse pamfletten kon, weliswaar mits interpretatie, als bedreigend overkomen, maar in de tekst werd wel niets gezegd over een aanslag. De actievoerders viseerden niet zozeer het grotenwarenhuis Innovation zelf, dan wel de *US Parade* specifiek. Voornamelijk de volgende passage uit de Nederlandstalige versie van het pamflet klonk vanuit het perspectief van na de brand erg vijandig:

.....
*“[De ‘US Parade’] is een belediging die moet uitgewist worden. [...] Maar niets zal de anti-imperialisten van Brussel afschrikken. Er moet zo vlug mogelijk een einde worden gemaakt aan dit maneuver voor Yankee-propaganda met commerciële dekmantel.”*¹⁷¹
.....

Bovendien getuigden verkoopsters van de Innovation dat er bij de manifestaties ook voetzoekers in de winkel aangestoken zijn geweest, die op 22 mei aanvankelijk door hen geassocieerd zouden worden met de eerste explosies van de brand.¹⁷² De politie pakte bij deze betogingen verschillende mensen op. Dit verhaal werd na de brand snel opgevist en droeg bij tot het steeds aannemelijker maken van een criminele daad. Door al deze berichten ontstond dus de theorie dat de brand in de

---

¹⁷⁰ K. CHRISTIAENS, ‘From the East to the South, and Back? International Solidarity Movements in Belgium and New Histories of the Cold War, 1950s–1970s’, *Dutch Crossing*, 3 (2015), 217–224; K. CHRISTIAENS, ‘Voorbij de 1968-historiografie? Nieuwe perspectieven op internationale solidariteitsbewegingen tijdens de Koude Oorlog. Kritische reflecties en commentaren vanuit België’, *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 3 (2015), 378–404; K. CHRISTIAENS, *Orchestrating Solidarity: Third World Agency, Transnational Networks & The Belgian Mobilization for Vietnam and Latin America 1960s–1980s*, Leuven, 2013, abstract.

¹⁷¹ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 40, Dossiers van verdachten, M51.

¹⁷² ‘Le bâtiment d’effondre’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; ‘Ménace d’une coupure de courant’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 6; ‘Tragische tonelen’, *De Standaard* (23 mei 1967), 4; ‘Le porte-parole de l’Innovation déclare à la presse: “Dans une réserve où rien ne pouvait provoquer une incendie”’, *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 6; ‘Na de verschrikking’, *De Standaard* (24 mei 1967), 6; ‘Misdad, sabotage, ongeval?’, *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 5; ‘Mardi soir, les dirigeants de l’Innovation restaient sans nouvelles de 281 personnes’, *Le Soir* (24 mei 1967), 3; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 40, Dossiers van verdachten, M51 en M55; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 153 en 155.

Innovation aangestoken zou zijn door een radicale communist, uit onvrede met de Amerikaanse verkoopactie.

Deze theorie, waarvoor trouwens nooit aantoonbare bewijzen zijn gevonden, verspreidde zich snel in de publieke opinie. De kranten besteedden veel aandacht aan de mogelijkheid van de aanslag en speelden een grote rol in de voeding en verspreiding ervan. De incidenten die zich hadden voorgedaan tijdens de *US Parade* kwamen uitgebreid in de kranten en ook de krantenkoppen waren veelzeggend. *Kwik*, een sensatieblad dat advertenties plaatste in *Het Laatste Nieuws*, kopte met “Wie heeft de massamoord in Brussel op zijn geweten?” Ook visueel werd er, zoals in *De Standaard*, met een foto van een verbrande Amerikaanse vlag allusie gemaakt op een anti-Amerikaanse aanslag.¹⁷³ De vele berichten over aanslagen en sabotage stonden in schril contrast met de Innovation die zelf elke mogelijkheid op een aanslag ontkende. De woordvoerder kon namelijk niet geloven dat een paar jonge mensen tot zoiets in staat konden zijn. Desondanks weigerde bijvoorbeeld *La Libre Belgique* de verklaringen van de Inno te geloven en bleef de krant aansturen op een criminele daad. De aanslag-theorie kreeg dus, in verhouding tot de concrete bewijzen die voorhanden waren, buitenproportioneel veel aandacht in de media omdat er alsnog genoeg tekenen waren die de mogelijkheid van sabotage deden vermoeden. Niettemin moet genuanceerd worden dat er ook tegenstemmen, die de mogelijkheid van een aanslag niet realistisch achtten, ook in de kranten opgenomen waren. Dat nam echter niet weg dat de media mee een sfeer creëerden die een weerslag had op de publieke opinie en tegelijk een uiting was van die publieke opinie.¹⁷⁴

Het groot aantal bommeldingen en dreigtelefoontjes in de loop van de eerste week na de brand, die in het eerste hoofdstuk al aan bod kwamen, zorgde voor een collectief angstgevoel en wakkerde de geruchten over een aanslag alleen nog maar aan. Na de brand kwam er aan het licht dat de Innovation voordien dreigtelefoontjes had gekregen aangaande acties tegen de Amerikaanse parade in de Nieuwstraat en in de Innovation in Elsene. De Inno in Elsene stond bijgevolg voor een lange tijd onder politiebewaking.¹⁷⁵ Amerikaanse parades in andere Inno-filialen, zoals in Mechelen, Gent, Antwerpen en Luik, werden stelselmatig afgelast uit angst voor een aanslag en filialen haalden hun Amerikaanse versieringen en vlaggen binnen voor het geplande einde van de actie. Die vrees was niet irreëel, want in de kranten alleen werd al bericht over meer dan dertig bommeldingen of dreigtelefoontjes over het hele land, maar vooral in de hoofdstad. In bijna alle gevallen bleken de dreigberichten van individuen met anti-Amerikaanse en anarchistische

---

¹⁷³ *Kwik* (25 tot 31 mei), 1; ‘Eerste hulp: 6,5 miljoen’, *De Standaard* (24 mei 1967), 6; ‘Les premiers résultats de l’enquête judiciaire’, *Le Soir* (24 mei 1967), 3.

¹⁷⁴ ‘L’effroyable incendie de l’Innovation’, *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 1;

¹⁷⁵ ‘L’Inno Ixelles surveillée’, *Le Soir* (24 mei 1967), 5;

bedoelingen te komen. Verschillende gevallen van brandstichting, een man die met een jerrycan vol benzine rondliep in de *Bon Marché* en een linkse manifestant die in de kantoren van de hoofdzetel was binnengedrongen, oogden bovendien erg verdacht. Er ging veel aandacht naar de dreiging en pyromanie en de pers sprak, niet geheel onterecht, over een angstpsychose. De bedreigingen van “grappenmakers” werden door alle kranten met klem veroordeeld. *La Libre Belgique* deed zelfs een oproep om collectief een einde te maken aan het angstklimaat en de bijhorende *guerre des nerfs*. Dat is echter wel opvallend, niet in het minst omdat *La Libre* vaak zelf door sensationele berichtgeving, net als andere kranten, aanstuurde op de hypothese van een aanslag.¹⁷⁶

Ook de snelle verspreiding van het vuur deed veel mensen vermoeden dat de brand een sabotagedaad was. Volgens getuigen stond het hele grootwarenhuis in minder dan een kwartier tijd in lichterlaaie en volgens de redenering kon het vuur zich nooit zo snel op een natuurlijke wijze verspreiden. De kleur van de rook deed bovendien vermoeden dat er chemische brandversnellers met het vuur in aanraking waren gekomen.¹⁷⁷ Er werd eveneens lang gedacht dat er twee brandhaarden waren geweest omdat zowel op de eerste verdieping, op de afdeling kinderkledij, als in het restaurant op de derde verdieping getuigen op hetzelfde tijdstip rook en vuur hadden gezien, wat alleen maar te verklaren kon zijn door het werk van pyromanen die op hetzelfde ogenblik op verschillende plaatsen brand hadden gesticht.¹⁷⁸ Ten slotte waren tijdens de brand ook vier

---

¹⁷⁶ ‘Misdaad, sabotage, ongeval?’, *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 5; ‘Onrust in de filialen Gent en Antwerpen’, *De Standaard* (25 mei 1967), 7; ‘Amerikaanse vlaggen binnengehaald in de bijhuizen’, *Het Laatste Nieuws* (25 mei 1967), 7; ‘Vals alarm te Brussel en te Luik’, *Het Laatste Nieuws* (25 mei 1967), 7; ‘Geheimzinnige telefoontjes, straatbranden en geruchten dompelen Brussel onder in angst’, *Het Laatste Nieuws* (26 mei 1967), 1; ‘Brussel in angst’, *Het Laatste Nieuws* (26 mei 1967), 7; ‘De plaag slaat over op andere steden’, *Het Laatste Nieuws* (27 en 28 mei 1967), 1 en 6; ‘Inno: bergingswerken’, *Het Laatste Nieuws* (29 mei 1967), 6; ‘De brand in de Inno’, *Het Laatste Nieuws* (30 mei 1967), 4; ‘Nu “telefoon-bom” in firma te Jette’, *Het Laatste Nieuws* (1 juni 1967), 3; ‘Bomtelefoon rinkelde in school te Jette en “Bon Marché” te Aalst’, *Het Laatste Nieuws* (2 juni 1967), 3; ‘Ménace anonyme contre l’Innovation à Liège’, *Le Soir* (25 mei 1967), 6; ‘Fausse alerte à la bombe dans un grand magasin de Bruxelles’, *Le Soir* (25 mei 1967), 6; ‘Trois nouvelles fausses alertes à la bombe à Bruxelles’, *Le Soir* (26 mei 1967), 3; ‘Arrestation d’un pyromane’, *Le Soir* (26 mei 1967), 7; ‘Toujours des alertes criminelles à la bombe’, *Le Soir* (28 en 29 mei 1967), 7; ‘Fausse alertes à la bombe dans deux écoles de Schaerbeek’, *Le Soir* (30 mei 1967), 6; ‘A la gare d’Arlon’, *Le Soir* (30 mei 1967), 6; ‘Depuis mercredi, une vague d’odieuses menaces s’est répandue dans Bruxelles’, *La Libre Belgique* (26 mei 1967), 5; ‘L’incendie de la Rue Neuve’, *La Libre Belgique* (27 mei 1967); ‘La vague des menaces continue’, *La Libre Belgique* (30 mei 1967), 5; ‘La tragédie de la rue Neuve’, *La Libre Belgique* (2 juni 1967); ‘Betoger van Inno opgeleid’, *Het Laatste Nieuws* (25 mei 1967), 6; ‘Nog onduidelijkheid over dodental en oorzaak’, *De Standaard* (25 mei 1967), 1; ‘D’absurdes manoeuvres’, *La Libre Belgique* (26 mei 1967), 5; ‘Bomalarm houdt Brussel in ban van Inno-brand’, *De Standaard* (26 mei 1967), 1; ‘Uitwerking brandramp op zieke geesten’, *De Standaard* (26 mei 1967), 5; ‘Duizenden zondagwandelaars nabij puin van Innovation’, *De Standaard* (29 mei 1967), 3;

¹⁷⁷ ‘Mardi soir, les dirigeants de l’Innovation restaient sans nouvelles de 281 personnes’, *Le Soir* (24 mei 1967), 3; ‘Misdaad, sabotage, ongeval?’, *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 5; ‘La compilation des fiches et des listes du personnel’, *Le Soir* (26 mei 1967), 7; ‘Un minutage serré doit être effectué’, *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 1; ‘Niemand in kelders’, *Het Laatste Nieuws* (26 mei 1967), 7; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 152-156.

¹⁷⁸ ‘Mardi soir, les dirigeants de l’Innovation restaient sans nouvelles de 281 personnes’, *Le Soir* (24 mei 1967), 3; ‘Un minutage serré doit être effectué’, *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 1; ‘Les causes’, *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 5; ‘Un véritable holocaust’, *Le Soir* (24 mei 1967), 3; ‘Aantal doden nadert 300’, *De Standaard* (24 mei 1967), 1;

jongeren gezien die lachend wegliepen en “*US go gome*” riepen. De tip was bij de politie binnengebracht en werd door de kranten opgevestigd. Op basis van de getuigenissen en bijkomende argumenten leek de theorie van de mogelijkheid van een criminele daad steeds ernstiger en aannemelijker te worden.

De context in combinatie met de eerste berichten na de brand maakten dat het gebrek aan concrete bewijzen geen belemmering was om de mogelijkheid van een aanslag niet uit te sluiten. Het gerechtelijk onderzoek sloot aanvankelijk geen enkele optie uit, ook sabotage niet. Parallel met de berichten over bommeldingen nam het gerecht in de eerste week na de ramp tientallen verhoren af en liet huiszoeken verrichten, voornamelijk bij linkse radicalen. De pamfletten leidden de onderzoekers voornamelijk naar leden van Chinees-communistisch geïnspireerde groeperingen, zoals *Actie voor Vrede en Onafhankelijkheid der Volkeren-Solidariteit België-Vietnam*, *Hulp aan Vietnam*, *Beweging tegen het Imperialisme*, de *Belgische Kommunistische Partij Strekking Peking* en de *Parti Communiste Wallon*. Ook de *Union des Femmes*, die mee achter de oprichting van AVADI zat, kwam voor in een dossier. Daarnaast werden Brusselse studenten die lid waren van socialistische en communistische studentenverenigingen verhoord en ook bij hen werden huiszoeken verricht. De autoriteiten namen de activiteiten van de studenten ernstig omdat enkele dagen voor de brand studenten in de buurt van de Innovation waren gesignaleerd die poeders in brand staken en rookbommen deden ontploffen. Nochtans waren het niet zozeer studenten dan wel oudere mannen die het meest in verdenking werden gesteld. Dat is niet onlogisch, vermits het ledenbestand van solidariteitsgroepen voor Vietnam voor het merendeel bestond uit oudere actievoerders met een lange staat van dienst in communistische groeperingen. Tijdens al deze huiszoeken werd tal van bewijsmateriaal meegenomen, waaronder allerlei links georiënteerde affiches, pamfletten, tijdschriften, foto's van de Innovation, en wapens.¹⁷⁹ In veel gevallen bevestigden de huiszoeken de vermoedens, maar concrete bewijzen bleven ontbreken.

De acties van het gerecht brachten de reeds aanwezige angstcarrousel niet bepaald tot bedaren, maar verergerden ze. De huiszoeken tonen echter wel aan dat het gerecht de mogelijkheid van een communistische aanslag zeer ernstig nam: tientallen dossiers over communisten en verdachte omstandigheden waren geopend.¹⁸⁰ De meest banale tekenen en

---

¹⁷⁹ ‘Bomalarm houdt Brussel in ban van Inno-brand’, *De Standaard* (26 mei 1967), 1; ‘Brussel in angst’, *Het Laatste Nieuws* (26 mei 1967), 7; ‘La tragédie de la rue neuve’, *La Libre Belgique* (26 mei 1967), 1 en 5; ‘L’enquête ne néglige aucune possibilité’, *Le Soir* (26 mei 1967), 7; Huiszoeking bij Brusselse studenten’, *Het Laatste Nieuws* (27 en 28 mei 1967), 3; ‘Het onderzoek’, *Het Laatste Nieuws* (27 en 28 mei 1967), 6; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 40, Dossiers van verdachten, M26, M28, M29, M32, M35, M47, M51, M76; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 153; CHRISTIAENS, ‘Voorbij de 1968-historiografie?’, 381; CHRISTIAENS, *Orchestrating Solidarity*, abstract.

¹⁸⁰ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 40, Dossiers van verdachten.

gedragingen waren voor mensen genoeg om iemand aan te geven of om een tip naar de politie te sturen. Burenruzies of persoonlijke conflicten waren een veelvoorkomende aanleiding om mensen aan te geven. Elke aangifte, hoe ver gezocht ze op het eerste zicht ook leek, werd grondig onderzocht.¹⁸¹ Mensen met mentale aandoeningen waren bovendien oververtegenwoordigd, zowel bij de beschuldigen als de informanten. Zo was er iemand met mentale afwijkingen die zichzelf, zonder het zelf te beseffen, had aangegeven bij de politie als dader van de brand. Geestelijke problemen maakten deze mensen voor het gerecht echter niet minder verdacht, aangezien zij in staat waren om onbewust gevaarlijke dingen aan te richten. Ook voor *De Standaard* viel het op dat de brand in de Innovation een effect had op mensen met “zieke geesten”. De krant focuste vooral op pyromanen, maar een interview met een psychiater moest toch vooral aantonen dat een brand een speciaal effect kon hebben op mensen met mentale problemen.¹⁸² Andere sporen leidden de onderzoekers zelfs tot in Frankrijk, Nederland en Duitsland, waarbij de buitenlandse politiediensten geregeld informatie over mogelijke pyromanen in hun land uitwisselden. De Belgen werden ook geholpen door een Duitser die via de radio gesprekken van een Duitse communistische organisatie, *Ost-Untergrund-Organisation*, afluisterde. De informant bleek achteraf eveneens gestoord te zijn. Niettemin was de mogelijkheid van een aanslag door een buitenlander een reële mogelijkheid.¹⁸³ Ten slotte was het overgrote merendeel van de verdachten van het mannelijke geslacht.

De communistische solidariteitsgroeperingen waren niet te spreken over de verdachtmakingen tegen hen. Studenten protesteerden tegen de huiszoeken bij hun medestudenten. In *La Libre* verscheen een interview waarin de *Belgische Communistische Partij Strekking Peking* tegen de beschuldigingen reageerde. Volgens de woordvoerder van de partij bestond er wel degelijk een mogelijkheid dat de brand een aanslag was, maar dan als voorbedacht complot om de communisten in diskrediet te kunnen brengen. De communisten maakten een vergelijking met de brand in de Reichstag in Berlijn, die Hitler zou hebben geënceneerd om de communisten te kunnen beschuldigen. Het interview betekende voor de redactie van de krant echter niet veel en de krant bleef de communisten in een editoriaal naast het interview beschuldigen

---

¹⁸¹ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 40, Dossiers van verdachten, M32, M40, M63, M64, M67, M69; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 154-155.

¹⁸² ‘Uitwerking brandramp op zieke geesten’, *De Standaard*, (26 mei 1967), 5; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 40, Dossiers van verdachten, M46, M47, M59, M62, M48, M63, M72; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 155.

¹⁸³ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 40, Dossiers van verdachten, M26, M46, M48, M56, M62, M63, M72.

van medeplichtigheid aan de brand in de Innovation.¹⁸⁴ Ook na dat interview bleven communisten zich verdedigen, onder meer door pamfletten te verspreiden met de boodschap dat de Innovation en het grootkapitaal verantwoordelijk waren voor de ramp en dat de schuld voor de brand bewust op hen werd afgeschoven.¹⁸⁵ De woordvoerder van de *Belgische Kommunistische Partij Strekking Peking* overdreef met zijn vergelijking met de Reichstag, maar het was wel een feit dat communisten bewust onterecht beschuldigd werden. Het dossier dat het meest door de onderzoekers van het gerecht was onderzocht, handelde over een man die doelbewust een verklaring had afgelegd om de communisten in diskrediet te brengen. De man beweerde dat hij ooit deel uitmaakte van de *Belgische Kommunistische Partij Strekking Peking* en daar een gesprek had afgeluisterd en opgenomen. Uiteindelijk bleek dat de man alles verzonnen had om de communisten te kunnen belasteren.¹⁸⁶

Er moet wel genuanceerd worden dat niet alle verdachten linkse politieke overtuigingen hadden. In drie gevallen ging het om personen met een extreemrechts profiel. Een van die twee verdachten zou ooit een SS'er geweest zijn, althans zo werd door iemand beweerd. Een andere bleek extreem flamingant te zijn en banden te hebben met neonazi's. De meest markante verdachte van het hele onderzoek was misschien wel een man uit Koersel, in Limburg, die een briefje op de bus had laten liggen waarop hij bekende dat hij een oud-SS'er was, extreem flamingantische sympathieën had en de brand in de Innovation had aangestoken. Er stonden ook vier hakenkruizen op getekend. Uit verder onderzoek bleek achteraf dat ook deze man mentale problemen had.¹⁸⁷ Dit extreme voorbeeld toont aan dat de brand een speciaal effect had op veel mensen met een mentale aandoening. Bovendien waren de meest banale gedragingen redenen om beschuldigd te worden. Het gerecht handelde correct om al deze zaken alsnog serieus te onderzoeken, maar niettemin was er sprake van een Belgische *red scare*, waarbij er tijdens de Koude Oorlog net als in de Verenigde Staten een sterke angst was voor communisten. Langs de ene kant waren deze absurde situaties een onderdeel van de algemene geruchtenmolen en paniek na de brand in de Innovation, maar langs de andere kant heeft de stroom aan hypothesen en geruchten over mogelijk kwaadaardig opzet wellicht ook het aantal verdachtmakingen doen toenemen. Vooralsnog was deze vorm van *red scare* in België, die welgeteld één week duurde en tot geen enkele criminele vervolging leidde, niet te vergelijken met het hevig anticommunisme en *mccarthyisme* in de Verenigde Staten.

---

¹⁸⁴ Huiszoeking bij Brusselse studenten', *Het Laatste Nieuws* (27 en 28 mei 1967), 3; 'Singulières déclarations d'un dirigeant du parti communiste de la tendance Pékin', *La Libre Belgique* (27 en 28 mei 1967), 5; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 40, Dossiers van verdachten, M59.

¹⁸⁵ 'Slechts één brandhaard', *De Standaard* (1 juni 1967), 9.

¹⁸⁶ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 40, Dossiers van verdachten, M59; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 154-155.

¹⁸⁷ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 40, Dossiers van verdachten, M47, M48.

Ik ben de man, die de
brand heeft aangestoken in
de Innovation te Brussel.
Ik ben lid van het hoofd-
bestuur van de Volks-Waive
en van een stoottroep van
het Vlaams-nationale be-
vrijdingsleger. Onze aan-
valen tegen de Franspre-
kende opstandelingen
worden voortgezet. De

Deneurbaan, 27 te Brussel.
De Comaier stuyt te Middelburg ook
ons werk geweest. Tijdens de
oorlog waren wij SS-Gezeten
en de Duitse Concentratiekampen.
Daar hebben we vele politieke
opvangenen seerges laten en we
zijn daarfen over. Leve de
Volks-Waive! Heel Hellen
Lezen, ge zijt een gemone
Lepfen en vult deerebok

Afbeelding 7:

De twee zijden van een briefje gevonden op de bus in Koersel op 28 mei 1967. Het gerecht kon op basis van het handschrift de identiteit van de man achterhalen. Op het papiertje beweert hij bij de stoottroepen van het Vlaams-nationale bevrijdingsleger en de Duitse SS gezeten te hebben. Het briefje komt niet erg geloofwaardig over, maar de onderzoekers lieten niets aan het toeval over. Uiteindelijk bleek de man in kwestie een geestelijke aandoening te hebben gehad.

Bron: BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 40, Dossiers van verdachten, M47, M48.

31 mei 1967 was een belangrijke dag in het onderzoek. Een week na de ramp werd duidelijk dat de brand wellicht maar op één plaats was begonnen. De Procureur meldde in een voorlopige balans van het onderzoek dat het zo goed als zeker was dat er maar één brandhaard was, en dat het vuur dus niet op twee plaatsen tegelijk ontstond. Bovendien waren de verhoren en huiszoekingen op niets uitgedraaid. De dag nadien moesten de kranten, die nog maar enkele dagen voordien grote koppen plaatsten over sabotage-hypotheses, toegeven dat de kans klein was dat de brand in de Innovation een criminele of politieke daad was. Het was echter niet voldoende om de bezorgdheid over sabotage volledig weg te nemen. De reservekamer voor de kinderkledij bleek immers makkelijk bereikbaar en toegankelijk voor iedereen, dus ook voor brandstichters, zo meldde *Le Soir*.¹⁸⁸ Ook na de aankondiging van de Procureur bleven er berichten in de kranten verschijnen

¹⁸⁸ 'Funèbres recherches dans les décombres de l'Innovation', *Le Soir* (30 mei 1967), 6; 'Duizenden zondagwandelaars nabij puin van Innovation', *De Standaard* (29 mei 1967), 3; 'Oorzaak steeds niet gekend', *Het Laatste Nieuws* (31 mei 1967), 6; 'Slechts één brandhaard', *De Standaard* (1 juni 1967), 1 en 9; 'Procureur Velu: "er was slechts 1 vuurhaard"', *Het Laatste Nieuws* (1 juni 1967), 1; '1 vuurhaard', *Het Laatste Nieuws* (1 juni 1967), 3; 'La tragédie de la Rue Neuve', *La Libre Belgique* (1 juni 1967), 5; 'Pas de preuve de l'existence de plusieurs foyers ni d'un acte criminel', *Le Soir* (25 mei 1967), 6; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 152-156.

over linkse radicalen en mogelijke brandstichting.¹⁸⁹ Zolang er in afwachting van een oordeel van de gerechtelijke experts geen volledig uitsluitel kwam over de ontstaansreden van de *hazard*, bleef brandstichting een mogelijke optie. Over de echte ontstaansomstandigheden van de brand bracht datzelfde gerechtelijk onderzoek later duidelijkheid.

HET GEZAG VAN EXPERTS: EEN TECHNISCH TOEVAL?

Op de dag van de brand in de Innovation waren de Procureur en de onderzoeksrechter al ter plaatse en meteen werd er een onderzoek opgestart. De brand riep veel vragen op: de theorie van een aanslag had veel terrein gewonnen, maar er waren ook meer technische verklaringen, zoals de brand als een gevolg van een kortsluiting. Het gerechtelijk onderzoek had tot doel om duidelijkheid te scheppen over de oorzaken van de brand, maar ook om aan te tonen wie burgerlijk aansprakelijk was en hoe de slachtoffers moesten vergoed worden. De verzekeringen hadden dat, zoals in het vorige hoofdstuk is besproken, uiteindelijk al geregeld voor de voltooiing van het onderzoek. Het onderzoek focuste niet alleen op de opsporing van mogelijke brandstichters, maar eveneens op de stedenbouwkundige toelatingen en exploitatievoorwaarden van de Innovation, een duizendtal getuigenissen van klanten en personeelsleden, en de meer technische kant, die door een panel van experts werd onderzocht. Het onderzoek verliep volgens de kranten niet gemakkelijk omwille van de grote materiële schade en de ontoegankelijkheid van de ruïne. In de woorden van Procureur Vélú: “de schaduw in het onderzoek is veel meer aanwezig dan het licht.” Het zag ernaar uit dat het werk van het gerecht lang zou aanslepen. Pas op 4 juni 1970 verschenen de resultaten in de pers.¹⁹⁰

Het onderzoek werd aanvankelijk geleid door onderzoeksrechter Cortois, maar wegens gezondheidsredenen moest hij zijn taak na een week al doorgeven aan onderzoeksrechter De Brabandere.¹⁹¹ De onderzoeksrechter en de gerechtelijke politie werden bijgestaan door een panel van experts, dat bestond uit drie ingenieurs. Zij waren van wezenlijk belang: de eerste week na de

---

¹⁸⁹ ‘Brussels paar niet gezocht voor brand Inno’, *De Standaard* (3 en 4 juni 1967), 1; ‘Bom-telefoon rinkelde in school te Jette en Bon Marché te Aalst’, *Het Laatste Nieuws* (2 juni 1967), 3; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 40,

¹⁹⁰ ‘Misdad, sabotage, ongeval?’, *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 5; ‘Les premiers résultats de l’enquête judiciaire’, *Le Soir* (24 mei 1967), 3; ‘Aantal doden en oorzaak nog vraagteken’, *De Standaard* (23 mei 1967), 4; ‘Nog onduidelijkheid over dodental en oorzaak’, *De Standaard* (24 mei 1967), 1; ‘Slechts één brandhaard – geen opzet’, *De Standaard* (1 juli 1967), 1 en 9; ‘De identificatie des slachtoffers’, *Het Laatste Nieuws* (27 en 28 mei 1967), 6; ‘Procureur Velu: er was slechts 1 vuurhaard’, *Het Laatste Nieuws* (1 juli 1967), 1 en 3; ‘La tragédie de la Rue Neuve’, *La Libre Belgique* (1 juli 1967), 5; ‘Le tragique incendie de l’Innovation’, *Le Soir* (27 mei 1967), 5; ‘Après l’incendie de l’Innovation’, *Le Soir* (2 en 3 juli 1967), 6; ‘Pas de preuve de l’existence de plusieurs foyers ni d’un acte criminel’, *Le Soir* (25 mei 1967), 6; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 1-2.

¹⁹¹ ‘De identificatie der slachtoffers’, *Het Laatste Nieuws* (27 en 28 mei 1967), 6; ‘Les militaires continuent à enlever les décombres’, *La Libre Belgique* (29 mei 1967), 6.

ramp deden zij vaststellingen op de rampplek en hadden zij de taak om toezicht te houden op de afbraak van de ruïne opdat er geen belangrijk bewijsmateriaal verloren zou gaan. Daarnaast werkten zij ook de meer technische aspecten uit, zoals de studie van de samenstelling van materialen en chemische reacties.¹⁹² Het *gezag van experts (rule of experts)* is een concept dat wel vaker opduikt in de literatuur rond rampen binnen het domein van de *Disaster Studies* om het belang van experts bij een ramp aan te duiden. Het behelst de aan hen toegeschreven autoriteit bij de analyse en beoordeling van een technologische ramp. Scott Gabriel Knowles ziet, in zijn werk over *learning from disaster*, experts bovendien in een politieke rol. De benoeming van experts na een ramp is volgens hem een politieke actie waarbij de expert de autoriteit krijgt om te oordelen over de oorzaken en verantwoordelijken van de ramp. De gevolgtrekkingen van de rampzalige gebeurtenis, en de capaciteit van een samenleving om al dan niet te stabiliseren na een ramp, zijn volgens Knowles daarom eveneens afhankelijk van de legitimiteit en het oordeel van experts.¹⁹³

Knowles' visie is ook zichtbaar bij de brand in de Innovation. De bekendmaking van het oordeel van de onderzoekers door Procureur Vélou dat de *hazard* wel degelijk was ontstaan op slechts één plaats en dat de brand geen criminele daad was, maakte een abrupt einde aan de onrust en de angstpsychose waarover kranten zo hevig hadden bericht. In zekere zin hadden de experts met hun oordeel dus voor meer stabiliteit na de ramp gezorgd, en dat op relatief korte tijd. Daarmee was het onderzoek echter nog niet rond en over de werkelijke oorzaken was op dat ogenblik nauwelijks iets geweten. Het was dankzij de vele getuigenissen dat de onderzoekers in staat waren geweest om de locatie van het begin van de brand te bepalen. De vooraf voorbereide vragen peilden immers naar tijdstippen, plaatsen en de efficiëntie van de evacuatie. Volgens *Het Laatste Nieuws* hadden een tweeduizendtal mensen een verklaring afgelegd, waaronder klanten, personeel en omstaanders. Die grote hoeveelheid getuigenissen leek aanvankelijk eerder een vloek dan een zegen, vermits er volgens de kranten veel tegenstrijdigheden in de verklaringen voorkwamen. De samenvoeging van verscheidene interviews en de vergelijking van tijdstippen waarop verschillende mensen op verschillende locaties het vuur hadden gezien, hebben uiteindelijk toch geholpen om in een goede week tijd de locatie en het tijdstip van het begin van de brand te achterhalen. Ook voor duidelijkheid over de verdere verspreiding van het vuur en de oorzaken van de ramp zouden de getuigenissen later nog van pas komen.¹⁹⁴

---

¹⁹² BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 1.

¹⁹³ S.G. KNOWLES, 'Learning from disaster?: The History of Technology and the Future of Disaster Research', *Technology and Culture*, 4 (2014), 781.

¹⁹⁴ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 82-98; 'Duizenden getuigenissen maar weinig klaarheid', *De Standaard* (25 mei 1967), 7; 'Slechts één brandhaard', *De Standaard* (1 juni 1967), 1 en 9; 'Misdad, sabotage, ongeval?', *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 5; 'La tragédie de la Rue Neuve',

Voor het verdere onderzoek was de lokalisering van de brand in de opslagplaats van groot belang. Uit de getuigenissen bleek dat het vuur aanvankelijk uit het valse plafond van de opslagplaats kwam en dat het brandend plafond nadien op de gestockeerde kledij was ingestort. Om te achterhalen hoe de brand boven het valse plafond was ontstaan, bleken zowel de getuigenissen als een meer technisch onderzoek vereist. De structuur en de materialen waaruit het valse plafond waren gemaakt, werden grondig onderzocht. Ook de spots die in het plafond gemonteerd zaten, werden geanalyseerd. Experts testten de verschillende afzonderlijke elementen van het plafond op hun brandbaarheid. Na die technische tests stonden de experts echter voor een paradox: enerzijds hadden zij ontdekt dat het vuur was ontstaan boven het vals plafond, anderzijds bleek het materiaal van het vals plafond niet brandbaar te zijn. Een bijkomend element moest dus de aanleiding hebben gegeven tot de ontwikkeling van vuur. Dat element was gas.¹⁹⁵

De conclusie luidde dat het contact van een verhitte lichtspot met gas de vuurontwikkeling heeft doen ontstaan.¹⁹⁶ Er had zich door een gaslek een ophoping van stadsgas voorgedaan in de lege ruimte tussen het echt en het vals plafond. Omdat die ruimte afgesloten was, kon er zich een grote hoeveelheid gas ophopen boven het vals plafond, waardoor een erg krachtig uitslaande brand kon ontstaan. Deskundigen bij de brandweer brachten een bijkomend element aan dat schijnbaar door het gerechtelijk onderzoek niet is onderzocht: stof. Achter een vals plafond hoopt zich onvermijdelijk een grote hoeveelheid stof op en dat kan als brandversneller hebben gewerkt. Het is echter eigenaardig dat het gerechtelijk onderzoek niet is ingegaan op een element dat voor experts van de brandweer wel voordehandliggend is.¹⁹⁷ Wat voor de onderzoekers wel heel duidelijk was, is dat de oorzaak van de brand dus niet crimineel, maar “*accidentelle*” of toevallig was. Dat oordeel verwees de aanslag-theorie dus definitief naar de prullenmand. Toch klinkt die woordkeuze vreemd. De experts kozen hun woorden wellicht om zich af te zetten tegen de hypothese van een criminele daad. Toevallig was de brand in de Innovation echter absoluut niet en zoals in het overige deel van dit hoofdstuk zal blijken, is de verdere evolutie en verspreiding van de ramp dat evenmin.

La Libre Belgique (1 juni 1967), 5; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 24, Vragenlijst interviews (14 juli 1967);

¹⁹⁵ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 101-128.

¹⁹⁶ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 132-151.

¹⁹⁷ J. VAN HUMBEECK, ‘L’incendie du magasin “A l’Innovation” à Bruxelles’, *Schweizerische Feuerwehr Zeitung*, 1967, 235.

DE RISICO'S IN DE INNOVATION

Dit hoofdstuk maakt het mogelijk om de concepten *hazard* en *disaster* scherp te stellen. De experts toonden met het gerechtelijk onderzoek aan hoe de *hazard* door een technische aanleiding was ontstaan. De volgende vraag is nu hoe die *hazard*, een proportioneel klein brandje boven een vals plafond, is kunnen uitgroeien tot de omvangrijke ramp die de brand in de Innovation was. Het concept *risico* (risk) is daarvoor belangrijk, met daarbij het onderscheid tussen *kwetsbaarheid* (*vulnerability*) en *risicomaatschappij* (*risk society*), twee cruciale concepten in de *Disaster Studies* om dat te begrijpen. *Kwetsbaarheid* is het echter een paraplubegrip dat de lading van vele verschillende maar weliswaar gelijkaardige betekenissen dekt. In de inleiding kwam al aan bod dat er een brede tendens binnen *Disaster Studies* is om *kwetsbaarheid* op het niveau van de hele samenleving te bekijken, en zo de focus te leggen op *sociale kwetsbaarheid*. Toonaangevend voor deze strekking zijn Ben Wisner en Piers Blaikie.¹⁹⁸ Hiermee reageerden ze op de idee van de *moderniteitsamenleving*, namelijk het concept van Ulrich Beck dat erop wijst dat het *risico* op rampen inherent zou zijn aan onze moderne samenleving. Onze steeds moderner wordende maatschappij creëert volgens hem alleen maar meer risico's op rampen, en het enige wat we kunnen doen is technologische oplossingen voorzien om dat risico zo veel mogelijk in te dijken. Volgens aanhangers van de *kwetsbaarheid*-theorie minimaliseert deze visie de onderliggende sociale structuren van een maatschappij die mensen kwetsbaar maken voor een ramp. Volgens hen individualiseert de *risicomaatschappij* het risico-concept en negeert het de sociale factoren en de publieke verantwoordelijkheid.¹⁹⁹

Beide visies komen opmerkelijk genoeg terug in de debatten in de nasleep van de brand in de Innovation, met name in de parlementaire debatten in de Kamer. Veel redevoeringen van zowel volksvertegenwoordigers vertolkten de *risicomaatschappij* en alludeerden op de toenemende *risico's* van de steeds evoluerende technologie om te wijzen op de gebrekkige wetgeving rond brandveiligheid, iets dat in het vierde hoofdstuk uitgebreider aan bod komt. De oplossingen die werden aangereikt waren op hun beurt technologisch van aard, wat opnieuw een bevestiging van de *risicomaatschappij* is.²⁰⁰ Tegen deze redeneringen kwam echter tegenkanting, zij het in beperkte mate. Het waren vooral de communisten die wezen op de *kwetsbaarheid* van het gewone volk en specifiek de werknemers van de Innovation ten opzichte van het grootkapitaal. Zij wezen dus niet de technologie dan wel de commerciële belangen van de Innovation als de oorzaak van de brand en diens grote omvang aan. Ze redeneerden dat het risico niet lag in de *risico's* van de moderne samenleving, maar in de ongelijke sociale structuur van de samenleving, een argumentatie die

---

¹⁹⁸ WISNER, BLAIKIE, CANNON en DAVIS, *At Risk*.

¹⁹⁹ REVET, 'Penser et affronter les désastres', 164-168; BECK, *Risk Society*.

²⁰⁰ *Vergadering van 6 juni 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967. *Vergadering van 8 juni 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967.

volledig conform de gedachte van Wisner en Blaikie is. Een academische discussie uit de jaren '90 is met andere woorden al in de Belgische Kamer gevoerd in de jaren '60, zij het op een ander schaal.

De interpretatie van *kwetsbaarheid* als een *sociale kwetsbaarheid* is nuttig maar te beperkt, zeker voor een casus als de Innovation. Die beperkte visie op *kwetsbaarheid* is spijtig aangezien het begrip veel meer potentieel heeft voor het onderzoek naar rampen. Gelukkig zijn er nog andere visies op *kwetsbaarheid*, zoals naar voren komt in het boek '*Risques et Catastrophes*' van André Dauphiné. Naast *sociale kwetsbaarheid* ziet hij nog een soort *kwetsbaarheid*, namelijk *persoonlijke kwetsbaarheid*, een concept dat volgens hem meer in de Angelsaksische literatuur wordt gebruikt. Dat persoonlijk uitgangspunt houdt in dat de gevaren en risico's van de plaats waarop een individu zich bevindt, de *kwetsbaarheid* van die persoon bepalen. Ondanks de verdiensten van de *sociale kwetsbaarheid* en de overeenkomsten met de debatten in 1967, is *persoonlijke kwetsbaarheid* een veel beter uitgangspunt voor de brand in de Innovation. Het concept maakt het immers mogelijk om de twee traditionele uitersten, *kwetsbaarheid* en de *risicomaatschappij*, aan elkaar te linken via de moderne *risico's* die bijvoorbeeld in de Innovation aanwezig waren.²⁰¹ *Hazards* kunnen dus op zeer veel plaatsen ontstaan, maar de *risico's* van een bepaalde locatie maken dat een *hazard* een *disaster* kan worden en dat een persoon *kwetsbaar* is voor een ramp. Als die redenering wordt doorgetrokken, dan is nagaan welke *risico's* in de Innovation aanwezig waren en nagaan hoe *kwetsbaar* mensen in het grootwarenhuis waren de beste manier om na te gaan hoe de brand in de Innovation zo een ramp is kunnen worden en zo een impact heeft kunnen hebben. Knowles gaat zelfs verder en maakt een onderscheid tussen een *snelle ramp* en een *trage ramp*. De *snelle ramp* is de *disaster*, gebeurtenis die zichtbaar is. De *trage ramp* daarentegen is een langdurig proces waarin het ene *risico* na het andere zich opstapelt en zo tot een *disaster* leidt.²⁰² De *risico's* van een plaats zijn dus onlosmakelijk verbonden met het karakter van zowel de *trage* als de *snelle* ramp.

De *risico's* van de Innovation werden na de ramp duchtig bediscussieerd. De aandacht in de pers voor *risico's* is opmerkelijk en gaat in tegen de centrale stelling van de eerder vermelde studie van Singer en Endreny. Zij besluiten namelijk dat de media in de berichtgeving voornamelijk focussen op de *nieuwswaardige gebeurtenissen* van een ramp, zoals het aantal doden, en weinig of niets berichten over de *risico's* op lange termijn die aan rampen voorafgaan. De brand in de Innovation is hier een noemenswaardige uitzondering op. Het is waar dat, zoals in het eerste hoofdstuk is gezegd, de media in de eerste kranten na de brand voornamelijk aandacht hadden voor de *nieuwswaardige gebeurtenissen*, maar terwijl de berichtgeving bij de door Singer en Endreny onderzochte rampen misschien na een paar dagen stopte, ging de berichtgeving bij de Innovation

---

²⁰¹ A. DAUPHINÉ, *Risques et catastrophes: observer, spatialiser, comprendre, gérer*, Parijs, 2001, 22-23.

²⁰² KNOWLES, 'Learning from disaster?', 777.

nog weken verder, met vooral de *risico's* en *leren van een ramp* als hoofdthema. Een verklaring hiervoor is de publieke en politieke discussie die na de brand over die *risico's* ontstond en die voor de kranten een *nieuwswaardige gebeurtenis* op zich bleek te zijn.²⁰³ Ook experts van het gerecht onderzochten deze risico's. Tijdens de discussies over de brand in de Innovation, kwamen zo zeven steeds terugkerende factoren aan bod. Het was ook niet alleen een debat in de pers, maar ook de experts van de brandweer en het gerecht hadden een eigen visie op de oorzaken van de ramp. Zeven factoren kwamen steeds opnieuw aan bod als redenen waarom het op 22 mei zo fout liep.

Een eerste element heeft betrekking op de snelheid waarmee het vuur zich probleemloos heeft kunnen verspreiden doorheen de hele winkel. Het belangrijkste aspect in dat verband is reeds vermeld, namelijk gas. De gaslekken waren niet alleen verantwoordelijk voor het ontstaan van de brand, maar ook voor de verdere verspreiding ervan. De experts van het gerechtelijk onderzoek waren hier heel duidelijk in. De Innovation stond in minder dan een kwartier tijd volledig in brand en volgens hen kon alleen een grote hoeveelheid gas hebben geleid tot de plotse en zeer snelle verspreiding van het vuur. Opvallend genoeg ontkende de Innovation twee dagen na de brand dat er gaslekken waren, een uitspraak die dus onjuist blijkt te zijn. Naast de verschillende gaslekken in het grootwarenhuis waren er veel gasflessen in de winkel opgeslagen en tijdens de brand kwamen meerdere van die flessen tot ontploffing, wat bijkomende vuuropflakkingen veroorzaakte. Het aanwezige gas bleef bovendien een bedreiging bij de opruimwerken. Bij dit alles speelde ook de luchtcirculatie doorheen het grootwarenhuis, wat het vuur bijkomend aanwakkerde, een rol. De deuren van de hoofdingang bleken tijdens de brand open te hebben gestaan, waardoor de wind het centrale atrium binnenwaarde en het vuur zo nog meer kon aanwakkeren. Niet alleen de open deuren, maar ook enkele ventilatiesystemen hebben de vuurzee gevoed. In het zelfbedieningsrestaurant, een van de plaatsen waar het meeste doden vielen, was die dodelijke combinatie van gas en lucht zichtbaar. Zowel het gas dat werd gebruikt in de keuken als de ventilatie aan de ramen van de keuken deden het vuur in de richting van het restaurant verspreiden. De klanten zaten daar op korte tijd in de val door de rook en vlammen. Getuigen verklaarden achteraf dat ze de brandgeur eerst niet roken door het groot aantal mensen en gebrek aan frisse lucht in de ruimte. Pas een dag na de brand, tegen de avond, heeft de gasmaatschappij de gastoevoer afgesloten.²⁰⁴

---

²⁰³ E. SINGER en P.M. ENDRENY, *Reporting on Risk. How the Mass Media portray on Accidents, Diseases, Disasters and other Hazards*, New York, 1993, 160-167.

²⁰⁴ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 151, 187, 215-221; 'Tientallen doden in hellebrand', *De Standaard* (23 mei 1967), 4; 'Le tragique incendie de l'Innovation', *Le Soir* (23 mei 1967), 3; 'Les portes ouvertes ont fait office de cheminées', *Le Soir* (23 mei 1967), 3; 'L'effroyable incendie de la rue Neuve: 281 disparus et douze morts', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 5; 'Le porte-parole de l'Innovation déclare à la presse: "Dans une réserve où rien ne pouvait provoquer un incendie"', *La Libre Belgique* (24

De mazoutketels waren een ander groot probleem. Zowel in de Innovation als in de gebouwen van Fischer aan de Kanonstraat waren grote hoeveelheden stookolie opgeslagen. Alleen bij Fischer, het bedrijf aan de Dambordstraat waarnaar het vuur zich had verspreid, was al 20.000 liter stookolie opgeslagen. In de kelder van de Innovation stonden gelijkaardige grote citernen met stookolie. Enkele grote ontploffingen tijdens de brand werden aan deze mazoutketels toegeschreven. Stookolie is in principe niet brandbaar, maar kan wel ontploffen wanneer het in aanraking komt met hoge temperaturen. De uitbreiding werd natuurlijk ook versneld door andere zaken, zoals de brandbare koopwaar en decoratie. De onderzoekers verklaarden dat de versiering, voornamelijk van de Amerikaanse actie, niet meteen brandversnellend was, maar wel nog steeds brandbaar was. Het decoratiemateriaal heeft er bovendien voor gezorgd dat het vuur zich over verschillende verdiepen kon verspreiden, omdat de brandende versiering in het atrium namelijk naar lagere verdiepen naar beneden viel. Veel van de versieringen en verkoopartikelen waren uit plastic gemaakt, wat de rook ook extra giftig maakte. *Het Laatste Nieuws* meldde terecht dat het boenwas van de pas geboende vloeren de brand had kunnen versnellen, maar deze optie werd niet onderzocht. Toch was het duidelijk dat gas veruit de sterkste katalysator van de brand was. In ieder geval was het aantal brandversnellers in de Innovation problematisch en dat maakte het grootwarenhuis een potentieel gevaarlijke plaats.²⁰⁵

Een tweede risicofactor was de ligging van de Innovation, wat reeds in het eerste hoofdstuk aan bod kwam. De winkel lag in het oude centrum van Brussel, omringd door smalle straatjes met dichte bebouwing, en dat vormde een belangrijk *risico*. Auto's werden in al die straatjes toegelaten om te circuleren en te parkeren, ook in de drukke Nieuwstraat. Dat zorgde voor problemen, vermits het vuur zich op die wijze snel kon uitbreiden naar de overkant van de Dambordstraat en het bedrijf Fischer. De beperkte ruimte in de straten rond de Innovation maakten dat de hulpdiensten te weinig ruimte hadden en gehinderd werden door geparkeerde wagens. Dat leidde tot botsingen van voertuigen van de hulpdiensten en gewone voertuigen, met gewonden tot gevolg.

---

mei 1967), 6; 'La protection contre le feu', *Le Soir* (24 mei 1967), 1; 'Eén vuurhaard in Inno', *Het Laatste Nieuws* (1 juni 1967), 3; 'La tragédie de la Rue Neuve', *La Libre Belgique* (1 juni 1967), 5; 'Aucune explosion ne se serait produite à hauteur du restaurant self-service', *Le Soir* (27 mei 1967), 7; 'Incendie dans un grand magasin de vente à Bruxelles – 22 mai 1967', *Le Sapeur-pompier belge*, 3 (1967), 68-71; VAN HUMBEECK, 'L'incendie du magasin "A l'Innovation" à Bruxelles', 226 en 235; H. KLOPPER, 'Brussels', *The Journal of British Fire Services*, 60 (1967), 71; 'Incendie des grands magasins "A l'Innovation" à Bruxelles', *Protection civile internationale*, 147 (1967), 3-4; BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (zonder gele sticker): Rapport van de Association nationale pour la protection contre l'incendie* over brandpreventie m.b.t. de brand in de Innovation.

²⁰⁵ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 222; 'De nombreux coups de téléphone', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 6; 'A 16h45, une terrible explosion: c'est la cuve à mazout', *Le Soir* (23 mei 1967), 3; 'L'effroyable incendie de la rue Neuve: 281 disparus et douze morts', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 5; 'Slechts één brandhaard', *De Standaard* (1 juni 1967), 9; 'Eén vuurhaard in Inno', *Het Laatste Nieuws* (1 juni 1967), 3; 'Incendie dans un grand magasin de vente à Bruxelles', 71; VAN HUMBEECK, 'L'incendie du magasin "A l'Innovation" à Bruxelles', 228 en 235; 'Incendie des grands magasins "A l'Innovation" à Bruxelles', 3; *Habitos.be*, 'Verwarmen met stookolie'; *Mazout.be*, 'Geen ontploffingsgevaar'.

De smalle straten maakten het bovendien moeilijk om grote ladders te installeren en brandweermannen konden moeilijk op een veilige afstand blijven van het vuur en de hitte. Volgens enkele krantenberichten vatte de verf van een brandweerwagen hierdoor zelfs vuur. De buitengewoon grote menigte toeschouwers verergerde de problematische situatie in de kleine straatjes alleen nog maar. Omdat de rijkswacht tijdens de reddingswerken een perimeter rond de Innovation had afgesloten, volgde een mobiliteitschaos in alle omliggende straten en wijken.²⁰⁶

De interne brandweerdienst van de Innovation vormde paradoxaal genoeg een derde risicofactor. Op het ogenblik van de brand waren drie brandweermannen van wacht, wat op zich door de Innovation goed geregeld was. Een van hen had geprobeerd om het vuur eigenhandig met een brandblusser onder controle te krijgen, maar slaagde daar niet in. De onderzoekers concludeerden dat de brandweermannen van de Innovation, ondanks hun beperkte mogelijkheden, alles hadden gedaan wat ze konden doen. Er waren verschillende theoretische plannen die de brandweermannen beroepshalve moesten volgen en het lijkt erop dat er in de Innovation voldoende brandblussers en brandslangen aanwezig waren. Elk personeel bezat ook een boekje, 'Uw rechten en plichten', waarin een hoofdstuk gewijd was aan wat het personeel tijdens een brand moest doen. In de praktijk bleken deze voorzorgen door het steeds sneller uitslaande vuur gewoonweg niet haalbaar.²⁰⁷ Er waren echter stemmen binnen de brandweer van Brussel die daar anders over dachten en stelden dat deze brandweerlui de brand te lang zelf hadden willen blussen, waardoor de hulpdiensten te laat verwittigd werden. Bij hun aankomst zag de brandweer van de stad immers dat de brand al erg gevorderd was. Ook de wijze waarop de brandweermannen van de Inno de brand aanvankelijk hadden trachten te blussen, werd in vakbladen van de brandweer stevig bekritiseerd. Hoewel de brandweer in principe niet tegen eigen brandweerkoppen was, zegde

---

²⁰⁶ "Tientallen doden door hellebrand in Brusselse warenhuizen", *De Standaard* (23 mei 1967), 1; "Tientallen doden in hellebrand", *De Standaard* (23 mei 1967), 4; "Le catastrophique incendie à Bruxelles", *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1 en 5; "Tout un quartier en flammes", *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1; "Wat Parijse architecten er over denken", *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 5; "Brussel brandt", *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 6; "Nooit meer auto's in de Nieuwstraat?", *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 4; VAN HUMBEECK, 'L'incendie du magasin "A l'Innovation" à Bruxelles', 226; KLOPPER, 'Brussels', 70; 'Incendie dans un grand magasin de vente à Bruxelles', 70; 'L'effroyable incendie de la Rue Neuve: 281 disparus et douze morts', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 5; 'Botsing met politie-auto', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 6; 'Un pompier raconte: les gens étaient comme des fous', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; 'Embouteillages en ville', *Le Soir* (23 mei 1967), 3; M. RUYLS, 'Falen', *De Standaard* (24 mei 1967), 1; 'Na de verschikking', *De Standaard* (24 mei 1967), 6; 'Moet gevel worden gesloopt?', *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 4; 'Brandweer nog steeds aan het werk', *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 4; 'Incendie dans un grand magasin de vente à Bruxelles', 68-71; VAN HUMBEECK, 'L'incendie du magasin "A l'Innovation" à Bruxelles', 226; KLOPPER, 'Brussels', 70; 'Incendie des grands magasins "A l'Innovation" à Bruxelles', 3; BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (zonder gele sticker): Rapport van de Association nationale pour la protection contre l'incendie over brandpreventie m.b.t. de brand in de Innovation.*

²⁰⁷ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 162-163; 'Aantal doden nadert 300', *De Standaard* (24 mei 1967), 1; 'Le porte-parole de l'Innovation déclare à la presse: "Dans une réserve où rien ne pouvait provoquer un incendie"', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 6; 'Mardi soir, les dirigeants de l'Innovation restaient sans nouvelles de 281 personnes', *Le Soir* (24 mei 1967), 3; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 43, boekje 'Uw rechten en plichten'.

het steevast tussen aanhalingstekens zetten van het woord ‘brandweerman’ en de verwijzingen naar de ouderdom van de brandweerlui in de vakbladen genoeg over de toenmalige houding van de conventionele brandweer tegenover de brandweer van de Innovation.²⁰⁸ De onderzoekers van het gerecht waren echter mild en gaven de experts van de brandweer ongelijk over hun bezorgdheden, maar het was wel duidelijk geworden dat de interne brandweer niet opgewassen was tegen een brand van een dergelijke omvang.

Ten vierde is er de architectuur van het gebouw, die op meerdere manieren problematisch was. Zoals in de inleiding al naar voren kwam, was de Innovation geen architecturaal geheel. Het grootwarenhuis was *ad hoc* uitgebreid, zodat het geheel aan gebouwen een kluwen van gangen vormde. Er waren niveaoverschillen tussen de verschillende delen en niet al het materiaal waaruit de verschillende delen van de Innovation opgebouwd waren, bleken resistent te zijn tegen vuur. De ruïne maakte duidelijk zichtbaar welke delen van het gebouw beter tegen de brand waren gekant dan andere en was leermateriaal voor architecten en ingenieurs over de stabiliteit van bouwmaterialen. Zo was het Hortagedeelte quasi volledig uit glas en metaal opgetrokken. Dat metaal boog snel door de hitte en verzwakte, waardoor het hele Horta-gedeelte instortte. De bijbouw uit de jaren ’30 en ’40 op de hoek van de Dambordstraat en de Koolstraat bleek eveneens onstabiel te zijn en was ingestort. Paradoxaal genoeg was dit gebouw de recentste toevoeging en was het deels uit beton opgetrokken, maar de structuur werd eveneens gedragen door metaal dat kon ombuigen bij extreme hitte. Het was daar dat veel bezoekers van de in het gebouw gelegen snackbar onder het puin terechtkwamen. Het enige deel wat overeind bleef staan was het Tietz-gedeelte. Dat gebouw was volledig in beton gebouwd en overleefde de brand grotendeels, met uitzondering van enkele delen die erg instabiel waren geworden.²⁰⁹

---

²⁰⁸ ‘L’incendie couvait-il avant 13h30?’, *La Libre Belgique* (27 en 28 mei 1967), 5; ‘Incendie dans un grand magasin de vente à Bruxelles – 22 mai 1967’, *Le Sapeur-pompier belge*, 3 (1967), 71; VAN HUMBEECK, ‘L’incendie du magasin “A l’Innovation” à Bruxelles’, 232; H. KLOPPER, ‘They just went shopping’, *The Journal of British Fire Services*, 60 (1967), 3; KLOPPER, ‘Brussels’, 71; ‘Incendie des grands magasins “A l’Innovation” à Bruxelles’, 3; BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (zonder gele sticker)*: Rapport van de *Association nationale pour la protection contre l’incendie* over brandpreventie m.b.t. de brand in de Innovation.

²⁰⁹ ‘L’effroyable incendie de la Rue Neuve: 281 disparus et douze morts’, *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 5; ‘Le bâtiment s’effondre’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (zonder gele sticker)*: Relas van de brand door de *Association Nationale pour la protection contre l’incendie* aan commandant Misbaer; ‘Mardi matin à la recherche des restes des victimes’, *Le Soir* (24 mei 1967); K. BÜRGLI, ‘Le grand incendie du 22 mai 1967 dans les grands magasins “A l’Innovation” à Bruxelles, examiné du point de vue de la prévention des incendies’, *Schweizerische Feuerwehr Zeitung*, 1967, 232; KLOPPER, ‘Brussels’, 70; ‘Incendie dans un grand magasin de vente à Bruxelles’, 69; ‘L’incendie de la rue Neuve’, *La Libre Belgique* (27 en 28 mei 1967), 4; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 182-184; ‘Incendie dans un grand magasin de vente à Bruxelles’, 71; VAN HUMBEECK, ‘L’incendie du magasin “A l’Innovation” à Bruxelles’, 228; H. KLOPPER, ‘Brussels’, *The Journal of British Fire Services*, 60 (1967), 70; ‘Incendie des grands magasins “A l’Innovation” à Bruxelles’, 3; BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (zonder gele sticker)*: Rapport van *Association nationale pour la protection contre l’incendie* over brandpreventie m.b.t. de brand in de Innovation.

Toch had ook het Tietzgedeelte een zwakke plek: het atrium en de glazen koepel. Dat centrale atrium zorgde ervoor dat het vuur snel naar andere verdiepingen kon uitbreiden. Het liet ook grote luchtcirculatie toe, wat in combinatie met het aanwezige gas in de lucht de brand sterk deed verergeren. Het atrium was bovenaan afgedekt door een glazen koepel, waarvan de instorting zowel een zegen als een vloek bleek te zijn. Langs de ene kant konden de giftige rook en het vuur voor de instorting niet weg uit het atrium, waarop de hele open ruimte, na het begeven van de glazen koepel, als een grote schoorsteen fungeerde waarlangs alle giftige stoffen naar buiten konden. De onderzoekers concludeerden dat zonder het centrale atrium en het schoorsteeneffect ervan veel gas in de winkel zou zijn blijven hangen. Dat zou de verspreiding van de brand nog hebben doen versnellen en nog meer omliggende gebouwen hebben doen afbranden. Langs de andere kant bleef dit schoorsteen-effect, gecombineerd met de deuren die open stonden, het vuur wel aanwakkeren. De opslagplaats voor kinderkledij, waar de brand ontstond, lag in de buurt van twee grote hallen: het centrale atrium en de *escalier des bonheurs*, de grote traphal aan de achterkant van het gebouw. De luchtcirculatie in deze grote ruimtes wakkerde het vuur nog meer aan en zorgde voor verspreiding over meerdere verdiepingen. Via deze traphal kwam de brandhaard makkelijk aan het zelfbedieningsrestaurant, waar de mensen meteen omsingeld werden door de rook. De twee ruimtes waren plaatsen waar het vuur, zoals *La Libre Belgique* het plastisch uitdrukte, huishield als “*véritables boules de feu qui tourbillonnaient en spirales.*”²¹⁰

Het merendeel van de ruimten in de Innovation waren bovendien uitgerust met valse plafonds. Er werd reeds besproken hoe de brand is ontstaan boven een vals plafond, maar de plafonds waren ook problematisch voor de verdere verspreiding van het vuur. De brandhaard kon namelijk boven de plafonds uitbreiden over de hele winkel zonder dat mensen in de Innovation het konden zien. Via traphallen of kokers kon het vuur zich vervolgens gemakkelijk naar andere verdiepingen verspreiden. Verschillende kranten wezen op de brandbaarheid van de materialen van deze valse plafonds en ook vaktijdschriften van de brandweer wezen op het gevaar van valse plafonds “uit karton”. De onderzoekers bewezen evenwel dat de platen van de valse plafonds, die niet uit karton maar wel uit glasvezel waren gemaakt, niet brandbaar waren. Experts bij de brandweer kaartten eveneens het opgehoopte stof achter deze valse plafonds aan, omdat stof een

---

²¹⁰ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 171; ‘Le tragique incendie de l’Innovation’, *Le Soir* (23 mei 1967), 3; ‘Eén vuurhaard in Inno’, *Het Laatste Nieuws* (1 juni 1967), 3; ‘La tragédie de la rue neuve’, *La Libre Belgique* (27 en 28 mei 1967), 5; ‘La tragédie de la Rue Neuve’, *La Libre Belgique* (1 juni 1967), 5; ‘Incendie dans un grand magasin de vente à Bruxelles’, 68-71; ‘Incendie des grands magasins “A l’Innovation” à Bruxelles’, 2; ‘Incendie des grands magasins “A l’Innovation” à Bruxelles’, 3; BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (zonder gele sticker): Rapport van Association nationale our la protection contre l’incendie over brandpreventie m.b.t. de brand in de Innovation*; ‘Niet langer dralen met nationale code over brandbeveiliging in torengedebouwen, warenhuizen, spektakelzalen en bejaardentehuizen’, *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 7; ‘Faut-il chaque fois des morts pour que l’on comprenne’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1 en 5.

brandversneller kan zijn. De experten van het gerecht besteedden daar echter geen aandacht aan. In ieder geval waren veel andere bouwmaterialen in de Innovation wel brandbaar. De centrale trap, de *escalier des bonheurs*, bestond bijvoorbeeld grotendeels uit hout. Die trapruimte functioneerde dus niet alleen als schoorsteen, maar ook als een bijkomende brandversneller.²¹¹

Een vijfde en laatste punt is dat de Innovation niet goed was voorbereid op een grootschalige brand. De evacuatie van het gebouw verliep bijgevolg niet vlot. De opslagplaats waar de brand was ontstaan was niet voorzien van een branddetector, zodat de brand een tijdlang ongemerkt bleef tot een verkoopster de vlammen ontdekte. Bovendien kon niet iedereen het alarm, dat manueel was aangezet, horen en correct interpreteren. Er waren immers twee alarmsystemen. Het eerste alarm dat afging was alleen bedoeld voor het personeel en was in principe niet voor de klanten bedoeld. Het personeelsalarm leek ook sterk op het signaal voor het middagmaal. Aangezien de brand rond de middag en tijdens etenstijd ontstond, leidde dit tot verwarring. Het tweede alarm was het algemene evacuatiesignaal, waardoor ook de rest van het grootwarenhuis op de hoogte werd gebracht van het brandgevaar. Dat alarmsignaal was door de hele winkel te horen, maar door het vuur werkten enkele luidsprekers niet en ook de dikke rook zorgde ervoor dat het signaal gedempt werd. De onderzoekers hechtten aan de gebreken van het alarmsystemen opvallend genoeg niet veel belang. Volgens hen had een luider alarm alleen maar voor meer paniek gezorgd. Niettemin kan het niet anders dan dat dit de reeds moeilijke evacuatie alleen nog maar verergerd heeft.²¹²

Ook de vluchtwegen waren beperkt. Volgens de onderzoekers stond er wel geen koopwaar in de weg om het gebouw te kunnen ontvluchten. Of er genoeg nooduitgangen en vluchtmogelijkheden waren, kan serieus betwijfeld worden, maar het is nog een optie die door het

---

²¹¹ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 218-220; 'Misdaad, sabotage, ongeval?', *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 5; 'Les causes', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 5; 'Nog onduidelijkheid over dodental en oorzaak', *De Standaard* (25 mei 1967), 1; 'De h. Rombaut: (inspecteur-generaal van de Belgische brandweer): brand ontstond mogelijk in voorraadmagazijnen', *Het Laatste Nieuws* (25 mei 1967), 6; VAN HUMBEECK, 'L'incendie du magasin "A l'Innovation" à Bruxelles', 226; 'Incendie des grands magasins "A l'Innovation" à Bruxelles', 3; BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (zonder gele sticker)*: Rapport van de *Association nationale pour la protection contre l'incendie* over brandpreventie m.b.t. de brand in de Innovation.

²¹² BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 181-184; 'Tientallen doden in hellebrand', *De Standaard* (23 mei 1967), 4; 'Verwarring', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 6; 'Le catastrophique incendie à Bruxelles', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; 'Na de verschrikking', *De Standaard* (24 mei 1967), 6; 'L'effroyable incendie de la rue Neuve', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 1; 'Le porte-parole de l'Innovation déclare à la presse: "Dans une réserve où rien ne pouvait provoquer un incendie"', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 6; 'Mardi soir, les dirigeants de l'Innovation restaient sans nouvelles de 281 personnes', *Le Soir* (24 mei 1967), 3; 'D'heure en heure, de nouveaux cadavres sont découverts', *Le Soir* (24 mei 1967), 6; 'Incendie dans un grand magasin de vente à Bruxelles', 68-71; VAN HUMBEECK, 'L'incendie du magasin "A l'Innovation" à Bruxelles', 232; KLOPPER, 'Brussels', 70; 'Incendie des grands magasins "A l'Innovation" à Bruxelles', 2; 'Incendie des grands magasins "A l'Innovation" à Bruxelles', 3; BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (zonder gele sticker)*: Rapport van de *Association nationale pour la protection contre l'incendie* over brandpreventie m.b.t. de brand in de Innovation.

gerecht niet ten volle werd onderzocht Er waren uitgangen voorzien met aanduidingen er naartoe, maar de signalisatie was niet zichtbaar door de dikke rook. Dat veel mensen uit ramen moesten springen om uit het gebouw te geraken, toont echter aan dat er niet genoeg uitwegen waren. Brandladders, brandtrappen of andere nooduitwegen bleken er nauwelijks te zijn, zodat brandweerlui mensen van de hoger gelegen verdiepen naar beneden moest halen. Volgens verschillende krantenberichten werden er zelfs mensen op de weinige uitwegen vertrappeld. Het is overduidelijk dat de evacuatiemogelijkheden dus beperkt waren en dat overlevingskansen op het gelijkvloers veel hoger lagen dan op hoger gelegen verdiepingen. Een van de meest problematische obstakels was de aluminiumfaçade aan de voorkant. Die was langs de twee zijden van het Tietz-gedeelte voor de originele gevel gebouwd. De ramen in de originele gevel werden dicht gemetst en hoewel er een beperkt aantal ramen open was gelaten om een uitweg te hebben, leken de vluchtwegen langs de voorkant te beperkt. Een deel van de aluminiumpanelen kon vervolgens opengemaakt worden, zodat mensen naar buiten konden vluchten en brandweerlui hen daar konden redden. Een ander deel van de aluminiumpanelen, aan de zijde langs de noordkant, bleek geblokkeerd te zijn. Sommigen onder hen konden alsnog bevrijd worden door brandweermannen, die met hakbijlen de panelen openbraken. Voornamelijk op de derde verdieping bleven mensen achter de panelen vastzitten en zo zouden er veertien mensen het leven hebben gelaten.²¹³

---

²¹³ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 189-214; 'Nog tientallen bedolven?', *De Standaard* (23 mei 1967), 4; 'Brussel brandt', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 6; 'Tout un quartier en flammes', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1; 'Na de verschikking', *De Standaard* (24 mei 1967), 6; 'Winkels verlaten in drukke nieuwstraat', *De Standaard* (24 mei 1967), 6; 'Brandweer nog steeds aan het werk', *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 4; 'L'effroyable incendie de la rue Neuve: 281 disparus et douze morts', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 5; 'La protection contre le feu', *Le Soir* (24 mei 1967), 1; 'De h. Rombaut: (inspecteur-generaal van de Belgische brandweer): brand ontstond mogelijk in voorraadmagazijnen', *Het Laatste Nieuws* (25 mei 1967), 6; 'Incendie dans un grand magasin de vente à Bruxelles', 71; VAN HUMBEECK, 'L'incendie du magasin "A l'Innovation" à Bruxelles', 234; KLOPPER, 'Brussels', 70; 'Incendie des grands magasins "A l'Innovation" à Bruxelles', 3; BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (zonder gele sticker)*: Rapport van de *Association nationale pour la protection contre l'incendie* over brandpreventie m.b.t. de brand in de Innovation.

Afbeelding 8:

Mensen worden door de brandweer uit de Innovation via de aluminiumfaçade gered. Op deze plaats konden de panelen worden geopend. Op andere plaatsen, aan de noordelijke façade, was dat niet mogelijk. Het is bewezen dat een aantal mensen hierdoor niet zijn kunnen ontsnappen en zijn overleden.

Bron: *7sur7*, 'Le dernier pompier de l'incendie de l'Inno prend sa retraite'.

Samengevat ontstond de brand in de Innovation dus op de eerste verdieping in de kledingopslagplaats boven het vals plafond, door de hitte van een lichtspot gecombineerd met een ophoping van gas. Wellicht speelde het stof achter dat vals plafond eveneens een rol. Verschillende elementen, zoals gaslekken, brandbare koopwaren en versieringen, smalle en drukke straten, een falende interne brandweerdienst, grote open ruimten met veel luchtcirculatie, zwakke bouwconstructies, valse plafonds, een late ontdekking van de brand, gebrekkige evacuatiemogelijkheden, verwarrende alarmsignalen en een blinde aluminiumfaçade liggen aan de oorzaak van hoe een brandje, ontstaan in een opslagplaats voor kledij, een ramp is geworden. Al de bovenstaande factoren tonen aan dat elke bezoeker van de Innovation zich op een risicovolle plaats bevond. De vele *risico's* maakten dat bij het voorval van een *hazard*, in dit geval een brandje, de kans op een ramp groot was en dat mensen al een geruime tijd *kwetsbaar* waren geweest in het gebouw. De socioloog M.J. Van Duin, die een boek schreef over *leren uit rampen* in Nederland, noemt dit *structureel incidentalisme*, verwijzend naar de structurele langetermijnskenmerken van een incidentele kortetermijnsgebeurtenis, wat overeenkomt met de *slow* en *fast disaster* van Knowles.²¹⁴

Over hoe groot dat risico was, verschilden de meningen en argumentaties. Het oordeel van de brandweer was zeer kritisch en meestal terecht, maar in enkele buitenlandse vakbladen werd de situatie soms overdreven met onjuiste informatie. De gerechtelijke experts erkenden de bovenstaande elementen, maar het onderzoek focuste op minder verschillende *risico's* dan de experts van de brandweer in hun analyses deden. Het oordeel van deze experts was, in

---

²¹⁴ M.J. VAN DUIN, *Van rampen leren: Een vergelijkend onderzoek naar de lessen uit spoorwegongevallen, hotelbranden en industriële ongelukken*, Den Haag 1992, 265-266; KNOWLES, 'Learning from disaster?', 777.

verhouding tot dat van de publieke opinie, de kranten en de brandweer dus relatief mild. Een verklaring voor de mildheid van het oordeel van het gerecht zou te maken kunnen hebben met de beslissing van de verzekeringen om de slachtoffers te vergoeden, ongeacht het oordeel van het gerecht. Het voornaamste doel van de conclusie, dat mogelijks een veroordeling van de Innovation kon inhouden, viel daarmee weg, waardoor experts niet meer de nood zagen om het grootwarenhuis alsnog te beschuldigen. Het kan ook zijn dat de experts zich lieten beïnvloeden en de Innovation niet voor het hoofd wilden stoten op een moment dat ze net een nieuwe winkel gingen openen, maar voor die beweringen zijn alsnog geen concrete bewijzen voorhanden.²¹⁵ In ieder geval was de rol van deskundigen zeer belangrijk en het *gezag van experts* groot. Dat bovendien het oordeel van de experts de angstpsychose heeft doen verminderen, bevestigt de bruikbaarheid van het concept. Het bleef echter niet bij de benoeming van de problemen. De roep in de publieke opinie, in de kranten, bij de brandweer en vele anderen was groot om de risico's en de problemen met betrekking tot de brand in de Innovation niet alleen te benoemen, maar ook te beoordelen, te veroordelen, aan te pakken en te voorkomen in de toekomst. De *risico's* moesten niet alleen erkend en begrepen worden, maar het werd ook tijd om ze aan te pakken.

---

²¹⁵ Met dank aan Bernard Michiels (directeur van het parket van Brussel) voor deze inzichten.

IV

LEREN UIT DE RAMP: DE BRAND IN DE INNOVATION ALS KATALYSATOR VOOR VERANDERING

Dat de brand in de Innovation veel vragen opwierp, is al duidelijk gemaakt in de voorgaande hoofdstukken. Rampen zijn namelijk vaak zo krachtig en invloedrijk van aard, dat mensen willen en ook verwachten dat ze voorkomen worden. Nadat voldoende informatie over de ramp is verzameld, in dit geval door kranten, gerechtsexperten en de brandweer, groeit de roep om er in een volgende stap iets uit te leren: dit is *leren van rampen* (*learning from disaster*), misschien wel één van de belangrijkste en meest onderzochte concepten uit het onderzoek over rampen. Het is verwonderlijk dat Boin en 't Hart in hun bijdrage in het *Handbook of Disaster Research* maar beperkt ingaan op het leerproces en het een onderontwikkeld aspect in de literatuur vinden. De wijze waarop na een ramp wordt teruggekeken op de gebeurtenissen, met het oog op de toekomst, is een inherent deel van elke ramp en van veel onderzoek over rampen. Het is ook iets wezenlijk historisch. De historicus kijkt immers, in tegenstelling tot de allesomvattende theorieën van de sociale wetenschappen, intuïtief naar de manier waarop dingen zijn kunnen gebeuren en in welke context de gebeurtenissen hebben plaatsgevonden, om er zo al dan niet iets uit te leren naar de toekomst toe. In feite is deze hele masterproef leren uit een ramp. Dat is mogelijk een verklaring waarom het *Handbook of Disaster Research*, een voornamelijk sociologisch werk, zo ongemakkelijk omgaat met *leren uit een ramp*. Nochtans is het hele onderzoeksdomein van *Disaster Studies* ontstaan vanuit het aspect *after*, vanuit de noodzaak om rampen beter te kunnen begrijpen en vooral te voorkomen.²¹⁶

Leren uit een ramp is niet alleen een proces van conclusies trekken, het is ook een opportuniteit voor verandering en verbetering. Scott Gabriël Knowles stelt terecht dat dit proces in hoofdzaak politiek is. Thomas Birkland treedt hem hierin bij en gaat zelfs een stap verder. Rampen zijn volgens hem gebeurtenissen die verandering op de politieke agenda plaatsen en dus een kracht voor *agendazetting* (*agenda-setting*) hebben. Birkland vergeet echter nog twee andere actoren: de media, die een publieke opinie trachten te vertolken, en het verzekeringswezen.²¹⁷ Met de verzekeringspremies als hefboom kunnen verzekeringen aandringen op omstandigheden die

---

²¹⁶ A. BOIN en P. 'T HART, 'The Crisis Approach', H. RODRIGUEZ, E.L. QUARANTELLI en R.R. eds., *Handbook of Disaster Research*, New York, 2007, 52.

²¹⁷ S.G. KNOWLES, 'Learning from disaster?: The History of Technology and the Future of Disaster Research', *Technology and Culture*, 4 (2014), 775; BIRKLAND, T.A., *After Disaster: Agenda Setting, Public Policy, and Focusing Events*, Washington D.C., 1997.

minder risico's in zich dragen, wat natuurlijk ook in hun voordeel is. Dit gegeven werd als de *verzekeringsamenleving* aangeduid: een samenleving waarin verzekeringen mee een belangrijke rol spelen in hoe risico's voorkomen worden en bijgevolg in de samenleving georganiseerd zijn.²¹⁸

Omdat ze veranderingen op de politieke agenda plaatsen, kunnen rampen dus bestaande constellaties en structuren veranderen. Dat wordt ook duidelijk bij het naast elkaar leggen van enkele definities die voor het woord *ramp* zijn bedacht. In de inleiding werd al uitgeweid over het gebrek aan een eenduidige definitie, maar bij sociologische definities ligt de nadruk toch vooral op de verstoring van een bepaalde structuur. John Powell zag in 1954 een ramp als “*the impinging on a structured community*”. Charles Fritz, een van de pioniers van *Disaster Studies*, hanteerde de volgende definitie: “*Disasters are events concentrated in time and space, in which a society [...] undergoes severe stress, and incurs such losses [...] that the social structure is disrupted [...]*”²¹⁹. Rampen zijn niet de enige gebeurtenissen die aanleiding kunnen geven tot structurele verandering. William Sewell Jr. theoretiseerde in 2005 de algemene relatie tussen gebeurtenissen en structuren. Daarbij maakte hij eerst een onderscheid tussen een *happening* en een *event*. *Happenings* zijn alle gebeurtenissen, maar een gebeurtenis wordt pas een *event* wanneer ze effectief de structuur van een samenleving alterneert. *Events* zijn dus volgens Sewell keerpunten in de geschiedenis en een keerpunt begrijpen is nagaan of ze voor structurele verandering hebben gezorgd.²²⁰ Sewell omschrijft zijn theorie als een *eventful temporality*: een tijdsbeeld waarbij de geschiedenis bestaat uit een padafhankelijke opeenvolging van verschillende keerpunten met een heterogene causaliteit. Eén *event* in de tijdlijn van gebeurtenissen kan de uiteindelijke eindbalans bepalen. Mede met deze visie op historische gebeurtenissen wil Sewell de geschiedenis en de sociale wetenschappen samenbrengen. Hij vraagt van de sociale wetenschappen aandacht voor het belang van specifieke gebeurtenissen, terwijl hij de historici van een theorie voorziet die niet deterministisch en dus aanvaardbaar is.²²¹ Dit is een van de punten waarmee dit onderzoek begon, namelijk de problematische verhouding tussen sociale wetenschappers en historici binnen het domein van de *Disaster Studies*. Wat exact verstaan wordt met structuren is natuurlijk een belangrijke vraag, maar het punt hier is dat het belangrijk is om de rampen te bekijken als een mogelijke katalysator voor verandering. Dat is een aspect dat zowel voor sociale wetenschappers als historici een wezenlijk deel is van het onderzoek naar rampen.

---

²¹⁸ F. EWALD, ‘Die Versicherungs-Gesellschaft’, *Kritische Justiz*, 4 (1989), 385-393; LÜBKEN, U. en MAUCH C., ‘Uncertain Environments: Natural Hazards, Risk and Insurance in Historical Perspective’, *Environment and History*, 17 (2011), 9-12.

²¹⁹ M.J. VAN DUIN, *Van rampen leren: Een vergelijkend onderzoek naar de lessen uit spoorwongevallen, hotelbranden en industriële ongelukken*, Den Haag 1992, 15-16.

²²⁰ SEWELL, W.H., *The Logics of History*, Chicago, 2005, 210-219.

²²¹ SEWELL, *The Logics of History*, 100.

Om echter een bestaande constellatie te veranderen, moeten actoren wel weten wat er moet veranderen. Daarom moet naar het verleden gekeken worden en dat is *leren uit rampen*. Het voorgaande hoofdstuk toonde een aantal *risico's* in de Innovation. Die *risico's* waren een startpunt voor een maatschappelijk debat. In de nadagen van de brand werden deze risico's in een tweede stap beoordeeld en gezien als onacceptabele tekortkomingen, met de bedoeling om ze in een derde stap weg te werken en te voorkomen. Die eerste stap stond in het derde hoofdstuk centraal; de tweede en de derde stap zullen in dit laatste hoofdstuk aan bod komen. In het leerproces na de brand stonden twee pijnpunten centraal. Ten eerste stelden mensen zich vragen rond brandveiligheid en de organisatie van de brandweerdiensten. Eén van de rode draden in de gebreken ten tijde van de Innovation, was immers dat men blijkbaar niet voorbereid was op zo een grote brand in een grootwarenhuis. Deze problematiek komt in de eerste twee delen van dit hoofdstuk aan bod. Ten tweede is er het probleem rond de locatie van de Innovation in enkele kleine en drukke straten, een probleem dat voornamelijk op het niveau van de stad Brussel veel aandacht kreeg en dat in het laatste deel van dit hoofdstuk wordt bestudeerd. Beide kwesties waren het onderwerp van zowel een publiek als politiek debat. Voor dit laatste hoofdstuk is een veelheid aan bronnen geraadpleegd: parlementaire handelingen en documenten, verslagen van de Brusselse gemeenteraad, vaktijdschriften van de brandweer en wederom kranten.

BRANDPREVENTIE EN BRANDBESTRIJDING: BELGIË ALS EEN *FAILED STATE*?

Het merendeel van de *risico's* die de Innovation in de Nieuwstraat kende, had te maken met het onvoldoende vermogen om op deze grote ramp te anticiperen. De brand werd op die manier een gelegenheid om de kwestie van brandveiligheid, brandpreventie en brandbestrijding te bediscussiëren. Eén ding was zeker: de brand in de Innovation had aangetoond dat er wel degelijk iets mis was met de wijze waarop preventie in België georganiseerd was. De media waren bijzonder snel om dat aan te kaarten en speelden een belangrijke rol als opiniemaker. Zoals in het vorige hoofdstuk al besproken werd, stopte de berichtgeving van de brand in de Innovation niet bij de sensatie van de ramp zelf, zoals in het onderzoek van Singer en Endreny bleek, maar focuste ze al zeer snel op de structurele *risico's* en hoe daaruit moest geleerd worden.²²² Zelfs parallel met berichten over het verloop van de ramp en de daarbij horende reddingswerken verschenen al kritieken op de Belgische brandpreventie. De snelheid waarmee de kritieken verschenen, wijst erop

---

²²² E. SINGER en P.M. ENDRENY, *Reporting on Risk. How the Mass Media portray on Accidents, Diseases, Disasters and other Hazards*, New York, 1993, 160-167.

dat dit geen nieuwe problematiek was en dat bracht ook een zekere ondertoon van frustratie in de berichtgeving. *Het Laatste Nieuws* pakte in de eerste editie over de brand uit met het feit dat de krant in 1966 al een onderzoek had gedaan over brandveiligheid, en dat wat nu gebeurd was de bevindingen van een jaar eerder enkel bevestigden. Ook de krantenkop diezelfde dag op de voorpagina van *La Libre Belgique*, “*Faut-il chaque fois des morts pour que l'on comprenne*”, vatte de algemene teneur samen, namelijk dat het niet de eerste keer was dat het *risico* op brand besproken werd. Media en politici verwezen bovendien naar eerdere rampen die ook *risico's* hadden blootgelegd en uiteindelijk de noodzakelijke schakel waren om ze aan te pakken. Vooral twee rusthuisbranden, één te Sint-Gillis in 1963 en één te Itterbeek in 1967, hadden geleid tot een nationale wetgeving over de reglementering van rusthuizen en waren een voorbeeld van hoe Belgen specialisten waren in het spreekwoordelijk “vullen van de put pas wanneer het kalf al verdronken was.”²²³

Journalisten wilden in 1967 wegen op het debat om zo zelf aan *agendazetting* doen. Zij zagen de brand als een *policy window* dat nu eindelijk open stond om voorstellen voor een betere wetgeving rond brandveiligheid te bewerkstelligen. Dit engagement druist echter in tegen de conclusie van Singer en Endreny dat de media zich bij rampen alleen maar bezighouden met de meest sensationele en unieke gebeurtenissen. Voor sommige kranten kan gezegd worden dat dit deels gelukt is, vermits parlementsleden in hun tussenkomsten wel eens uit één van deze artikels citeerden, vooral als er buitenlandse meningen in verwerkt waren. Het element *leren uit een ramp* was, zeker op de lange termijn, de meest terugkerende focus in de krantenartikels, maar ook in vakbladen en in het parlement. In verschillende kranten werden ook rubrieken gereserveerd voor meningen van lezers over de brand en hun suggesties voor een betere brandveiligheid. Het leren uit de brand in de Innovation had dus een groot publiek gehalte.²²⁴

De belangrijkste rode draad in die kritiek was dat de Innovation commerciële en esthetische belangen voorrang had gegeven op veiligheid. Een eerste aspect daarvan was de gebrekkige evacuatie. Trappen, roltrappen en gangen waren te smal en ze stonden vol met verkoopsmateriaal, zeiden critici. Er waren ook niet genoeg vluchtmiddelen, zoals brandtrappen of touwladders. De

---

²²³ ‘Een nationale ramp’, *Het Volk* (24 mei 1967); *Vergadering van 6 juni 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967, 20; *Vergadering van 8 juni 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967, 4; ‘Faut-il chaque fois des morts pour que l'on comprenne’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1 en 5; *Vergadering van 3 juli 1967*, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1967.

²²⁴ ‘Niet langer dralen over nationale code brandveiligheid voor torenggebouwen, grootwarenhuizen, spektakelzalen en bejaarden- en ziekenhuizen’, *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 7; ‘Faut-il chaque fois des morts pour que l'on comprenne’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1 en 5; *Vergadering van 6 juni 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967, 19-20; *Vergadering van 8 juni 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967, 7; ‘On nous écrit’, *Le Soir* (31 mei 1967), 6; ‘La tragédie de la rue Neuve’, *La Libre Belgique* (3 en 4 juni 1967), 3; ‘Ce qu'en pensent quelques lecteurs’, *La Libre Belgique* (17 en 18 juni 1967), 5; E. SINGER en P.M. ENDRENY, *Reporting on Risk. How the Mass Media portray on Accidents, Diseases, Disasters and other Hazards*, New York, 1993, 160-167.

winkel was volgens critici zodanig georganiseerd dat klanten alleen maar naar binnen gelokt werden, maar dat het ontbrak aan evacuatiemogelijkheden. Dat is een interessante kritiek, aangezien ze aansluit bij uitspraken van Victor Horta, die in het eerste hoofdstuk aan bod kwamen. Voor Horta stond de architectuur van een grootwarenhuis in functie van de verkoop. Een grootwarenhuis, en in het bijzonder de Innovation die hij bouwde, beschreef hij als een kooi waar mensen van op straat werden ingelokt en waar klanten niet gemakkelijk uit geraakten zonder te kopen. Dat klinkt nu enigszins wrang en verwijst naar de rol van de evacuatiemogelijkheden in het verloop van de brand.²²⁵

Nog een uiting hiervan is de aluminiumfaçade. Het gerecht ontdekte dat de bouwvergunning en de bijhorende voorwaarden niet correct waren uitgevoerd. Het stadsbestuur en de brandweer hadden allebei hun fiat gegeven, op voorwaarde dat er voldoende uitgangen naar buiten werden voorzien en dat de aluminiumplaten open konden. De Inno had de façade echter gebouwd zonder zich te houden aan deze voorwaarden, wat tijdens de brand nefaste gevolgen heeft gehad. De ramen van de oude gevel achter de nieuwe gevel waren grotendeels dicht gemetst waardoor er niet genoeg uitwegen ter beschikking waren, en sommige aluminiumplaten bleken zelfs niet open te kunnen. Het oordeel van de onderzoekers was duidelijk hierover: de Innovation had wel degelijk een loopje met de veiligheid genomen. De overige kritieken over het gebrek aan ruimte voor evacuatie werden door de onderzoekers echter tegengesproken: er werden geen verkoopartikelen gevonden die de vluchtweg van mensen tijdens de brand hebben versperd en de breedte van alle gangen en trappen was reglementair. De signalisatie naar de uitgangen was onleesbaar, maar dat kwam door de dikke rook, niet door een fout van de Innovation. Dat neemt echter niet weg dat die situatie alsnog door verschillende getuigen als gevaarlijk werd gezien en dat evacuatie een belangrijk aspect werd in het leren uit de brand in de Innovation.²²⁶

Architecten hekelden dan weer de structuur van de winkel. Zij wezen op de gevaren van oude handelsgebouwen met centrale atria en labyrinten van bijgebouwen. De architecten argumenteerden voor compartimenteringen met afgesloten ruimten bestaande uit brandwerende materialen, zodat vuur zich minder snel kan verspreiden. Zelf waren architecten ambiguë figuren

---

²²⁵ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 189-214; R. GOFFEAUX, 'Les appréhensions de l'architecte de l' "Innovation 1901": Victor Horta', *Le Soir* (26 mei 1967), 3; 'On nous écrit', *Le Soir* (31 mei 1967), 6; 'Over Inno-ramp', *De Standaard* (7 juni 1967), 2; 'Brandbeveiliging nog praktisch onbestaande', *De Standaard* (26 juni 1967), 11; 'Les réponses ministérielles aux interpellations sur le drame de l'Innovation', *La Libre Belgique* (12 juni 1967), 1; 'L'incendie de l'Innovation', *La Libre Belgique* (21 juni 1967), 7; 'Incendie des grands magasins "A l'Innovation" à Bruxelles', *Protection civile internationale*, 147 (1967), 6.

²²⁶ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 172-181; 'Les grands immeubles ont-ils suffisamment protégés contre les incendies?', *Le Soir* (24 mei 1967), 3; 'Découverte des corps sur une toiture', *Le Soir* (25 mei 1967), 6; K. BÜRGI, 'Le grand incendie du 22 mai 1967 dans les grands magasins "A l'Innovation" à Bruxelles, examiné du point de vue de la prévention des incendies', *Schweizerische Feuerwehr Zeitung*, 1967, 238.

in het hele debat over brandpreventie. Langs de ene kant waren ze een belangrijke stem in het debat en riepen ze op om meer maatregelen voor veiligere gebouwen te voorzien. Langs de andere kant waren zij vaak zelf het punt van kritiek omdat zij mee verantwoordelijk waren voor de onveilige gebouwen. De Belgische brandweerderefederatie stuurde zelfs een petitie naar de architecten om meer brandveilige constructies te eisen. Architecten verdedigden zich door te beweren dat zij orders van bouwheren moesten opvolgen, een argument waarmee ook Horta zijn uitspraak legitimeerde. Niettemin was hun positie in het debat, zowel als rechter en beschuldigde, erg dubbel.²²⁷

Vervolgens was gebleken dat er geen automatische detectiesystemen of blussystemen waren. De vraag rees waarom er geen sprinklers, dat zijn automatische blussystemen, in de Innovation waren geïnstalleerd. De buur van de Innovation, Au Bon Marché, had die wel, zelfs al waren ze niet bij wet verplicht. Er waren ook sprinklers aanwezig in andere filialen van de Innovation, maar alleen in het Brusselse filiaal, het eerste en oudste filiaal, werden ze nooit geïnstalleerd. Sterker nog, in een Duitse krant verscheen het bericht dat een Noord-Duitse firma al tien jaar lang onderhandelde met de Innovation over een installatie van sprinklers, maar dat er nooit iets uit resulteerde.²²⁸ Naast de Au Bon Marché werd in de media ook de Brusselse Zuidertoren als tegenvoorbeeld voor de gebreken van de Innovation gekozen. Deze nieuwe kantoortoren, de hoogste van België, had alles wat de Innovation niet had: brandwerende materialen, een afgescheiden trapkoker, automatische deuren, een brandtrap, branddetectie en sprinklers.²²⁹ Vergelijkingen met andere veiligere gebouwen dienden als oproepen om alsnog meer aandacht voor brandveiligheid te vragen.

De kritiek op de Innovation legde op haar beurt de politieke tekortkomingen bloot. De kritiek van de publieke opinie verschoof zo van de Innovation naar de nationale politiek en de gebrekkige wetgeving waar zij weinig aan had gedaan. Het aantal dodelijke branden in België was immers sinds 1964 toegenomen en de omgeving van de Nieuwstraat had een pijnlijk lange geschiedenis van branden. De jaren vijftig en zestig kenden enkele branden in kledingwinkels,

---

²²⁷ 'Wat Parijse architecten erover denken', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 7; 'La protection contre le feu', *Le Soir* (24 mei 1967), 1; 'La tragédie de la rue Neuve', *La Libre Belgique* (3 en 4 juni 1967), 3; 'Brandbeveiliging nog praktisch onbestaande', *De Standaard* (26 juni 1967), 11; R. GOFFEAUX, 'Les appréhensions de l'architecte de l' "Innovation 1901": Victor Horta', *Le Soir* (26 mei 1967), 3; 'L'incendie de l'Innovation', *La Libre Belgique* (21 juni 1967), 7; BÜRGI, 'Le grand incendie du 22 mai 1967 dans les grands magasins "A l'Innovation" à Bruxelles', 236; G. BAUVAL, 'Brandbeveiliging in grootwarenhuizen', *Belgisch Brandtijdschrift*, 7 (1970), 10-11.

²²⁸ 'Incendie des grands magasins "A l'Innovation" à Bruxelles', *Protection civile internationale*, 147 (1967), 3; 'Incendie dans un grand magasin de vente à Bruxelles – 22 mai 1967', *Le Sapeur-pompier belge*, 3 (1967), 69; *Vergadering van 6 juni 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967, 20; 'Le porte-parole de l'Innovation déclare à la presse: "Dans une réserve où rien ne pouvait provoquer un incendie."', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 6; 'La protection contre le feu', *Le Soir* (24 mei 1967), 1; 'Waar "sprinklers" zijn is brandgevaar zeer beperkt', *De Standaard* (6 mei 1967), 5; 'Over Inno-ramp', *De Standaard* (7 juni 1967), 2; BÜRGI, 'Le grand incendie du 22 mai 1967 dans les grands magasins "A l'Innovation" à Bruxelles', 237; BAUVAL, 'Brandbeveiliging in grootwarenhuizen', 10-11.

²²⁹ 'La protection contre l'incendie dans les grands immeubles', *Le Soir* (26 mei 1967), 7.

bioscopen, grootwarenhuizen en het bekende hotel Le Métropole. Naast de menselijke kost zagen verzekeringsmaatschappijen hun uitbetalingskosten niet graag stijgen. Door middel van de stijging van de verzekeringspremies dwongen ze de politiek om iets te doen. De ironie wilde dat tijdens de jaren zestig net belangrijke wetten waren gestemd die brandpreventie en brandbestrijding beter moesten organiseren. De wet van 29 maart 1962 op de organisatie van de ruimtelijke ordening en de stedenbouw had de vereisten voor bouwvergunningen geregeld. Die waren aanvankelijk een uitsluitend lokale bevoegdheid, maar door de wet kon het nu de nationale overheid toekomen om hierover bepalingen uit te vaardigen. Eveneens belangrijk was de wet van 1963 betreffende de civiele bescherming. Die voorzag in een betere organisatie en coördinatie van de gemeentelijke diensten voor brandveiligheid vanuit het nationale niveau. De uitvoering van beide wetten was echter al een aantal jaar in commissies blijven steken en de brand deed beseffen dat er nog steeds geen uitvoerende besluiten waren. Kranten riepen op om eindelijk “de koe bij de horens te vatten”.

Ook het Algemeen Reglement op de Arbeidsbescherming, meer specifiek het artikel 52 over brandveiligheid, was een reden voor frustratie. Dat beknopte artikel bepaalde welke gebouwen als gevaarlijk werden gezien en zo bijkomende veiligheidseisen opgelegd kregen. Grootwarenhuizen stonden nog niet zo lang in die lijst en ze behoorden niet tot de gevaarlijkste categorie, waardoor ze geen bijkomende veiligheidsvoorwaarden opgelegd kregen. Enkel het soort van gebouw, niet de capaciteit ervan telde. De regeling van de controle op de bepalingen was bovendien onduidelijk. De controle van de categorie waarin de grootwarenhuizen vielen, was een lokale bevoegdheid, maar vanaf het moment dat er een motor of elektrische installatie in het gebouw was geplaatst, moest de controle door de provincie gebeuren. Dat bevoegdheidsprobleem was duidelijk geworden met het nazicht van de aluminiumfaçade. Het kwam aan de stad toe om de uitvoering van de bouwtoelating voor de aluminiumgevel te controleren. Die controle gebeurde niet omdat het niet duidelijk was wie hiervoor bevoegd was: de brandweer, de politie van de stad of de provincie. Het gerecht oordeelde dat de politie, en dus de stad, de naleving van de voorschriften had moeten controleren.²³⁰ Dat dit oordeel pas in 1970 openbaar werd gemaakt, heeft er mee voor gezorgd dat de stad grotendeels uit de storm van kritiek bleef. Reeds voor 1967 waren er commissies werkzaam om artikel 52 te herzien, maar resultaten kwamen er maar niet.²³¹

---

²³⁰ BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 199-213.

²³¹ *Vergadering van 6 juni 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967, 6 en 10; *Vergadering van 8 juni 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967, 4-5 en 27; *Belgiëlex.be – Kruispuntbank Wetgeving*, ‘29 MAART 1962. - Wet houdende organisatie van de ruimtelijke ordening en van de stedenbouw.’; *Belgiëlex.be – Kruispuntbank Wetgeving*, ‘31 DECEMBER 1963. - Wet betreffende de civiele bescherming.’; ‘Les leçons à tirer’, *Le Libre Belgique* (24 mei 1967), 1; ‘La protection contre le feu’, *Le Soir* (24 mei 1967), 1; H. DEWULF, ‘1967: meer branden dan vorig jaar’, *Het Laatste Nieuws* (6 juni 1967), 4; ‘Brandbeveiliging nog praktisch onbestaande’, *De Standaard* (26 juni 1967), 11; ‘Incendie des grands magasins “A l’Innovation” à Bruxelles’, 6; ‘La rue Neuve avait déjà payé un lourd tribut au feu’, *Le Soir* (25 mei 1967), 6; BAUVAL, ‘Brandbeveiliging in grootwarenhuizen’, 14.

Inzake bouwcodes en veiligheid vormden torengedebouwen het grootste punt van bezorgdheid. Brussel onderging in die periode een *manhattisering*, waarbij oude stadsdelen plaats moesten maken voor hoogbouw, zoals bijvoorbeeld aan de Noordwijk. Hoewel bouwpromotoren zich verdedigden dat ze zich wel degelijk aan veel voorschriften moesten houden, deed de brand in de Innovation de publieke opinie beseffen dat hoogbouw niet altijd veilig was. De torens werden in meerdere bronnen “verbrandingsovens” genoemd. Vooral het feit dat de brandweertladders in Brussel niet hoger konden gaan dan acht verdiepingen en dat de evacuatiemogelijkheden in de torens onvoldoende beschermden tegen vuur, maakten mensen ongerust. Ook politici waren zich al voor de ramp bewust van de omstandigheden en gebrekkige controles in torengedebouwen. Senator Jean Debucquoy had in de maanden voor de ramp al twee parlementaire vragen gesteld aan de minister over de veiligheid in torengedebouwen en er was een commissie met verschillende subcommissies belast om een betere reglementering te zoeken, maar deze zoveelste commissie maakte niet veel indruk.²³² Naast torengedebouwen werden er in kranten ook oproepen gedaan voor meer veiligheidscodes in ziekenhuizen, hotels, theaterzalen en rusthuizen. Eveneens voor rusthuizen, hotels en ziekenhuizen was er in de loop van de jaren zestig al wetgeving gestemd, maar ook hier bleef de uitvoering in de voorbereidende fase vaststeken en was er in 1967 nog steeds geen resultaat.²³³ Bovenstaande voorbeelden tonen aan hoe een discussie over de gebreken van de Innovation al snel uitgroeide tot een algemene discussie over brandveiligheid in andere gebouwen dan alleen grootwarenhuizen.

Brandveiligheid was een lokale bevoegdheid, en gemeenten hanteerden elk verschillende regels en bouwreglementen.²³⁴ Er was ook bezorgdheid over de brandweerkorpsen. In sommige artikels werd geoordeeld dat de brandweer niet genoeg uitrusting ter beschikking had om rampen in een moderne context te kunnen bestrijden. Dit was tijdens de reddingswerken nochtans geen probleem gebleken, maar voor torengedebouwen bleek het bijvoorbeeld wel een probleem te zijn.

---

²³² J. OMBLETS, ‘Niet langer dralen over nationale code brandveiligheid voor torengedebouwen, grootwarenhuizen, spektakelzalen en bejaarden- en ziekenhuizen’, *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 7; *Vergadering van 6 juni 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967, 12; *Vergadering van 8 juni 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967, 30-31; ‘La protection contre le feu’, *Le Soir* (24 mei 1967), 1; ‘Woordvoerder van BGH: Hooggebouw geen gevaar voor brandrampen’, *De Standaard* (2 juli 1967), 7; *Vraag nr.32 van de heer Debucquoy d.d. 17 januari 1967*, Senaat, Vraag en antwoord, Brussel, 1967; *Vraag nr.80 van de heer Debucquoy d.d. 27 april 1967*, Senaat, Vraag en antwoord, Brussel, 1967; *Vraag nr.123 van de heer Debucquoy d.d. 28 september 1967*, Senaat, Vraag en antwoord, Brussel, 1967.

²³³ ‘Niet langer dralen over nationale code brandveiligheid voor torengedebouwen, grootwarenhuizen, spektakelzalen en bejaarden- en ziekenhuizen’, *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 7; *Vergadering van 8 juni 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967, 4; *Vergadering van 6 juni 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967, 10; *Belgiëlex.be – Kruispuntbank Wetgeving*, ‘19 FEBRUARI 1963. _ Wet houdende statuut van hotelinrichtingen.’; *Belgiëlex.be – Kruispuntbank Wetgeving*, ‘12 JULI 1966. - Wet op de rustoorden voor bejaarden.’; ‘Faut-il chaque fois des morts pour que l’on comprenne’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1 en 5; ‘Brandveilige flatgebouwen optrekken’, *Het Laatste Nieuws* (2 juni 1967), 1; ‘Na de brandramp’, *Het Laatste Nieuws* (2 juni 1967), 3; ‘La sécurité dans les immeubles à appartements’, *La Libre Belgique* (2 juni 1967), 5;

²³⁴ ‘Faut-il chaque fois des morts pour que l’on comprenne’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1 en 5.

Dit toont nogmaals aan hoe de discussie verbreed geraakte. Niettemin oordeelde bijvoorbeeld *La Libre Belgique* dat met beter materiaal de brand nooit over de Dambordstraat had verspreid kunnen geraken.²³⁵ Het materiaalprobleem hing samen met een ander kritiekpunt: de organisatie van de brandweer in Brussel. Na de brand werd er opgeroepen om de verschillende brandweerkorpsen van Brussel te verenigen en onder één centraal commando te plaatsen. Dat zou namelijk veel materiaalkosten kunnen besparen voor kleinere gemeenten zoals Sint-Joost-ten-Node, een kleine gemeente die vanaf de jaren zestig en zeventig een groot aantal torengebouwen op haar grondgebied had. Het bleek zelfs zo dat materiaalstandaarden tussen verschillende Brusselse gemeenten verschilden, waardoor de brandslang van het ene korps niet paste op een slang van een andere gemeente. Een centraal commando kon, zo ging de redenering, ook de efficiëntie van de hulpverlening en de brandbestrijding ten goede komen. De voorstellen voor een eengemaakt Brussels brandweercorps werden gelinkt aan het oud en veel bediscussieerd idee van een ‘Groot-Brussel’, namelijk de samenvoeging van alle Brusselse gemeenten in één Brussel. De discussie kreeg zo een politiek kantje. Brusselse politici moesten volgens critici afstand doen van hun koppigheid en denken in het algemene belang. De bevoegde ministers waren al bezig met de voorbereiding van een Koninklijk Besluit voor de reorganisatie van de brandweer in heel België, maar ook hier waren nog geen resultaten zichtbaar en een fusie van korpsen was in ieder geval niet het plan.²³⁶ Brandweperlui knoopten aan bij de storm van opinies en kritieken over de versnippering van de brandweerkorpsen om te ijveren voor meer erkentelijkheidspremies. In de ene gemeente kregen vrijwillige brandweperlui immers premies en in de andere niet.²³⁷ Ook hier breidde de discussie dus steeds meer uit over steeds meer uiteenlopende elementen die steeds minder met de Innovation te maken hadden.

Buitenlandse meningen en visies speelden een grote rol in het leerproces, zowel in het publieke als het politieke debat. Aan meningen van buitenlandse experts werd zelfs meer gezag toegekend dan aan binnenlandse visies. Enkele Parijse architecten hadden bijvoorbeeld kritiek op de structuur van oude handelsgebouwen, een structuur die ironisch genoeg onder meer in Parijs

---

²³⁵ ‘Faut-il chaque fois des morts pour que l’on comprenne’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1 en 5; BRUSSEL, Franstalige Griffie, *Gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67: karton 8, Expertiserapport, 1969, 189-214; ‘Pourquoi il faut unifier les corps de pompiers des grandes agglomérations’, *La Libre Belgique* (1 juli 1967), 1 en 5; H. DEWULF, ‘1967: meer branden dan vorig jaar’, *Het Laatste Nieuws* (6 juni 1967), 4.

²³⁶ ‘Les leçons à tirer’, *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 1 en 5; ‘Pourquoi il faut unifier les corps de pompiers des grandes agglomérations’, *La Libre Belgique* (1 juni 1967), 1 en 5; ‘Les réponses ministérielles aux interpellations sur le drame de l’Innovation’, *La Libre Belgique* (12 juni 1967), 1; “‘S’il y avait eu un commandement unique, les corps de pompiers auraient pu arriver en renfort cinq ou dix minutes plus tôt.”, *La Libre Belgique* (21 juni 1967), 1.

²³⁷ ‘Vrijwillige brandweer ontevreden’, *De Standaard* (6 juni 1967), 5; ‘Les réponses ministérielles aux interpellations sur le drame de l’Innovation’, *La Libre Belgique* (12 juni 1967), 1.

voor het eerst gestalte had gekregen.²³⁸ Verschillende delegaties experts en brandweerlui uit Frankrijk, Nederland, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk, Denemarken en de Verenigde Staten werden onder meer door de Brusselse brandweercommandant uitgenodigd om de rampplek te bezoeken en gaven harde kritiek op het feit dat dergelijke onveilige winkels in België nog mochten openblijven. Ze ijverden voor een modernisering van de “antieke” lokale bouwcodes en pleitten voor meer middelen voor de brandweer. Dat gezaghebbende buitenlandse experts werden uitgenodigd wijst erop dat de kritiek werd aangemoedigd. Een Brussels gemeenteraadslid stelde zelfs tevergeefs voor om een commissie op te richten die alleen maar buitenlandse voorschriften zou analyseren opdat daaruit lessen konden worden getrokken.²³⁹ Er was ook een zekere solidariteit tussen buitenlandse brandweerlui om mee de zaak voor de Belgische brandweer te bepleiten. De experts gingen natuurlijk niet alleen uit empathie in op de uitnodiging om naar België te komen. Ze wilden zelf ook leren uit de ramp en de kennis terug mee naar huis nemen. Brandweerkorpsen van over heel de wereld correspondeerden met de Brusselse brandweercommandant om steun te betuigen, maar vroegen ook om rapporten die hen eveneens uit de brand konden doen leren.²⁴⁰ Sterker nog, de brand in de Innovation had in veel landen een grote impact op het besef van de risico’s van grootwarenhuizen. In Nederland werden na 22 mei onmiddellijk veiligheidsmaatregelen in grootwarenhuizen genomen. In Zwitserland werd in 1968 een congres georganiseerd om te reflecteren over brandpreventie in grootwarenhuizen en in Japan, waar drie jaar eerder ook de grootwarenhuisbrand in Tokyo had plaatsgevonden, werd het nieuws over de Innovation nauwgezet gevolgd.²⁴¹

Emblematisch was het bezoek van de adjunct-chef van de brandweer van New York, Charles McKeogh, die de rampplek van de Nieuwstraat twee weken later bezocht. Zijn oordeel was snoeihard, maar dat maakte de VS in de publieke opinie wel het voorbeeld bij uitstek van hoe het wel moest. Zijn oordeel werd in verschillende kranten opgepikt en was het onderwerp van een

---

²³⁸ A. ARNOUT, *Sights/Sites of Splendor: The Shopping Landscape in Nineteenth-Century Brussels*, onuitgegeven doctoraatsproefschrift, KU Leuven, departement Geschiedenis, 2015, 343-344; N. COUPAIN, ‘Al’Innovation’, *Dictionnaire d’Histoire de Bruxelles*, Brussel, 2013, 430.

²³⁹ ‘In de Nieuwstraat: verkeer verbieden of enkel het stationeren’, *Het Laatste Nieuws* (4 juli 1967), 10; ‘Wat Parijse architecten erover denken’, *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 7; ‘Faut-il chaque fois des morts pour que l’on comprenne’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1 en 5; ‘Des commandants de pompiers de divers pays visitent les lieux du sinistre’, *Le Soir* (27 mei 1967), 7; ‘M. De Clercq: “c’est terrible”’, *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 6.

²⁴⁰ BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (met gele sticker): Internationale correspondentie met commandant Misbaer*.

²⁴¹ L. BROUWET, L., ‘La protection contre l’incendie dans les grands magasins’, *Le sapeur-pompier belge*, 4 (1967), 92; ‘La prévention et la lutte contre le feu au Japon’, *La Libre Belgique* (20 juni 1967), 1-2; ‘Incendie dans un grand magasin de vente à Tokyo – 13 février 1964’, *Le sapeur-pompier belge*, 3 (1967), 62-65; ‘Des commandants de pompiers de divers pays visitent les lieux du sinistre’, *Le Soir* (27 mei 1967), 7; ‘Wat Parijse architecten erover denken’, *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 7; H. KLOPPER, ‘They just went shopping’, *The Journal of British Fire Services*, 60 (1967), 3; ‘Verregaande voorzorgen in Nederlandse warenhuizen’, *Het Laatste Nieuws* (25 mei 1967), 7; ‘Après une tragédie’, *La Libre Belgique* (10 en 11 juni 1967), 1.

TV-uitzending. Hij wees erop dat Brussel geen degelijke brandreglementering had en dat een ramp als die in Brussel nooit in de VS kon gebeuren. Ook hij vond dat gebouwen moesten opgedeeld worden in brandveilige compartimenten, dat er een eengemaakt Brussels korps moest komen, meer nooduitgangen moesten voorzien worden en dat er meer controles moesten gebeuren. Brussel had in vergelijking met New York ook veel te weinig professionele brandweerlui en kazernes. Naar Amerikaanse normen moest er volgens hem ook meer macht naar de brandweercommandant gaan, die in New York de bevoegdheid had om onveilige gebouwen onmiddellijk te sluiten. McKeogh noemde de toestanden in België “middeleeuws” en “*ridiculous*”, uitspraken die een grote invloed zouden hebben op het parlementaire debat. Het interview verscheen op de voorpagina van *La Libre Belgique* met de kop “*Bruxelles est en retard d’un siècle sur le Nouveau Monde*”, een *headline* die het misschien niet met zoveel woorden zegde, maar samen met de uitspraken van McKeogh toch een bepaald *failed state*-discours in zich draagt.²⁴² Een ander voorbeeldland was Japan. Daar had men ook te maken gekregen met enkele grote rampen, onder andere in grootwarenhuizen. De organisatie van de brandweer was daar geëvolueerd van een versnippering van korpsen naar grootschalige entiteiten met een machtige rol voor de minister van Binnenlandse Zaken. Het land werd in artikels geprezen omdat het de veiligheid boven commerciële belangen plaatste en omdat het draconische veiligheidsmaatregelen had genomen tegen het toenemend aantal risico’s.²⁴³ De harde buitenlandse kritiek dwong België om hetzelfde te doen.

VAN COMITOLOGIE NAAR UITVOERING: HET INNO-EFFECT IN DE POLITIEKE BESLUITVORMING

In 1967 was de rooms-blauwe regering Vanden Boeynants I aan de macht, die bij haar aantreden de hierboven beschreven onuitgevoerde wetten vond.²⁴⁴ Het waren de socialisten, die in de oppositie zaten en als eerste reageerden op de groeiende kritiek uit de publieke opinie. Kamervoorzitter Van Acker, een socialist, riep aan het begin van de plenaire zitting de dag na de brand de politici en ondernemers op om hun “zwarte verantwoordelijkheden” op te nemen.²⁴⁵ Daarenboven richtte de socialistische Kamerfractie op 26 mei een commissie op over de brandveiligheid van werknemers. De commissie moest het startschot zijn om over te gaan tot een

---

²⁴² ‘Waar “sprinklers” zijn is brandgevaar zeer beperkt’, *De Standaard* (6 juni 1967), 5; ‘Bruxelles est en retard d’un siècle sur le Nouveau Monde’, *La Libre Belgique* (8 juni 1967), 1; ‘A la Chambre’, *La Libre Belgique* (9 juni 1967), 5; ‘Les réponses ministérielles aux interpellations sur le drame de l’Innovation’, *La Libre Belgique* (12 juni 1967), 1;

²⁴³ ‘La prévention et la lutte contre le feu au Japon’, *La Libre Belgique* (20 juni 1967), 1-2; ‘Incendie dans un grand magasin de vente à Tokyo’, 62-65.

²⁴⁴ *De Kamer*, ‘Belgische regeringen: historisch overzicht’.

²⁴⁵ *Vergadering van 23 mei 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967, 3; ‘Kamer bracht hulde aan slachtoffers van brandramp’, *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 4.

interpellatie over de brand in de Innovation en de brandveiligheid in België in het algemeen. De interpellatie werd getrokken door de socialist Marc-Antoine Pierson, maar de socialisten slaagden erin om er een gezamenlijke interpellatie van te maken over de partijgrenzen heen. Zowel parlementairen van de oppositie als van de meerderheid stelden vragen aan de ministers van Binnenlandse Zaken, Arbeid en Openbare Werken over de wetgeving rond de brandveiligheid van grootwarenhuizen en andere drukbezochte gebouwen. In de Senaat werden geen gelijkaardige interpellaties over de brand gehouden, wat niet betekent dat er geen activiteit rond was.

Pierson en de andere parlementairen waren zeer kritisch voor de regering en de situatie waarin het land zich bevond. Wat was begonnen als een gezamenlijke interpellatie over de partijgrenzen heen eindigde na het antwoord van de ministers in een klassiek regering-oppositiedebat. De ministers, Herman Vanderpoorten, Léon Servais en Jos De Saeger, hadden namelijk maar vaag geantwoord op de vragen over welke maatregelen er in de toekomst gingen genomen worden en wanneer de commissies eindelijk klaar zouden zijn met uitvoeringsbesluiten. Minister voor Binnenlandse Zaken Vanderpoorten beloofde meer subsidies voor brandweerkorpsen, meer informatiebrochures en een ‘Vuurschool’, maar de frustratie over de traagheid van een degelijke brandwetgeving kon hij niet wegnemen. Minister van Arbeid Servais beloofde duidelijkere reglementen, maar hij wees erop dat niet alles in regeltjes kon gegoten worden. In het debat werd wel duidelijk dat een serieuze inhaalbeweging nodig was om de moderne gevaren aan te kunnen, maar Minister van Openbare Werken Jos De Saeger reageerde op het *failed-state*-discours van veel buitenlandse experts door te benadrukken dat België geen ontwikkelingsland was. De Saeger herinnerde er bovendien aan dat de bouwreglementering van veel gebouwen, zoals de Inno, een gemeentelijke bevoegdheid was.²⁴⁶ Het debat in de Kamer had een beperkte impact, maar heeft vooral bijgedragen tot de benoeming van de gebreken in de wetgeving en was de eerste fase in de reactie van de regering op de problemen rond brandveiligheid. De druk die op de ministers werd gelegd was echter reeds aanwezig in de publieke opinie voor het parlementaire debat en de interpellaties waren hier een vertolking van. Met uitspraken als “*l’homme dans la rue ne comprend pas*”, sluimerde de publieke opinie voortdurend op de achtergrond van de politieke debatten.

Zowel parlementairen als ministers wezen in het debat op de stijgende gevaren en risico’s van onze moderne samenleving en nieuwe uitvindingen. Ze erkenden dus de *risicomaatschappij*, wat 25 jaar later een wetenschappelijk concept zou worden. Het merendeel van de fracties eiste dat er duidelijkere maatregelen en regels zouden komen om de *risicomaatschappij* te kunnen beheersen.

---

²⁴⁶ ‘Interpellatie over brandramp’, *De Standaard* (26 mei 1967), 5; ‘Over Inno-ramp’, *De Standaard* (7 juni 1967), 2; ‘Omvang en oorzaak van ramp doen nog vele vragen rijzen’, *De Standaard* (9 juni 1967), 2; ‘Le gouvernement a répondu aux interpellations consacrées au drame de l’Innovation’, *La Libre Belgique* (9 juni 1967), 1; ‘A la Chambre’, *La Libre Belgique* (9 juni 1967), 5; ‘Les réponses ministérielles aux interpellations sur le drame de l’Innovation’, *La Libre Belgique* (12 juni 1967), 1.

Terwijl zij vooral het algemene gebrek aan beleid op de korrel namen, concentreerden de communisten hun kritiek enkel op de Innovation zelf. Dat de commerciële belangen van de Innovation voorrang hadden gekregen op de algemene veiligheid was de algemene teneur in de discussie, maar de communisten legden er extra de nadruk op en hamerden minder op de wetgeving. Het grootkapitaal en de grootwarenhuizen brachten namelijk gewone mensen in gevaar. De communistische fractie vroeg ook naar een parlementaire onderzoekscommissie om de verantwoordelijkheden nader te onderzoeken. Haar argumentatie komt dus overeen met die van het concept *sociale kwetsbaarheid*. Er moet echter toch genuanceerd worden dat van *sociale kwetsbaarheid* in de Innovation absoluut geen sprake was. Uit de bovenstaande kritieken is het duidelijk dat er veel argwaan was ontstaan over het gebrek aan veiligheidsbewustzijn bij ondernemers, bouwpromotoren, architecten en politici. Er was wel degelijk een ondertoon van frustratie en benadeling in die kritiek maar er is pas sprake van *sociale kwetsbaarheid* wanneer bepaalde bevolkingsgroepen of klassen meer *risico's* ondergaan dan andere, en dat was hier niet het geval. De slachtoffers van de brand zijn afkomstig uit diverse sociale en inkomenscategorieën en ook enkele kaderleden van de Innovation zijn tijdens de brand gestorven. Niettemin waren de twee interpretaties over de wortels van rampen die vandaag in de literatuur te onderscheiden zijn al in 1967 een impliciete breuklijn in de Belgische Kamer.²⁴⁷

Zoals al was aangestipt, was brandveiligheid in 1967 een quasi volledig lokale bevoegdheid en het kon ook niet anders dan dat het debat over brandveiligheid ook op lokaal niveau werd gevoerd. De burgemeester van Brussel en zijn schepencollege benadrukten dat reglementering van de grootste grootwarenhuizen, die voorzien waren van grote elektrische installaties en motoren, zoals de Innovation, niet de bevoegdheid was van de stad. Daarmee ging de burgemeester in tegen minister De Saeger die de hete aardappel juist naar het lokale niveau had doorgegeven. Ondanks het bevoegdheidsdispuut stond de discussie over brandveiligheid meerdere malen op de agenda van de Brusselse gemeenteraad. Hier werd het initiatief getrokken door communistisch gemeenteraadslid Dispy, die net als zijn partijleden in de Kamer voorstelde om een onderzoekscommissie op te richten over de bestaande regeling ervan.²⁴⁸ Op het Brussels niveau kwam een dergelijke commissie, bestaande uit deskundigen en commandanten van de brandweer,

---

²⁴⁷ *Vergadering van 6 juni 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967; *Vergadering van 8 juni 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967; 'L'effroyable incendie de l'Innovation: 281 disparus et douze morts', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 5; 'Rook was ergste vijand', *De Standaard* (24 mei 1967), 7; 'Le gouvernement a répondu aux interpellations consacrées au drame de l'Innovation', *La Libre Belgique* (9 juni 1967), 1; 'A la Chambre', *La Libre Belgique* (9 juni 1967), 5.

²⁴⁸ 'Openbaar debat over de veiligheidsmaatregelen in de grote warenhuizen?', *Het Laatste Nieuws* (6 juni 1967), 4; *Vergadering van 5 juni 1967*, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1967, 1376-1385; *Vergadering van 26 mei 1967*, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1967, 1365-1366; 'Au conseil communal de Bruxelles', *Le Soir* (4 juli 1967), 7.

er wel. Het rapport dat de commissie een maand later voorlegde, was echter weinig concreet en voor veel gemeenteraadsleden een teleurstelling. De conclusie luidde dat de stad maar weinig meer kon doen op het vlak van brandveiligheid. De stad was er immers niet voor bevoegd, er moesten beslissingen komen voor heel Brussel en ook op het nationale niveau werd de reglementering al aangepast. De burgemeester en het schepencollege schoven de verantwoordelijkheid dus voor zich uit. Nochtans was de stad wel degelijk bevoegd, zij het voor de bouwtoelatingen en de controle, zoals uit de casus van de aluminiumfaçade pijnlijk duidelijk was geworden. Verschillende gemeenteraadsleden wezen wel op de collectieve verantwoordelijkheden van de stad Brussel. Er werd opgeroepen om de bestaande reglementen beter te doen naleven en ze te verbeteren, de brandweer van meer middelen te voorzien en een betere coördinatie met de andere Brusselse gemeenten te bewerkstelligen. Voor die coördinatie zou een andere commissie opgericht worden in de schoot van de Conferentie van Brusselse burgemeesters om een gezamenlijk reglement uit te werken. Het debat werd dan maar uitgesteld tot na de zomervakantie, maar het ziet er niet naar uit dat het debat nadien ooit nog is gevoerd geweest. In december verklaarde de burgemeester dat er nieuwe uitrusting voor de brandweer was aangekocht, maar verder lijkt het erop dat de stad een debat en bijkomende maatregelen niet nodig vond.²⁴⁹

Het uitstel- en afstelgedrag van de burgemeester en het college bevestigden de kritiek dat in België alles op de lange baan werd geschoven en dat iedereen bevoegd, maar niemand verantwoordelijk is. Belangrijker is dat dit gedrag eveneens toont dat het leren uit de ramp zich vooral op het nationale niveau afspeelde, weg van het lokale niveau. Critici keken voor nieuwe reglementering vooral naar het nationale niveau. Dat de berichtgeving van de kranten voornamelijk ging over de ontwikkelingen op het nationale niveau en nauwelijks focuste op de gemeenteraad, is een teken dat de media dezelfde gedachtengang volgden. Die trend was al een tijd bezig, want ook de reeds gestemde wetgeving over de civiele bescherming en ruimtelijke ordening legde de bewegingsvrijheid van het lokale niveau voor een groot deel aan banden en vergrootten de draagwijdte van de nationale overheid. Brandveiligheid was meer dan ooit een zaak van het Rijk geworden.

Zeer snel, een week na de brand, kwamen er vanuit het parlement al wetgevende initiatieven om de situatie aan te pakken. Op 31 mei dienden zes senatoren uit meerderheid en oppositie een wetsvoorstel in om een nationale regelgeving in te voeren voor grootwarenhuizen die minstens vijftig verkopers of verkoopsters in dienst hadden. Inbreuken op de wet moesten worden bestraft

---

²⁴⁹ *Vergadering van 5 juni 1967*, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1967, 1376-1385; *Vergadering van 3 juli 1967*, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1967, 1661-1688; *Vergadering van 13 december 1967*, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1967, 1580-1582; 'Au conseil communal de Bruxelles', *Le Soir* (4 juli 1967), 7.

met een jaar gevangenis.²⁵⁰ Een week later, op 5 juni, lanceerde de liberaal Paul Kronacker een wetsvoorstel in de Kamer om een nationale commissie van experts op te richten, die zelfstandig zou kunnen onderzoeken welke maatregelen tegen brand nodig zijn.²⁵¹ Dit voorstel was op zijn minst eigenaardig te noemen, gezien de parlementariërs het tijdens de Kamerdebatten juist beu waren dat het zo traag ging en dat al de voorstellen maar in commissies bleven steken. Een nieuwe commissie zou het uitvoeringsproces alleen nog maar verder vertragen. Alles wijst erop dat van beide voorstellen niets geworden is. Het Kamervoorstel had sowieso weinig kans op overleven aangezien er al een Hoge Raad voor Veiligheid, Hygiëne en Verfraaiing van de Werkplaatsen bestond en omdat er al genoeg commissies bezig waren met de materie.²⁵² Het Senaatsvoorstel is wellicht niet gestemd geraakt omdat de prioriteit eerder lag in de uitvoering van de reeds gestemde wetgeving, die zou overlappen met dit wetsvoorstel.

Terwijl de regering, bij monde van de ministers bevoegd voor brandveiligheid, in een eerste fase maar vaag had geantwoord op de kritiek en beloofde om meer en sneller maatregelen te nemen, was het Inno-effect een jaar later pas echt zichtbaar in een tweede fase: de voltooiing van de Koninklijke Besluiten. Drie KB's met betrekking tot het Algemeen Reglement voor Arbeidsbescherming werden op 10 mei 1968 gepresenteerd en geïmplementeerd. De besluiten hervormden de oude classificering en legden aan gevaarlijke gebouwen, waaronder grootwarenhuizen, zwaardere vereisten op in verband met brandveiligheid. Vanaf nu moesten dergelijke gebouwen in brandwerend materiaal gebouwd worden, trappen en liften moesten voorzien zijn van brandveilige kokers en omhulsels en evacuatiewegen hoorden vrij te zijn van obstakels. Gevaarlijke gebouwen werden verplicht om maatregelen te nemen ten einde gaslekken te voorkomen, gasflessen mochten niet overal meer geplaatst worden en mazoutketels moesten beschermd zijn. Belangrijk voor grootwarenhuizen was ook dat decoratiemateriaal verplicht brandwerend moest zijn. De gebouwen moesten daarnaast voorzien zijn van genoeg brandblusapparaten en er moest nauwer samengewerkt worden met de lokale brandweer voor preventie. Een systeem van twee alarmen bleef de norm, maar ze moesten duidelijk te onderscheiden zijn opdat er geen verwarring zou ontstaan. Het personeel moest geïnformeerd en geoefend worden voor een geval van brand en evacuatieplannen moesten zichtbaar worden ophangen. Een apart KB schreef de verlichting van de nooduitgangen voor, die onafhankelijk

---

²⁵⁰ 'Bijzondere maatregelen voor grootwarenhuizen met ten minste vijftig personeelsleden', *De Standaard* (2 juni 1967), 3; LAHAYE, H. e.a., *Voorstel van wet tot voorkoming van het brandgevaar en ter bescherming van het personeel en de cliënteel in de grootwarenhuizen met veelvuldige verdiepingen en afdelingen*, Senaat, Parlementaire documenten 1966-1967, Brussel, 1967, 266; 'La tragédie de la rue Neuve', *La Libre Belgique* (3 en 4 juni 1967), 3;

²⁵¹ 'Wetsvoorstel tot oprichting van nationale commissie voor het bestrijden van branden', *Het Laatste Nieuws* (7 juni 1967), 4.

²⁵² *Vergadering van 6 juni 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967, 10.

moest zijn van de andere verlichting. De controle van dit alles werd overzichtelijker en moest gebeuren op het lokale niveau. Uit deze opsomming blijkt dat bij de opstelling van deze maatregelen dus rekening is gehouden met de *risico's* die in de Innovation aanwezig waren en dat er op dat vlak duidelijk geleerd is uit de brand.²⁵³

Niettemin waren de Koninklijke Besluiten van 10 mei onvoldoende voor de Belgische brandweer. Het feit dat de reglementering geldig was voor een breed scala aan gebouwen en bedrijven was positief, maar volgens de brandweer was de praktische uitvoering ervan nog niet duidelijk genoeg en moesten er duidelijkere normen komen. Die normen werden concreter in het KB van 4 april 1972. Gebouwen werden in drie groepen gedeeld en grootwarenhuizen werden in de gevaarlijkste categorie ondergebracht. Het voorstel was gedetailleerd, maar veel van de elementen van het KB van 1968 kwamen terug: er moest bij de constructie onbrandbaar materiaal gebruikt worden, trappen en liften moesten in een omhullende en brandwerende kooi gebouwd zijn, de afmetingen van de uitwegen werden vastgelegd, het aantal nooduitgangen en de groenwitte aanduidingen daarvan werden bepaald, er moesten in het grootwarenhuis minstens twee afzonderlijke energiebronnen aanwezig zijn en alarmsignalen moesten overal geïnstalleerd zijn. Een klant zou niet meer dan 45 meter tot aan een nooduitgang mogen afleggen.²⁵⁴ Op 24 mei 1968 werd een ander Koninklijk Besluit uitgevaardigd om de coördinatie van de brandpreventie en de brandbestrijding te regelen. Er kwam bovendien een Interministeriële Commissie voor de Preventie van Brand, die advies moest geven aan verschillende bevoegde ministers. In de commissie zaten administratieve functionarissen en brandweercommandanten en ze werd voorgezeten door de algemene directeur van de Civiele Bescherming. Ten slotte werd de Belgische brandweer gereorganiseerd met het Koninklijk Besluit van 8 november 1967. Een fusie van brandweerkorpsen kwam er niet, ook niet in Brussel, maar de korpsen werden wel opnieuw ingedeeld. Bepaalde gemeenten werden gemeentelijke groepscentra, waaraan de brandweerdiensten van andere gemeenten werden toevertrouwd. De andere aangesloten gemeenten droegen dan mee bij tot dat gemeentelijk groepscentrum. Het KB probeerde zo, zeker in grote agglomeraties, de organisatie en hulpverlening efficiënter te maken. Bepaalde korpsen, waaronder dat van Brussel, moesten ook verplicht met beroepsbrandweermannen werken, niet met vrijwilligers.²⁵⁵

---

²⁵³ 'Protection du travail et protection contre l'incendie', *Le sapeur pompier belge*, 4 (1967), 84-91; BAUVAL, 'Brandbeveiliging in grootwarenhuizen', 14.

²⁵⁴ *Arrêté royal fixant les conditions générales reprises dans la norme NBN 731-010 relative à la protection contre l'incendie dans les bâtiments élevés*, Pasinomie, Brussel, 1972; 'Erlang nieuwe maatregelen tot voorkomen en bestrijden van brand in grootwarenhuizen?', *Het Laatste Nieuws* (24 en 25 juni 1967), 3; 'Protection du travail et protection contre l'incendie', *Le sapeur pompier belge*, 4 (1967), 84-91; BAUVAL, 'Brandbeveiliging in grootwarenhuizen', 14.

²⁵⁵ *Vergadering van 8 juni 1967*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967, 7; *VVSG, 'Welke organisatie voor brandweer'*; *Arrêté royal relatif à la coordination des mesures générales de prévention des incendies et de lutte contre ceux-ci*, Pasinomie, Brussel, 1968, 446-447; *Civiele Veiligheid*, 'Ministeriële omzendbrief van 30 november 1967 betreffende de oprichting van de gewestelijke groepen voor brandbestrijding'; *Civiele Veiligheid*, 'Koninklijk besluit

Geen van de hierboven vernoemde Koninklijke Besluiten was een rechtstreeks gevolg van de brand in de Innovation. Ze waren allemaal uitvoeringen of specificeringen van wetten over civiele bescherming en ruimtelijke ordening die reeds in het parlement waren gestemd voor 22 mei 1967. De gebeurtenissen van 22 mei en de kritiek van de publieke opinie daarna hebben het uitvoeringsproces dus wezenlijk versneld. Vijf jaar na de brand was er een volledig hervormde wetgeving op vlak van brandpreventie en de organisatie van de brandbestrijding. De hernieuwde aandacht was niet eenmalig; ook in de decennia nadien hield de aandacht van de wetgever voor brandgevaar aan. Op 30 juli 1979 werd een belangrijke wet gestemd die meer maatregelen toeliet om brand te voorkomen. Ze voerde ook de objectieve aansprakelijkheid in, namelijk dat slachtoffers van een brand of explosie verplicht vergoed moeten worden door de eigenaar van de plaats waar het voorval gebeurde. Een regeling met hulpfondsen, in afwachting van een gerechtelijk onderzoek, zoals het geval was bij de Innovation, was na deze wet niet meer nodig. Op 10 april 1971 werd de Arbeidsongevallenwet ingevoerd, een wet die tot op vandaag de rechten van werknemers, hun bescherming tegen werkongevallen en de schadevergoedingen regelt. Of er een rechtstreeks verband is tussen deze wet en de brand in de Innovation is moeilijk te zeggen, maar de schadevergoedingen aan het personeel van de Innovation zijn misschien een bijkomende herinnering geweest aan het belang van een dergelijke wetgeving. Ook in de jaren tachtig, negentig en tweeduizend volgden nog wetten en Koninklijke Besluiten over deze thematiek. Hoewel er over de omvang ervan kan getwist worden, had de brand in de Innovation echter een onmiskenbaar en blijvend bewustzijn over brandrisico's met zich meegebracht. Het Belgisch Brandtijdschrift, een vakblad van de brandweer, erkende in 1970 dat de mentaliteit veranderd was en dat er sinds 1967 meer aandacht was voor brandveiligheid.²⁵⁶

In tegenstelling tot de Koninklijke Besluiten werden veel commissies wel opgericht als een rechtstreekse reactie op de gebeurtenissen van 22 mei. Er was al een groot aantal commissies van experts tewerkgesteld binnen de bevoegde ministeries om mee aan de uitvoeringsbesluiten te werken, maar na de brand kwam er daar nog eens een commissie van parlementairen, een commissie van de stad Brussel, een voorstel voor de oprichting van een commissie van Paul Kronacker, een commissie van de Conferentie van Brusselse burgemeesters en een Interministeriële Commissie voor de Preventie van Brand bij. *Comitologie*, het verschijnsel dat vooral

---

van 8 november 1967 houdende, voor de vreedstijd, organisatie van de gemeentelijke en gewestelijke brandweerdiensten en coördinatie van de hulpverlening in geval van brand'.

²⁵⁶ BAUVAL, 'Brandbeveiliging in grootwarenhuizen', 3; *Belgiëlex.be – Kruispuntbank Wetgeving*, '10 APRIL 1971. - Arbeidsongevallenwet.'; *Loi relative à la protection des incendies et des explosions ainsi qu'à l'assurance obligatoire de la responsabilité civile dans ses mêmes circonstances*, Pasinomie, Brussel, 1979, 881-891; *Civiele Veiligheid*, 'Koninklijk besluit van 8 november 1967 houdende, voor de vreedstijd, organisatie van de gemeentelijke en gewestelijke brandweerdiensten en coördinatie van de hulpverlening in geval van brand'; *WTCB*, 'Basisnormen'; *Civiele Veiligheid*, 'Regelgeving';

wordt herkend bij de besluitvorming van de Europese Unie en dat wijst op het veelvuldig gebruik van commissies om wetgeving mee uit te werken, was zeker in 1967 en erna aanwezig met betrekking rond brandveiligheid. Of die vele commissies efficiënt waren, valt te betwijfelen, maar in ieder geval waren ze nuttig om een breder en deskundiger draagvlak te creëren voor een nieuw beleid en vormden vooral ook een makkelijk antwoord op de druk van de publieke opinie, die een snel antwoord van de politiek verwachtte. Dat zowel op lokaal als nationaal niveau commissies werden opgericht, getuigt bovendien van het besef bij beleidsvoerders dat er iets aan de reglementering moest gedaan worden. Dat de uitvoerende commissies samengesteld waren uit experts, en dat die commissies van de bevoegde minister een grote rol toebedeeld kregen in de besluitvorming, toont bovendien nogmaals het *gezag van experts* en hun politiek karakter aan. Niettemin was het beantwoorden van commissies met commissies, terwijl er ook net kritiek kwam op de overdaad en inefficiëntie van de commissies, niet effectief gebleken. De oplossingen op iets langere termijn waren dat wel.²⁵⁷

MOBILITEIT EN OPPORTUNITEIT: EEN NIEUWE INNOVATION IN EEN NIEUWE NIEUWSTRAAT

Tijdens de brand getuigde een politieman aan een journalist van *De Standaard*: “We hebben het altijd geweten. Als er in de Nieuwstraat iets gebeurt, is het een ramp. Nu is het zover.”²⁵⁸ Dat de Innovation op een weinig toegankelijke locatie lag, werd voor brandweerlui, politieagenten en omstaanders tijdens de brand pijnlijk duidelijk. De ligging was misschien een uitwendig *risico*, maar het bleek wel één van de grootste *risico's* te zijn waaruit werd geleerd. Net zoals de problematiek rond brandpreventie, kwam ook dit probleem op 22 mei niet uit de lucht vallen. Het was een probleem dat zich alleen op het niveau van de stad Brussel situeerde, maar dat neemt niet weg dat er wel nationale en internationale aandacht was voor hoe de kleine en volgepakte straten een probleem vormden tijdens de brand. De publieke opinie was ervan overtuigd dat tijdens de reddingswerken kostbare tijd werd verloren door de beperkte grootte van de straten. Terwijl veel *risico's* van de Innovation zich aan de binnenkant van het gebouw bevonden, waren er ook aan de buitenkant van het gebouw drie problemen: geparkeerde wagens die in de weg stonden van de hulpdiensten en die weggesleept moesten worden, aanrijdingen van gewone wagens met

---

²⁵⁷ BAUVAL, G., ‘Brandbeveiliging in grootwarenhuizen’, *Belgisch Brandtijdschrift*, 7 (1970), 5-25; *Europese Commissie*, ‘Comitologieregister’.

²⁵⁸ Pastoor van Finnis Terrae: “ik gaf allen de absolute”, *De Standaard* (23 mei 1967), 5.

ziekenwagens en brandweerwagens, toeschouwers die in de weg liepen en brandweermannen die in de straten te weinig plaats hadden om te blussen en om hun ladders te plaatsen.²⁵⁹

De meest voorkomende kritiek focuste op de regeling van de mobiliteit. In 1967 was de straat toegankelijk voor wagens in één richting. Parkeren was toegestaan en de grote stroom aan winkelende voetgangers maakte de straat op drukke momenten tot een heksenketel. Na de brand ontstond de discussie over een parkeerverbod in de Nieuwstraat en omliggende straten of, sterker nog, de inrichting van een voetgangerszone. Net zoals bij het debat over de brandveiligheid kwam ook deze problematiek niet uit de lucht vallen. Voor de gebeurtenissen van 22 mei was er al veel inkt gevloeid over een mogelijke voetgangerszone in de Nieuwstraat. De kwestie werd het onderwerp van meerdere krantenartikels, opiniestukken en lezersbrieven. *La Libre Belgique* nam zo een duidelijk standpunt in voor een voetgangerszone. Buitenlandse experts gaven harde kritiek op de overvolle straten. Een bijkomend element dat mensen ertoe bracht om te pleiten voor een autovrije Nieuwstraat was dat het ernaar uitzag dat de straten rond de Innovation sowieso voor een lange tijd gingen afgesloten worden voor auto's omwille van de opruimwerken door het leger en het instortingsgevaar van delen van de ruïne. Voor sommige voorstanders van voetgangersstraten was dat een uitgelezen moment om te pleiten voor een behoud van deze situatie. Ook de brandweer had belang bij beter bereikbare straten. Brandweperlui verklaarden in de kranten dat als het van hen afhing, het hele Brusselse stadscentrum autovrij zou zijn. Onafhankelijk van hoe de toekomst van de Nieuwstraat er ook uitzag, was het voor de brandweer vooral belangrijk dat er in geval van brand rond het grootwarenhuis genoeg plaats kwam voor de stationering van brandweerwagens. Daarnaast kwam er zowel van een automobielervereniging als van handelaars kritiek op de politie, die werd verweten dat zij de oorzaak was van de chaos omdat ze

---

²⁵⁹ 'Tientallen doden door hellebrand in Brusselse warenhuizen', *De Standaard* (23 mei 1967), 1; 'Tientallen doden in hellebrand', *De Standaard* (23 mei 1967), 4; 'Le catastrophique incendie à Bruxelles', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1 en 5; 'Tout un quartier en flammes', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1; 'Wat Parijse architecten er over denken', *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 5; 'Brussel brandt', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 6; 'Nooit meer auto's in de Nieuwstraat?', *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 4; VAN HUMBEECK, 'L'incendie du magasin "A l'Innovation" à Bruxelles', 226; KLOPPER, 'Brussels', 70; 'Incendie dans un grand magasin de vente à Bruxelles', 70; 'L'effroyable incendie de la Rue Neuve: 281 disparus et douze morts', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 5; 'Botsing met politie-auto', *Het Laatste Nieuws* (23 mei 1967), 6; 'Un pompier raconte: les gens étaient comme des fous', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 5; 'Embouteillages en ville', *Le Soir* (23 mei 1967), 3; M. RUYSS, 'Falen', *De Standaard* (24 mei 1967), 1; 'Na de verschrikking', *De Standaard* (24 mei 1967), 6; 'Moet gevel worden gesloopt?', *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 4; 'Brandweer nog steeds aan het werk', *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 4; 'Incendie dans un grand magasin de vente à Bruxelles', 68-71; VAN HUMBEECK, 'L'incendie du magasin "A l'Innovation" à Bruxelles', 226; KLOPPER, 'Brussels', 70; 'Incendie des grands magasins "A l'Innovation" à Bruxelles', 3; BRUSSEL, Brandweerkazerne Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 (zonder gele sticker): Rapport van de Association nationale pour la protection contre l'incendie* over brandpreventie m.b.t. de brand in de Innovation.

foutparkeerders niet genoeg aanpakte. Dat verwijt kwam bij deze partijen vaak terug omdat ze er beiden baat bij hadden dat er auto's bleven rijden in de Nieuwstraat.²⁶⁰

Net zoals bij de problematiek rond de brandpreventie speelde hier de tegenstelling tussen commerciële belangen en veiligheid. Terwijl het omwille van brandveiligheid niet verantwoord was om commerciële belangen voorop te stellen, woog bij de discussie over de Nieuwstraat het commerciële standpunt van handelaars veel meer door. Winkeliers hadden, zoals in hoofdstuk twee al aan bod kwam, geleden onder de gevolgen van de ramp. Een definitief autoverbod in de buurt zou volgens hen de doodsteek betekenen. In de opinie van de handelaars schuilde echter een opvallende paradox. Langs de ene kant waren handelaars gekant tegen elk verbod op circulatie en de vermindering van parkeerplaatsen, maar langs de andere kant eisten ze wel dat er iets gedaan werd aan de overvolle kleine straatjes. Een gulden middenweg voor hen was de constructie van parkeergarages in de buurt. Een Leuvense professor economie, Fernand Baudhuin, was echter nog een andere mening toegedaan. Hij zag sowieso geen heil meer in winkels in drukke stadscentra en riep alle handelaars op om te verhuizen naar invalswegen buiten de stad. Dat was volgens hem zowel commercieel als veiligheidsgewijs de beste oplossing.²⁶¹

Een andere kritiek viseerde minder de drukte in de straten dan wel de grootte van de straten zelf. Er werd gewezen op de nadelen van oude stadscentra, zoals dat van Brussel, met veel te smalle straten. Dat er zich bovendien te midden van die oude wijken grote en onveilige gebouwen bevonden zoals grootwarenhuizen, was volgens veel critici vragen om een ramp. Kamervoorzitter Van Acker sprak in zijn toespraak in de Kamer daags na de brand al over de noodzaak om oude wijken te herbouwen. In de kranten verschenen verschillende oproepen om oude stadsgedeelten af te breken en straten te verbreden. Ook hier was het moment goed gekozen, vermits de ruïnes van de Innovation en enkele andere gebouwen errond sowieso moesten gesloopt worden. Handelaars waren in ieder geval voor, want bredere straten betekenden meer ruimte voor circulatie

---

²⁶⁰ 'Nooit meer auto's in de Nieuwstraat?', *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 4; A. DEMEIJ, 'De Inno gaat verkopen in de Bon Marché', *Het Laatste Nieuws* (11 juli 1967), 3; 'De h. Rombaut: (inspecteur-generaal van de Belgische brandweer): brand ontstond mogelijk in voorraadmagazijnen', *Het Laatste Nieuws* (25 mei 1967), 6; 'Wat Parijse architecten erover denken', *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 5; 'Faut-il chaque fois des morts pur que l'on comprenne', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1; 'La sécurité dans les immeubles à appartements', *La Libre Belgique* (2 juni 1967), 5; 'La tragédie de la rue Neuve', *La Libre Belgique* (3 en 4 juni 1967), 3; 'La journée', *La Libre Belgique* (9 juni 1967), 2; 'Des commerçants de la rue Neuve demandent que les règles de stationnement des véhicules soient appliquées', *La Libre Belgique* (15 juni 1967), 1; 'En marge de la tragédie de la rue Neuve', *La Libre Belgique* (15 juni 1967), 5; 'La sécurité de la rue Neuve et des ensembles commerciaux', *La Libre Belgique* (16 juni 1967), 1 en 6; "'S'il y avait eu un commandement unique, les corps de pompiers auraient pu arriver en renfort cinq ou dix minutes plus tôt.'", *La Libre Belgique* (21 juni 1967), 1; 'L'incendie de l'Innovation', *La Libre Belgique* (21 juni 1967), 7; 'Après la tragédie de la rue Neuve', *La Libre Belgique* (1 en 2 juli 1967), 2; 'Des commandants de pompiers de divers pays visitent les lieux du sinistre', *Le Soir* (27 mei 1967), 7.

²⁶¹ 'Faut-il chaque fois des morts pur que l'on comprenne', *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1; A. DEMEIJ, 'De Inno gaat verkopen in de Bon Marché', *Het Laatste Nieuws* (11 juli 1967), 3; F. BAUDHUIN, 'Après une tragédie', *La Libre Belgique* (10 en 11 juni 1967), 1.

en parkeerplaatsen. Buitenlandse experten hadden eveneens een mening over de herinrichting van de oude stadscentra. Met name McKeogh was van oordeel dat de afbraak van oude delen van de stad helemaal niet nodig was, maar dat oude gebouwen perfect te renoveren en te beveiligen waren. Deze mening leek bij de brandweer algemeen te zijn, want in de vakbladen van de brandweer, die anders zo kritisch waren, werd nergens opgeroepen om stadsdelen te herbouwen. Risico's van plaatsen moesten daarentegen gecompenseerd worden door extra veiligheidsmaatregelen. De mening van de Amerikaan over brandpreventie had dan wel een grote invloed gehad, op vlak van urbanisatie waren politici en andere critici minder onder de indruk. Ook al leek het mogelijk om een veiligere situatie te creëren zonder de afbraak van een hele wijk, toch werd deze situatie gezien als een opportuniteit om aan bijkomende stadsvernieuwing te doen naar Amerikaans model, waarbij historische wijken plaats moesten maken voor betonnen nieuwbouw. Dat bewijst dat de afbraak van de oude Dambordwijk, de wijk tussen de Nieuwstraat, Koolstraat, Kanonstraat en Blekerijstraat, niet alleen omwille van brandveiligheidsgerelateerde redenen werd bepleit, maar evenzeer door een urbanistisch vooruitgangsideaal.²⁶²

De kwestie van de Nieuwstraat was een belangrijk agendapunt op de gemeenteraad. De burgemeester en het schepencollege hadden een omvangrijke discussie over brandpreventie kunnen vermijden, maar de problematiek van de omgeving van de Nieuwstraat moest aangepakt worden. In hetzelfde rapport van de commissie, dat op 7 juli aan de gemeenteraad voorgelegd werd, ging uitgebreid aandacht naar de mobiliteitskwestie. Centraal in het rapport stond de balans tussen commerciële belangen en veiligheid. Veiligheid was belangrijk, maar volgens de commissie moest er toch evengoed rekening gehouden worden met de belangen van de handelaars. Een aanpassing aan de situatie mocht de handelaars niet treffen, dus een verbod op circulatie was uit den boze. Het rapport beval alleen een parkeerverbod aan, iets wat voor de handelaars in de Nieuwstraat geen probleem bleek op voorwaarde dat er parkeergarages voorzien werden. De commissie concludeerde dat er tijdens de hulpverlening geen noemenswaardige problemen waren geweest met geparkeerde wagens. Die verklaring klinkt enigszins vreemd gezien de kritiek in veel kranten en vakbladen van de brandweer op de congestie in de straten. Sterker nog, volgens brandweercommandant Misbaer hadden de vele geparkeerde wagens in de Nieuwstraat de

---

²⁶² 'Rouwhulde in Kamer door Van Acker', *De Standaard* (24 mei 1967), 7; 'Brandbeveiliging nog praktisch onbestaande', *De Standaard* (26 juni 1967), 11; 'Falen', *De Standaard* (24 mei 1967), 1; 'Kamer bracht hulde aan slachtoffers van brandramp', *Het Laatste Nieuws* (24 mei 1967), 4; 'Geteisterde wijk gesloopt?', *Het Laatste Nieuws* (25 mei 1967), 6; 'L'incendie de la rue neuve', *La Libre Belgique* (27 en 28 mei 1967), 4; 'La tragédie de la rue Neuve', *La Libre Belgique* (3 en 4 juni 1967), 3; 'Bruxelles est en retard d'un siècle sur le Nouveau Monde', *La Libre Belgique* (8 juni 1967), 1; 'Des commerçants de la rue Neuve demandent que les règles de stationnement des véhicules soient appliquées', *La Libre Belgique* (15 juni 1967), 1; 'En marge de la tragédie de la rue Neuve', *La Libre Belgique* (15 juni 1967), 5; 'L'incendie de l'Innovation', *La Libre Belgique* (21 juni 1967), 7; BAUVVAL, 'Brandbeveiliging in grootwarenhuizen', 10.

hulpdiensten juist geholpen, omdat ze de brandweerlui afschermden tegen de hitte. Het is dus merkwaardig dat brandweerexperten, journalisten en vele anderen de drukke straten veroordelen, maar dat uitgerekend de brandweercommandant er een voordeel in zag. In ieder geval erkenden de commandant en de burgemeester wel dat er problemen waren geweest, voornamelijk in de smalle Dambordstraat, en getuigenissen van brandweermannen bevestigden dat ook, maar die problemen waren volgens de burgemeester snel opgelost. Voor de te kleine straten en de problemen die dat met zich meebracht voor het materiaal van de brandweer, oordeelde de commissie dat er geen oplossing was. De commissie, de burgemeester en het schepencollege lieten dus de commerciële risico's zwaarder doorwegen dan de volgens hen minieme veiligheidsrisico's bij het behoud van wagens in de straten rond de Inno.²⁶³

De burgemeester en de schepenen, die mee achter het rapport stonden, waren dus aanvankelijk niet van plan om een voetgangerszone in te richten. De stad had echter al eerder de kritiek gekregen gecapituleerd te hebben voor de belangen van de handelaars en het commissierapport was dus de gelegenheid voor de voorstanders van een autovrije Nieuwstraat om hun kritiek te herhalen. In de gemeenteraad waren een aantal sterke voorstanders voor een autoverbod. Enkele Brusselse gemeenteraadsleden riepen zelfs op tot een referendum over een autovrije Nieuwstraat. Voorstanders gebruikten, net als bij de discussies over brandpreventie, verwijzingen naar buitenlandse meningen en *best practices* in hun argumentatie. McKeogh, de voornoemde New Yorkse expert, werd naast het parlement ook in de gemeenteraad geciteerd. Hij had namelijk gezegd dat in geen enkele andere stad ter wereld zo een chaotische situatie nog toegelaten werd, tenzij in Brussel, en noemde de situatie “middeleeuws”, een uitspraak die in discussies uitgespeeld werd. Gemeenteraadsleden verwezen bovendien naar andere grote steden waar voetgangerszones succesvol waren gebleken, zoals Kopenhagen, Keulen en Amsterdam, maar ook Kortrijk had al een autovrije zone. In de nadagen van de brand, wanneer de handelszaken in en rond de Nieuwstraat nog zwaar leden onder de gevolgen van de ramp en de opruiming, waren dergelijke argumenten evenwel niet overtuigend. Op korte termijn zat een autovrije Nieuwstraat er, onder invloed van de handelaars die nog steeds de economische impact voelden, niet in.²⁶⁴

---

²⁶³ BRUSSEL, Archief van de brandweer van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation 22/05/1967 met gele sticker*, Verklaringen en getuigenissen van enkele brandweermannen; ‘In de Nieuwstraat: verkeer verbieden of enkel het stationeren?’, *Het Laatste Nieuws* (4 juli 1967), 10; *Vergadering van 3 juli 1967*, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1967, 1661-1687; ‘Faut-il chaque fois des morts pur que l’on comprenne’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1; ‘Au conseil communal de Bruxelles’, *Le Soir* (4 juli 1967), 7.

²⁶⁴ ‘In de Nieuwstraat: verkeer verbieden of enkel het stationeren?’, *Het Laatste Nieuws* (4 juli 1967), 10; *Vergadering van 3 juli 1967*, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1967, 1661-1687; ‘Faut-il chaque fois des morts pur que l’on comprenne’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 1; ‘Au conseil communal de Bruxelles’, *Le Soir* (4 juli 1967), 7; ‘Un referendum sur la circulation et le stationnement de la rue Neuve?’, *Le Soir* (1 juli 1967), 13.

De Nieuwstraat was voor de stad niet alleen een problematiek, maar ook een opportuniteit om de Dambordwijk effectief te vernieuwen. Het bericht lekte uit in *Het Laatste Nieuws* en *La Libre Belgique* dat de stad al de dag na de brand een vergadering had gehad met verschillende architecten van ondernemers in de buurt en dat er plannen waren om de volledige wijk tussen de Nieuwstraat, de Blekerijstraat, de Kanonstraat en de Koolstraat met de grond gelijk te maken en herop te bouwen. Een vernieuwing van de Dambordwijk zou immers de mogelijkheid bieden om bredere en veiligere straten te maken.²⁶⁵ Noch over die vergadering, noch over het idee om de wijk te moderniseren werd in de debatten na de brand een woord gerept. Nochtans waren deze plannen tegengesteld aan de conclusie van het stadsbestuur dat aan de grootte van de straten weinig kon gedaan worden. Dit doet vermoeden dat de stad achter de schermen al bezig was met de vernieuwing van de wijk. De snelheid waarmee bovendien de architecten en ondernemers bijeen waren geroepen na de brand, toont aan dat deze plannen al dateerden van voor de ramp. Volgens *La Libre Belgique* had de Innovation voor de brand inderdaad al plannen om zich in de wijk verder uit te breiden, maar de samenstelling van de vergadering maakt duidelijk dat de plannen veel ruimer waren dan alleen de Innovation. Pas in 1968 kwamen de plannen officieel op de gemeenteraad. De rol van de stad is dus op zijn minst dubieus te noemen, vermits het stadsbestuur op de gemeenteraad had gezegd dat ze geen oplossing voor de smalle straten zag, terwijl het ernaar uitziet dat er alsnog een oplossing voorhanden was en dat de voorbereidingen daarvan tussen 1967 en 1968 voor een deel achter de schermen zijn gebeurd.²⁶⁶

De gemeenteraad nam op 18 november 1968 de beslissing om de buurt te onteigenen en de werken te starten. Op vraag van enkele gemeenteraadsleden, die deze opportuniteit optimaal wilden benutten, werden de plannen aangepast om de straten nog breder te maken dan aanvankelijk gepland was. Op 13 februari 1969 werd de definitieve aanleg van de nieuwe wijk goedgekeurd. De Dambordstraat werd verlegd opdat er meer plaats zou komen voor een nieuwe Innovation. De stad Brussel droeg zelf het grootste deel bij in de kosten van de afbraak van de oude wijk, wat nogmaals aantoont dat dit een opportuniteit en een project was van de stad. Vanaf dinsdag 10 maart 1970 startte de stad toch met een parkeerverbod in de straat. Op 3 maart 1975 gaf de gemeenteraad goedkeuring om de Nieuwstraat opnieuw aan te leggen, waarbij de opvallende beslissing werd genomen om de straat in stappen autovrij te maken. Tegen het einde van de jaren zeventig was de volledige Nieuwstraat eindelijk een voetgangerszone. Ook al kwam die er pas tien jaar na de ramp, toch hadden de problemen tijdens de brand in de Innovation de mensen bewust

---

²⁶⁵ 'Geteisterde wijk gesloopt?', *Het Laatste Nieuws* (25 mei 1967), 6; 'Les deux îlots sinistrés complètement rasés', *La Libre Belgique* (24 mei 1967), 6.

²⁶⁶ *Vergadering van 3 juli 1967*, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1968, 1666; *Vergadering van 18 november 1968*, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1968, 697-700.

gemaakt van het probleem, waardoor het in de toekomst niet meer genegeerd kon worden. Wel is het zo dat handelaars wellicht niet mee waren gegaan in dit verhaal zonder de nieuwe parkeerplaatsen in de breder geworden straten en parkeergarages, onder meer in de nieuwe Innovation zelf, en het vooruitzicht van de aanleg van een premetro in Brussel.²⁶⁷

De ontwikkeling van de nieuwe Dambordwijk stond volledig in het teken van de nieuwe Innovation, die op de plaats van de oude Innovation ging gebouwd worden. De heropbouw van de wijk liet toe om een grotere en veiligere Innovation te bouwen. Zoals gezegd lekten deze plannen al de dag na de brand uit. Een week na de ramp bevestigde Bernheim, de CEO van het grootwarenhuis, de geruchten over een nieuwe Innovation en raakte het bekend dat de heropbouw wellicht twee tot drie jaar zou duren. De snelheid waarmee hij dat aankondigde is opmerkelijk, aangezien op dat moment de ruïnes van de afgebrande Innovation nauwelijks opgeruimd waren. In een interview met *Het Laatste Nieuws* op 10 juli werd het plan voor de nieuwe winkel al veel concreter: de werken moesten beginnen in november 1967 en in de plannen waren twee parkings voorzien die de problematiek in de Nieuwstraat mee moesten oplossen en de verloren parkeerplaatsen in de voetgangerszone moesten compenseren. Bernheim was een voorstander van een voetgangerszone omdat de Nieuwstraat dan aantrekkelijker zou worden en meer volk naar de Innovation zou lokken. De topman van de Innovation was wel radicaal van gedacht veranderd, want meteen na de gebeurtenissen van 22 mei moest hij van een autovrije Nieuwstraat nog niets weten. De geesten waren aan het rijpen, maar het vereiste tijd en inspanningen.²⁶⁸

De nieuwe Innovation had niet alleen geleerd op vlak van mobiliteit, maar ook op vlak van brandveiligheid. De constructie was volledig in gewapend beton gebouwd en op vijf strategische plaatsen werden brandveilige trapkokers voorzien. Ook de deuren, de bekleding, de plafonds en de versiering waren in brandwerende materialen opgetrokken. Het nieuwe gebouw was opgedeeld in verschillende compartimenten die van elkaar werden gescheiden door brandwerende muren en deuren om de verspreiding van een mogelijke brand in te dijken. Het gebruik van gas werd zoveel mogelijk vermeden. Bovendien waren overal in het grootwarenhuis sprinklers aangebracht, dat samen met een gesofisticeerder branddetectiesysteem een snellere reactie op brand moest

---

²⁶⁷ *Vergadering van 24 juni 1968*, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1968, 1474-1478; *Vergadering van 4 november 1968*, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1968, 641; *Vergadering van 18 november 1968*, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1968, 697-700; 'Gedaan met het stationeren in de Nieuwstraat in Brussel', *Het Laatste Nieuws* (10 maart 1970), 8; A. DEMOL, 'Stationeerverbod van heden dinsdag', *Het Laatste Nieuws* (10 maart 1970), 14; 'Nieuwe Nieuwstraat', *Het Laatste Nieuws* (12 maart 1970), 1; 'La séance académique d'ouverture de la nouvelle "Innovation"', *Le Soir* (12 maart 1970), 6; *Jaarverslag 1968*, Stad Brussel, 1969, 217; *Jaarverslag 1969*, Stad Brussel, 1970, 219.

²⁶⁸ 'Leger ingezet bij slopen van gevaarlijke Inno-ruïne', *De Standaard* (27 en 28 mei 1967), 7; 'Bijstandsfonds: 10 miljoen', *Het Laatste Nieuws* (30 mei 1967), 4; A. DEMEIJ, 'De Inno gaat verkopen in de Bon Marché', *Het Laatste Nieuws* (11 juli 1967), 3; BAUVAl, 'Brandbeveiliging in grootwarenhuizen', 14; 'La séance académique d'ouverture de la nouvelle "Innovation"', *Le Soir* (12 maart 1970), 6.

garanderen. Het veiligheidssysteem was ook gelinkt aan de airconditioning, zodat de luchtstromen gecontroleerd konden worden. Evacuatieplannen deelden de winkel op in verschillende sectoren zodat klanten en personeel wisten waarlangs ze moesten vluchten. De nieuwe veiligheidsmaatregelen waren dus duidelijk geënt op de *risico's* die in de oude Innovation present waren: maatregelen tegen de snelle verspreiding van brand, een stevigere en veiligere constructie, een betere opleiding voor het interne brandweerkorps en de rest van het personeel, meer evacuatiemogelijkheden en een radicale oplossing voor de mobiliteitsproblemen in de straten rond de Innovation. Die verbeteringen waren niet alleen een initiatief van de Innovation zelf, maar werden ook voorgeschreven door de verzekeringsmaatschappijen, die na een dergelijke financieel zware en dure ramp voor hen geen *risico's* meer toelieten.²⁶⁹

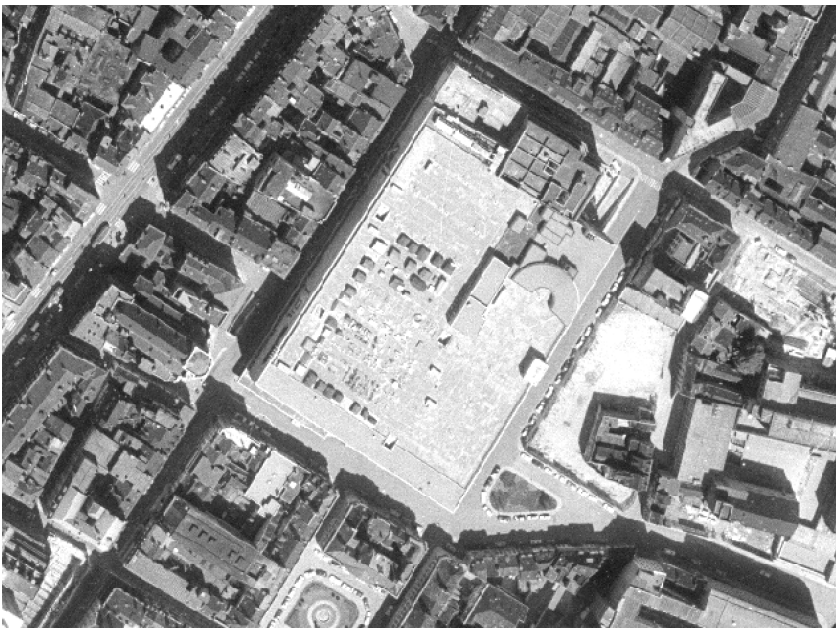
---

²⁶⁹ BAUVAL, 'Brandbeveiliging in grootwarenhuizen', 14-25; 'Gloednieuwe Brusselse Inno is verkoopsechnisch perfect', *De Standaard* (9 maart 1970), 5; 'La réouverture des Grands magasins de l'Innovation', *La Libre Belgique* (11 maart 1970), 8.

Afbeelding 4:

De Innovation en de Dambordwijk in 1952. In 1967 was het uitzicht nauwelijks veranderd.

Afbeelding 5:

Midden: de Innovation en de Dambordwijk in 1971. Merk op dat de straten een stuk breder zijn gemaakt en dat een groot deel van de oude huizen en winkels rond de Innovation afgebroken zijn. In de omliggende straten zijn ruime parkeerplaatsen voorzien, de hele achterkant van de Innovation (langs de Dambordstraat) was parkeergarage en ook op het dak was ruimte voor parking.

Afbeelding 6:

Onder: de Innovation en de Dambordwijk in 2015. Hoe de wijk er vandaag uitziet. Tekens van hoe de wijk er vroeger uitzag zijn, behalve aan de overkant van de Innovation in de Nieuwstraat, nog nauwelijks te herkennen. Dit is een Brusselse wijk die op korte tijd enorm getransformeerd is.

Bron: *Bruciel*

De stad en de Innovation gingen een samenwerking aan die in het voordeel van beide speelde. Voor de stad was het goed dat de Innovation, een belangrijke werkgever en commerciële trekpleister in Brussel bleef. Bovendien lieten de nieuwe parkeergarages van de Inno toe om geparkeerde wagens en later alle wagens uit de Nieuwstraat weg te halen. Zo kon het mobiliteitsprobleem in de wijk opgelost worden en kon de stad een aangename winkelstraat aanleggen. De stad zag ook de opportuniteit om een deel van haar oude centrum te vernieuwen naar analogie van de *manhattanisering* van Brussel en de tijdsgeest van de jaren zestig en zeventig. Voor de Innovation was het voordelig dat de nieuwe winkel meer plaats kreeg door de verlegging van de Dambordstraat. Door de verbreding van de omliggende straten kwamen ook nog extra parkeerplaatsen vrij in de nabijheid van de winkel en verbeterde de mobiliteit in de omgeving, wat ook de Inno ten goede kwam. Na alles in ogenschouw genomen te hebben, ziet het er wel naar uit dat de deal voordeliger was voor de stad dan voor de Inno. Het grootwarenhuis had zich evengoed, zoals de Leuvense professor adviseerde, buiten de stad kunnen vestigen waar minder mobiliteitsproblemen of veiligheidsrisico's waren, iets wat in die tijd vaak gebeurde. De Innovation verkoos echter om een stadsgrootwarenhuis te blijven en compenseerde de *risico's* met extra maatregelen, een redenering die de brandweer ook al volgde.

Afbeelding 5:

De nieuwe Innovation aan de voorkant in de Nieuwstraat. De foto moet net voor de opening van de nieuwe winkel genomen zijn, want er staan nog geparkeerde wagens aan de kant van de straat.

Bron: BAUVAL, 'Brandbeveiliging in grootwarenhuizen', 16.

Afbeelding 6:

De nieuwe Innovation aan de achterkant in de Dambordstraat. De straat is veel breder geworden en is opgeschoven. De oude Dambordstraat liep net op de plaats waar de achtermuur van de Inno begint. Merk ook de parkeerplaatsen op straat en de garage links op de foto op.

Bron: BAUVAL, 'Brandbeveiliging in grootwarenhuizen', 17.

De samenwerking stond centraal tijdens de opening van het nieuwe grootwarenhuis. Terwijl de Innovation op 11 maart 1970 feestelijk geopend werd, braken arbeiders de tijdelijke winkel op het Rogierplein af. Het was een feestelijk, maar ongemakkelijk gebeuren aangezien de herinnering aan de brand volgens journalisten nog sterk aanwezig was. De opening begon met een academische zitting waar verschillende politici en diplomaten aanwezig waren. De bevoegde ministers waren ook aanwezig, maar alles draaide toch vooral rond Bernheim en Cooremans. De aandacht naar prominenten op de opening was verplaatst van de bevoegde ministers van Binnenlandse Zaken, Arbeid en Openbare Werken, naar de burgemeester en de CEO, die de toekomst van de nieuwe Nieuwstraat symboliseerden. Dat de stad de lancering van het parkeerverbod in de Nieuwstraat liet samenvallen met de opening, bracht het hele gebeuren en de samenwerking nog meer in de kijker. In de kranten werd echter voornamelijk gefocust op de nieuwe veiligheidsmaatregelen in de winkel, wat erop wijst dat er na drie jaar tijd nog steeds een sterke herinnering aan de brand en de voorafgaande *risico's* was en dat er nog steeds een bewustzijn over brandveiligheid was. Het totale kostenplaatje van de nieuwe Innovation bedroeg volgens *La Libre Belgique* 950 miljoen toenmalige Belgische frank, waarvan de verzekeringen 550 miljoen betaalden. Net als voor de stad Brussel was dit voor de Innovation een opportuniteit om het beter te doen, en niet alleen op veiligheidsvlak.²⁷⁰

Op drie jaar tijd stond er een nieuwe Innovation en op tien jaar tijd was de wijk al voor een groot deel volgens de tijdsgeest gemoderniseerd. De Innovation, Brussel en België in het algemeen waren dus redelijk *resistent* tegen een dergelijke ramp. *Resistentie* is een concept dat academici in de *Disaster Studies* frequent gebruiken. Er zijn twee definities voor het concept gangbaar: *resistentie* als de graad waarin een samenleving stand kan houden tegen een schok en niet in wanorde belandt, of *resistentie* als de graad waarin een samenleving zich na een ramp opnieuw kan herstellen naar de situatie van voor de ramp. De eerste definitie en de schok van de brand in de Innovation zijn in het eerste hoofdstuk reeds aan bod gekomen; hier is vooral de tweede definitie aan de orde. De schok van de brand was misschien groot, maar de schaal was relatief beperkt tot de Nieuwstraat en de omgeving, waardoor de *resistentie* van de Innovation moeilijk vergeleken kan worden met die van een grote natuurramp. Niettemin is het merkwaardig met welke snelheid en samenwerking de stad en de Innovation aan de heropbouw van Dambordwijk zijn begonnen en er uiteindelijk in

---

²⁷⁰ BAUVAL, 'Brandbeveiliging in grootwarenhuizen', 14-25; 'Gloednieuwe Brusselse Inno is verkoopsechnisch perfect', *De Standaard* (9 maart 1970), 5; 'Nu woensdag 11 maart opening van de Inno', *Het Laatste Nieuws* (10 maart 1970), 5; 'Ce mercredi 11 mars: l'Inno ouvre', *La Libre Belgique* (11 maart 1970), 24; 'La réouverture des Grands magasins de l'Innovation', *La Libre Belgique* (11 maart 1970), 8; 'Ce mercredi 11 mars: l'Inno ouvre', *Le Soir* (11 maart 1970); 'La séance académique d'ouverture de la nouvelle "Innovation"', *Le Soir* (12 maart 1970), 6.

geslaagd zijn niet alleen tot een herstel, maar ook tot een verbetering te komen.²⁷¹ Dit is wat in de literatuur *building back better* wordt genoemd, namelijk heropbouwen zien als een opportuniteit, met het oog op het voorkomen van *risico's* en een nieuwe ramp in de toekomst. Brussel en de Inno bleken dus niet alleen *resistent* te zijn, ze bereikten ook een veiligere en modernere heropbouw. Het is een concept dat frequent gebruikt wordt in de context van ontwikkelingshulp en de heropbouw na natuurrampen in de derde wereld. Toch is het concept relevant voor technische rampen zoals de brand in de Innovation, al was het maar omdat er zoveel veiligheidsrisico's mee gemoeid waren waarvan men hoopte dat ze nu door de moderne heropbouw en de betere reglementering tot het verleden behoorden.²⁷²

Bij beide problematieken, zowel de brandveiligheid als de Nieuwstraat, valt met betrekking tot het *leren uit een ramp* een duidelijk patroon op. Eerst is er een publiek debat, waarin de *risico's* door de pers, politici, getroffen en experts worden bekritiseerd. Bijgevolg volgt door de druk van de publieke opinie, in tweede instantie, een politiek debat. Daarbij worden de verantwoordelijken, in dit geval de ministers, ter verantwoording geroepen en wordt er nagedacht over maatregelen. De derde stap zijn de eigenlijke maatregelen die de beleidsmakers nemen om tegemoet te komen aan de publieke en politieke opinie. Samengevat kan gesteld worden dat er effectief is geleerd uit de brand in de Innovation en dat er een duidelijk Inno-effect vast te stellen is. De brand was wel geen cesuur of radicale scheiding tussen een zogezegde periode *ante-Inno* en *post-Inno*. Veel van de maatregelen die genomen zijn na de brand, waren al voordien voer voor discussie of bevonden zich in een voorbereidende fase. In de loop van de jaren zestig waren er immers al wetten rond brandveiligheid en ruimtelijke ordening goedgekeurd, ze waren alleen nog niet uitgevoerd, en ook de debatten over mobiliteitsproblemen van de Nieuwstraat waren niet nieuw. De brand in de Innovation versnelde dat uitvoeringsproces, wat verklaart waarom het Inno-effect vooral zichtbaar is in Koninklijke Besluiten en minder in wetten. Het is wel zo dat de brand in de Innovation een duidelijke ommezwaai heeft veroorzaakt in het bewustzijn rond de risico's van brand. Dat leidde uiteindelijk ook tot meer wetgevende activiteit rond het thema, zoals met de wet van 1979. Een grotere aandacht voor brandveiligheid is uiteraard ook te zien in de nieuwe Innovation, die vandaag nog steeds de Nieuwstraat en diens winkellandschap in een modernere vorm domineert.

---

²⁷¹ W.N. ADGER, 'Social and ecological resilience: are they related?', *Progress in Human Geography*, 3 (2000), 350; W.R. PERRY, 'What is a Disaster?', H. RODRIGUEZ, E.L. QUARANTELLI en R.R. DYNES eds., *Handbook of Disaster Research*, New York, 2007, 13.

²⁷² UNISDR, 'Building back better for next time'; K. KARL en R.B. OLSHANSKY, 'The Theory and Practice of Building Back Better', *Journal of the American Planning Association*, 4 (2014), 289-292.

CONCLUSIE

Ze gingen gewoon winkelen, de 251 mensen, 63 gewonden en talloze andere mensen die werden geconfronteerd met de dodelijkste brand in België ooit. Deze masterproef was de eerste historische studie over de brand in de Innovation en heeft getracht om na te gaan wat de impact van deze ramp was voor de honderden getroffen en voor de rest van België. De brand in de Innovation moet gesitueerd worden tussen een periode *ervoor* en een periode *erna*. Het was niet alleen een *snelle ramp*, maar vooral een *trage ramp* die zich al gedurende een lange tijd aan het opbouwen was. Het element *ervoor* moet dan ook begrepen worden als de vele *risico's* die zich al van in de negentiende eeuw aan het opstapelen waren en die mensen in de Innovation *kwetsbaar* maakten. De gebeurtenissen van 22 mei waren zowel de culminatie van die *risico's* als de start van een periode *erna*. Op basis van het onderzochte bronnenmateriaal kan gesteld worden dat er in die periode *erna* een Inno-effect was op korte termijn, middellange termijn en lange termijn. Op korte termijn geldt de impact op 22 mei en de dagen nadien: een groot aantal doden en gewonden, inzet van de brandweer, Rode Kruis, Civiele Bescherming en het leger, een grote media-aandacht, een grote politieke aandacht, nationale rouw, solidariteitsinitiatieven en hulpfondsen, en een angstpsychose. Op middellange termijn, het jaar na de brand, was er vooral de vergoeding van de slachtoffers via de twee hulpfondsen en de verzekeringen. Op lange termijn, van 1967 tot 1980, de volledige tijdsperiode van deze masterproef, werd er geleerd uit de *risico's* om een dergelijke ramp in de toekomst te voorkomen. In de loop van de jaren zeventig kwamen de resultaten van het gerechtelijk onderzoek aan het licht en werden er maatregelen genomen om de brandveiligheid in België beter te garanderen. Tegen het eind van de jaren zeventig was de Dambordwijk volledig herbouwd, inclusief een nieuwe Innovation. De brand is op veel vlakken een doorslaggevende gebeurtenis geweest met een grote impact op een veelheid aan domeinen, maar het valt te betwijfelen of het een radicaal keerpunt was. Daarvoor was het bewustzijn van veel *risico's* voor dat de brand plaatsvond te groot. Niettemin heeft de tragedie van 22 mei veel bestaande processen verder onder de aandacht gebracht en versneld, en heeft het niet alleen op lange termijn, maar ook op middellange- en korte termijn een Inno-effect nagelaten.

Dat Inno-effect verliep tegelijkertijd over tien uiteenlopende domeinen. Ten eerste is er het humane aspect. De brand in de Innovation heeft een impact gehad op honderden families, die na 22 mei hun geliefden nooit meer hebben teruggezien. Het merendeel van de mensen die gestorven zijn in de brand zijn nooit geïdentificeerd, wat een bijkomende moeilijkheid was. Na de ramp werd er geen officiële periode van nationale rouw afgekondigd, maar het drama liet wel een diepe indruk na op veel Belgen, waarvan ook de grote opkomst voor de rouwplechtigheid en de begrafenis getuigt. Ten tweede had de brand in de Innovation een impact op de hulpdiensten. Onder de

slachtoffers waren geen reddingswerkers, maar voor veel brandweerlui, medewerkers van het Rode Kruis en troepen van de Civiele Bescherming was dit de zwaarste taak die ze ooit in hun carrière hebben gehad. Ook het leger was opgeroepen om het gevaarlijke deel van de afbraakwerken te verrichten. De brandweer, die mede door de brand in de Innovation hervormd zou worden, was na de brand ook een van de hevigste voorvechters voor meer brandveiligheid in grootwarenhuizen en andere grote gebouwen geworden. Ten derde waren er de verschillende vormen van solidariteit, die reikten van steunbetuigingen tot het opvangen van weeskinderen. Het aspect solidariteit hing samen met het vierde domein, namelijk de financiële impact. De meeste gestes van solidariteit waren immers geldgiften en die werden verzameld in twee hulpfondsen die dienden voor de vergoeding van de slachtoffers. Uiteindelijk kwam het grootste deel van de vergoedingen alsnog van de verzekeringen, maar die hadden wel zware verliezen geleden door de brand. De financiële impact was ook groot voor de handelaars rond de afgebrande Innovation, die door de afgesloten straten nauwelijks nog klanten zagen, maar wel op steunmaatregelen van de regering konden rekenen.

Ten vijfde was het Inno-effect zichtbaar in de media en met name in de kranten. Zij waren niet alleen overbrengers van informatie, maar in veel gevallen fungeerden ze ook als beoordeelaars en opiniemakers. De pers speelde ook, op vraag van het gerecht, een belangrijke rol in de identificatie van de slachtoffers. De ramp veranderde het Belgische perslandschap niet, maar kranten waren voor meer dan een maand quasi onafgebroken gevuld met nieuws en opinies over de brand, brandveiligheid en de Nieuwstraat. Ten zesde is de impact van de brand in de Innovation misschien nog het meest tastbaar in het straatbeeld van Brussel. De hele Dambordwijk was na enkele jaren nauwelijks nog te herkennen. De *risico's* van de circulatie en het parkeren in de smalle straten rond de Innovation waren tijdens de brand duidelijk geworden en hadden een ontwikkeling op gang gebracht die niet meer teruggedraaid kon worden. Mede door de brand werd parkeren verboden en legde de stad een voetgangersstraat aan. De grote materiële schade die het vuur had nagelaten was een opportuniteit om de hele wijk rond de Innovation volledig te herbouwen volgens de urbanistische visie van de jaren zestig en zeventig.

Een zevende belangrijk aspect van het Inno-effect is de angstpsychose. De brand was de aanleiding voor veel “grappenmakers” om bommeldingen te verspreiden en dreigtelefoontjes te plegen. Over een periode van een hele week moesten dagelijks winkels en openbare gebouwen over heel België ontruimd worden. De mogelijkheid van een aanslag bleek een goed gefundeerde hypothese te zijn, die voornamelijk door de media nog verder werd verspreid, en voedde de geruchtenstroom dat nieuwe aanslagen mogelijk waren. De omvang van de angstpsychose werd allicht door de media overdreven, maar het valt niet te ontkennen dat veel mensen zich na 22 mei

niet veilig voelden en deel uitmaakten van een Belgische *red scare*. Ten achtste mag ook de impact op de grootwarenhuisketen Innovation zelf niet vergeten worden. De voorgeschiedenis van ‘A l’Innovation’ toont aan dat het succesvolle bedrijf sinds het einde van de negentiende eeuw stelselmatig uitgebreid was. Het hoeft geen betoog dat de brand in de Innovation een zware klap was voor de grootwarenhuisketen. De materiële schade was enorm en het bedrijf liep de dagelijkse omzet van het Brussels filiaal mis. De tijdelijke winkel op het Rogierplein en de verkooppunten in andere winkels die de Inno mocht gebruiken, konden nooit alle verloren omzet goedmaken. Bovendien moet het angstklimaat over mogelijke nieuwe aanslagen een nefast gevolg gehad hebben voor het imago van de andere filialen. Niettemin was het bedrijf in staat om, in grote mate dankzij de verzekeringen, een nieuwer, groter en veiliger grootwarenhuis te bouwen. ‘A l’Innovation’ ging in 1974 op in de groep GB-INNO-BM en in 2001 in de warenhuisketen Galeria Kaufhof, maar het gebouw van 1970 bepaalt vandaag nog steeds het uitzicht van de Nieuwstraat en de brand in de Innovation was een cesuur in de geschiedenis van het bedrijf.²⁷³

Het negende facet van het Inno-effect is misschien nog het belangrijkste: de politieke impact. Deze masterproef heeft aangetoond dat de brand in de Innovation ook een politieke gebeurtenis was. Dat was al zo op het ogenblik dat de Inno nog aan het branden was, wanneer politiek prominenten zich daar profileerden. Ook op de rouwplechtigheid waren veel politici aanwezig en ze deden er ook toespraken. De brand kreeg pas echt een politiek karakter toen de Belgische wetgeving rond brandpreventie en brandbestrijding in het binnen- en buitenland onder vuur lag. De uitvoerende macht kreeg kritiek van experts, de publieke opinie en politieke oppositie voor het gebrekkig uitvoeren van de gestemde wetgeving. De nieuwe reglementering rond brandveiligheid en de hervorming van de brandweer waren daardoor geen direct gevolg van de ramp, maar de gebeurtenissen van 22 mei versnelden de uitvoering van de eerder gestemde wetten wel en de inhoud van de reglementering was duidelijk geïnspireerd op de *risico’s* die in de Innovation aanwezig waren. Ondanks de vele commissies die als direct antwoord op de ramp werden samengesteld, was de impact op de wetgeving eerder indirect, maar daarmee niet minder belangrijk. De verzekeringen oefenden eveneens druk uit op de politiek om tot een meer *risico*-werende wetgeving te komen. Ook de solidariteit voor de slachtoffers had een politiek kantje: veel donaties kwamen van politieke partijen, fracties, verzulde middenveldorganisaties en zelfs buitenlandse vorsten, en de beslissing van de stad Brussel om een eigen hulpfonds op te richten en te handhaven was terug te brengen tot de politieke motieven van burgemeester Cooremans. Daarnaast had een politieke samenwerking tussen de stad en de Innovation de heropbouw van de Dambordwijk en het behoud van de Innovation in een hernieuwde Nieuwstraat mogelijk gemaakt. Ten slotte werd

---

²⁷³ N. COUPAIN, ‘A l’Innovation’, *Dictionnaire d’Histoire de Bruxelles*, Brussel, 2013, 430.

de brand in de Innovation in verband gebracht met de internationale politiek. Dat een week lang door een groot aantal mensen en journalisten en experten werd geopperd dat de brand een communistische aanslag zou zijn, wijst op een Belgisch *red scare*-discours dat past in de context van de Koude Oorlog. Met de overhandiging van het paviljoen in het Jubelpark aan Saoedi-Arabië werd de Innovation zelfs een element in de Belgische diplomatie. De tiende en laatste vorm van Inno-effect, was dat er over het algemeen in België na de brand een betere bewustwording over de gevaren van brand was ontstaan. Deze impact is moeilijk zwart op wit te staven, maar na de brand en zelfs tot buiten de tijdsperiode van deze masterproef zijn er genoeg indicaties dat er bewustwording was ontstaan die bovendien niet kort na de ramp verdween, maar blijvend was.

Deze studie over de brand in de Innovation was een casestudie die heeft geprobeerd om verschillende concepten uit de literatuur over rampen toe te passen op één specifieke ramp. Het bovenstaande tiendelige Inno-effect werd in de opeenvolgende hoofdstukken gecentreerd rond de op voorhand gekozen concepten. De vraag is nu welke betekenis deze concepten in de casus van de Innovation kregen en of ze toepasbaar zijn. Ten eerste was er het onderscheid tussen *hazard* en *disaster*, een van de belangrijkste leidraden in de *Disaster Studies*. Bij de brand in de Innovation was dit onderscheid duidelijk merkbaar. Het kleine brandje dat boven een vals plafond door een spot en een gaslek was begonnen, de *hazard*, was door de vele *risico's* die binnen en buiten de Innovation aanwezig waren in minder dan een kwartier uitgegroeid tot een *disaster*. Hoe de *hazard* een *disaster* is geworden, is dus een belangrijke vraag voor de oorzaken van de ramp. Een tweede onderscheid, met betrekking tot die *risico's*, is dat tussen de *risicomaatschappij* en *kwetsbaarheid*. Beide concepten zijn verklaringen waarom rampen zich voordoen, maar in deze casus is de *risicomaatschappij* meer van toepassing. In 1967 was de *risicomaatschappij* overheersend in het discours van de publieke en politieke opinie. Na de Tweede Wereldoorlog had een toenemend aantal nieuwe machines en uitvindingen de *risico's* op brand verhoogd en de Innovation was niet aan die *risico's* aangepast. Het discours kwam ook overeen met het eigenlijke ontstaan van de brand. De gaslekken, brandbare lichtspots en gevaarlijke architectuur zijn een typevoorbeeld van de *risicomaatschappij*. *Kwetsbaarheid* daarentegen was minder aan de orde. Er was wel sprake van een zekere *persoonlijke kwetsbaarheid*, die het gevolg was van de *risico's* van de Innovation, maar *sociale kwetsbaarheid* was er veel minder vermits er geen bepaalde sociale groepen zwaarder hadden geleden dan anderen. Het concept was wel aanwezig in het discours van de communisten, die wezen op de gevaren van het ongebreidelde kapitalisme voor de gewone man, maar het vuur maakte bij het maken van slachtoffers vooralsnog geen klassenonderscheid.

Een derde punt was het *discours* rond een ramp en de mogelijkheid van een *discursieve ramp*. Een deel van het *discours* is al besproken bij het onderscheid tussen *risicomaatschappij* en *kwetsbaarheid*.

Van een *discursieve ramp* was in ieder geval absoluut geen sprake: de ramp was minstens even dramatisch als de berichtgeving erover. Dat neemt niet weg dat de berichtgeving over de ramp in de media in veel gevallen erg sensationeel en sterk gefocust was op spectaculaire getuigenissen. Verschillen in sensationele inhoud tussen de vier kranten waren er niet echt, maar *Het Laatste Nieuws* zette wel op vlak van lay-out iets meer in op spectaculaire foto's en krantenkoppen. Perfect toepasbaar is het concept van een *discursieve ramp* dus niet, maar het is wel een goede gelegenheid om stil te staan bij het bredere discours rond rampen in de media. *Resistentie* was het vierde concept dat toegepast werd. Langs de ene kant kan *resistentie* gezien worden als de graad waarin een samenleving stand kan houden tegen een *bazard*. Het is bijgevolg vreemd om het concept vooralsnog toe te passen op één bepaalde plaats of gebouw, maar de casus van de Innovation bewijst dat wel dat het mogelijk is. Het feit dat het brandje boven het vals plafond, de *bazard*, zo snel een *disaster* is geworden, toont aan dat de Innovation en de omgeving absoluut niet *resistent* waren tegen een schok zoals die plaatsvond op 22 mei. Langs de andere is *resistentie* ook de snelheid waarmee een samenleving zich opnieuw kan herstellen na een ramp. Ook die definitie is moeilijk om toe te passen op een relatief beperkte schaal. Niettemin bewijst de snelle heropbouw, die zelfs een voorbeeld van *building back better* was, dat Brussel volgens de tweede definitie, in tegenstelling tot de eerste definitie, zeer *resistent* was. Mits enige aanpassing aan de beperkte schaal van de brand in de Innovation, is ook dit concept dus goed toepasbaar op deze casus.

Het vijfde concept is *leren uit een ramp*. Het hoeft geen betoog meer dat dit concept een zeer belangrijk element vormde voor de brand in de Innovation. Een groot deel van het Inno-effect bestaat erin dat er is geleerd uit de *risico's* die van de Innovation een kwetsbare plaats maakten. Scott Gabriël Knowles' uitspraak dat dit in essentie een politiek gebeuren is, is in deze masterproef intussen voldoende bevestigd. Door de brand kwamen elementen over brandveiligheid, mobiliteit en urbanisatie op de politieke agenda en zoals uit de reeds vermelde impact op de politiek en op de Dambordwijk, werd er geleerd uit de *risico's* die aan de brand voorafgingen. Het *gezag van experts* was hierbij overduidelijk. Het oordeel van de gerechtelijke experts dat de brand niet was aangestoken, maakte een abrupt einde aan de verdachtmakingen en de angstpsychose van de eerste week na de brand. Dat het oordeel van de experts werd gevolgd en dat het voor de Innovation buiten gevolg bleef, toont nogmaals het *gezag van experts* aan. Het laatste begrip van deze masterproef, dat ook in verband staat met *leren uit een ramp*, is de *verzekeringsmaatschappij*. Hoewel het aantal bronnen over verzekeringen beperkt was, is het wel duidelijk de verzekeringsmaatschappijen de *risico's* in België als problematisch zagen en mee druk hebben uitgeoefend voor nieuwe regelgeving. Ook de heropbouw van de Innovation en de nieuwe veiligheidsvoorzieningen kunnen niet anders dan door de verzekeringen aangestuurd zijn.

Deze masterproef heeft bewezen dat een historische casestudie eveneens een relevante bijdrage kan zijn voor het onderzoeksdomein van de *Disaster Studies*. Al de bovenstaande concepten zijn tamelijk goed toe te passen op een casus zoals die van de Innovation. Van een *geconstrueerde ramp* en een *sociale kwetsbaarheid* is echter geen sprake en bij enkele begrippen is het duidelijk dat ze aangepast moeten worden aan de beperkte schaal van de brand, maar over het algemeen lenen de nochtans brede concepten zich goed tot een redelijk beperkte Belgische casestudie. Het feit dat zoveel algemene concepten toepasbaar zijn, toont aan dat de Innovation een relevante casus is voor de *Disaster Studies* die zeker meer aandacht in de literatuur verdient. Ondanks het feit dat deze masterproef een uitgebreide en diverse impact heeft aangetoond met een historische aandacht voor complexiteit en temporaliteit, sluit het onderzoeksresultaat wel aan bij de sociologische interesse om rampen te bekijken als gebeurtenissen die structuren en constellaties kunnen veranderen. Of de brand in de Innovation structuren heeft veranderd, en welke structuren dat dan zijn, is een moeilijke vraag die ook afhangt van welke definitie van een structuur gehanteerd wordt, maar uit deze studie blijkt overduidelijk dat de gebeurtenissen van 22 mei wel degelijk voor veranderingen in de Belgische maatschappij hebben gezorgd. Historici en sociologen verschillen dan wel van methodologie, maar de impact van een ramp is zeker een onderzoeksfocus die historici dichter bij sociale wetenschappers kan brengen. Deze studie heeft bewezen dat historici veel kunnen leren van de concepten die sociologen binnen de *Disaster Studies* hebben geconcipieerd en gebruikt, maar dat sociale wetenschappers evengoed kunnen leren uit historische casussen om de complexiteit, temporaliteit en brede waaier aan factoren om de impact van een ramp beter te begrijpen.

Het Inno-effect raakte aan een veelheid van verschillende facetten en domeinen, maar de belangrijkste rode draad doorheen de verschillende tijdspannes, domeinen en concepten was een simpele, maar belangrijke vraag: wiens schuld was dit? Dit schuldvraagstuk kwam quasi overal terug. Vanaf het ogenblik dat de Innovation begon te branden, vroegen mensen zich al af wie ervoor verantwoordelijk was. Het schuldvraagstuk was ook het meest terugkerende element in de kranten, die in bijna elk artikel zochten naar schuldigen van een eventuele aanslag, de snelle verspreiding van de brand, de gebrekkige wetgeving of de chaotische situatie in de Nieuwstraat. Ook het politieke debat draaide in hoofdzaak rond de vraag wie voor de gebrekkige wetgeving verantwoordelijk was en wie het moest rechtzetten. Het hele gegeven van *leren uit een ramp* draait in zekere zin rond het schuldvraagstuk.

Vanzelfsprekend was dat ook het uitgangspunt van het gerechtsdossier. De onderzoekers focusten de eerste week op het zoeken van een brandstichter, maar ook daarna zochten en vonden ze onvolkomenheden, bevoegdheidsconflicten en tekortkomingen. Niettemin was het oordeel van het gerecht verbazend mild en werd de hele zaak geseponeerd, ondanks het feit dat de Innovation

zelfs binnen de minimalistische brandwetgeving op bepaalde punten in gebreke was gebleven. Een oordeel over wie aansprakelijk was, was niet alleen een noodzaak voor de publieke opinie en families van de slachtoffers, maar ook voor de verzekeringen, omdat zij moesten weten vanwaar het geld moest komen om de slachtoffers uit te betalen. Een verklaring voor de mildheid van het oordeel van het gerecht kan te maken hebben met die verzekeringen. De beslissing van de verzekeringen om voor de vergoedingen niet te wachten op de resultaten van het onderzoek, nam het voornaamste doel van een oordeel, mogelijks een beschuldiging van de Innovation, weg. Het is mogelijk dat de onderzoekers, wanneer de slachtoffers sowieso door de Innovation via de verzekeringen werden vergoed, geen nood meer zagen om het bedrijf te dagvaarden en het bedrijf niet ‘onnodig’ voor het hoofd wilden stoten, maar concrete bewijzen voor deze redeneringen zijn moeilijk te vinden. Het is belangrijk om te beseffen dat experts, ondanks het gezag dat ze bezitten, fouten kunnen maken. Dat besef is er vandaag, na een aantal sterk gecontesteerde gerechtelijke onderzoeken, zoals bijvoorbeeld de zaak-Dutroux, veel meer dan in 1967 en komt ook tot uiting in de gangbaarheid van tegenexpertises en parlementaire onderzoekscommissies. In 1967 bleven de duidelijke tekortkomingen van de Innovation zonder strafrechtelijk gevolg, iets wat in een hedendaagse context wellicht niet meer mogelijk zou zijn.

Het schuldvraagstuk was een belangrijk element doorheen de hele impact van de brand in de Innovation. Het ligt besloten in veel van de bovenstaande concepten, wat doet vermoeden dat dit ook bij andere rampen het geval is. Dit schuldvraagstuk was doorheen de hele geschiedenis belangrijk bij rampen. In de middeleeuwen werden rampen doorgaans gezien als een straf van God, maar onder invloed van de secularisering is meer het besef van een *man-made disaster* gegroeid. Door de toenemende rol van de overheid in een groot aantal domeinen, is het tegenwoordig eerder de overheid waarvan wordt verwacht dat *risico's* beperkt worden en die het meest schuldig wordt geacht wanneer er zich alsnog een ramp voordoet.²⁷⁴ Dit vraagstuk is iets dat doorheen de hele geschiedenis van rampen aanwezig is geweest en toch ziet het er niet naar uit dat er een wetenschappelijk concept voorhanden is om dit aan te duiden. Daarom is er, in navolging van deze lacune, een nieuw concept nodig: het *schuldvraagstuk*, of in het Engels: de *question of blame*. Dit nieuwe concept kan, net als in deze masterproef, een belangrijk element zijn voor onderzoek naar de nasleep en impact van een ramp, iets dat ongetwijfeld voor veel andere onderzoekers van de *Disaster Studies* nuttig kan zijn. Bovendien is het concept een rode draad in de gehele historische evolutie van de perceptie van rampen.

---

²⁷⁴ Voor een meer gedetailleerd overzicht over hoe er doorheen de geschiedenis naar rampen is gekeken (de *cultuur van rampen*) cf. F. WALTER, *Catastrophes: une histoire culturelle, XVIe-XXIe siècle*, Parijs, 2008.

De relevantie van de casus van de Innovation ligt niet alleen in de overeenkomst met een aantal van de belangrijkste concepten in de *Disaster Studies*, maar eveneens in de opvallende overeenkomsten met andere rampen. Een exhaustieve comparatieve studie was niet het opzet van deze masterproef, maar ter conclusie is het noodzakelijk om erop te wijzen dat de brand in de Innovation maar één grootwarenhuisbrand in een serie van vele was. Dit soort rampen is schromelijk onderbelicht in de rampenliteratuur. Doorheen de geschiedenis hebben nochtans een aantal grote grootwarenhuisbranden plaatsgevonden: ‘Matsuya Ginza’ in Tokyo (1963), ‘Henderson’s’ in Liverpool (1960), de ‘Grands Magasins de la Bourse’ in Brussel (1948), de ‘Nouvelles Galeries’ in Marseille (1938), de ‘Bazar de la Charité’ in Parijs (1897) en ‘La Menagère’ in Parijs (1928). Van al deze rampen was de brand in de Innovation de dodelijkste, maar het was duidelijk niet het enige grootwarenhuis dat vatbaar was voor brand. William Lancaster, de auteur die in de inleiding al besproken werd met betrekking tot de sociale impact van een ramp, zag het probleem van brand ook bij de Britse grootwarenhuizen in de tweede helft van de negentiende eeuw. Lancaster ziet de artificiële verlichting van de winkels, het *ad hoc* bijbouwen van uitbreidingen en bijgebouwen, brandbare tussenmuren, valse plafonds en gaslekken als de belangrijkste risicofactoren, die opmerkelijk veel gelijkenissen vertonen met de *risico’s* van de brand in de Innovation zoals die in het derde hoofdstuk aan bod kwamen. Iets minder dan een eeuw voor de brand in de Innovation brandden dus grootwarenhuizen uit en stierven er burgers door bijna exact dezelfde redenen.

Leren uit rampen, ook van andere landen, had dus levens kunnen redden en kan dat nog altijd.²⁷⁵ Ook uit vergelijkende inzichten van de impacten van grootwarenhuisbranden of brand in het algemeen kan geleerd worden. Geneviève Massard-Guilbaud gaf hierover in de inleiding van *Villes et catastrophes* al een aanzet, door erop te wijzen dat doorheen de hele geschiedenis na veel branden veiligere bouwmaterialen worden gebruikt, brandweerkorpsen zich beter gaan organiseren en reguleringen worden verbeterd door de centrale overheid en weggehaald van het lokale niveau, en dat alles onder impuls van verzekeringsmaatschappijen.²⁷⁶ Net zoals de bevindingen van Lancaster komen ook die van Massard-Guilbaud en M.J. Van Duin zeer sterk overeen met de impact van de brand in de Innovation. Deze comparatieve inzichten zijn dus bijzonder leerrijk en kunnen leiden tot bredere generaliserings of zelfs theorieën, maar het blijft belangrijk om rekening te houden met de historische eigenheid van elke casus.

---

²⁷⁵ ‘Les incendies dans les grands magasins ces septante dernières années’, *La Libre Belgique* (23 mei 1967), 6; B. LANCASTER, *The Department Store: A Social History*, London, 1995, 46.

²⁷⁶ G. MASSARD-GUILBAUD, ‘Introduction: The Urban catastrophe: Challenge to the social, economic, and cultural order of the city’, G. MASSARD-GUILBAUD, H.L. PLATT en D. SCHOTT red., *Villes et catastrophes: réactions face à l’urgence dans l’histoire européenne*, Frankfurt am Main, 2002, 36-40.

Deze eerste studie over de brand in de Innovation heeft getracht om op verschillende domeinen de impact van de brand, het Inno-effect, te tonen. De resultaten van deze studie zijn echter niet exhaustief en er zijn nog genoeg lacunes die door verder onderzoek opgevuld kunnen worden. De grootste lacune van deze masterproef is het perspectief van de slachtoffers. Zoals in de inleiding al werd vermeld, zijn er voor deze studie geen interviews afgenomen. Nochtans is er nog veel ruimte om na te gaan hoe slachtoffers de brand hebben beleefd, welke herinneringen ze er hebben opgedaan en welke emoties of trauma's ze hebben beleefd. Daarnaast kan het verzekeringsaspect nog verder uitgediept worden met bronnen van de verzekeringen zelf en kan mogelijks bijkomend provinciaal archiefmateriaal meer inzicht bieden in de ontwikkeling van rampenplannen. Vervolgens is in deze masterproef zeker ook niet alles gezegd over de media. De casus van de brand in de Innovation leent zich bijvoorbeeld goed tot een persstudie en er is een grote hoeveelheid beeld- en filmmateriaal dat onderzocht kan worden. Ten slotte zijn er veel mogelijkheden voorhanden om comparatief onderzoek te doen naar grootwarenhuisbranden en branden in het algemeen. Dit soort rampen kwam vaak voor, maar het is nog niet vaak aan historisch onderzoek onderworpen. De onderzoeksresultaten van Lancaster over grootwarenhuisbranden in het Verenigd Koninkrijk doen nochtans vermoeden dat er veel gelijkenissen en verbanden zouden kunnen zijn. Het kan ook interessant zijn om binnen België impacten van verschillende rampen te vergelijken en zo te kijken hoe België op verschillende rampen heeft gereageerd. Wat meer aandacht en onderzoek naar rampen in de Belgische historiografie zou in ieder geval erg verrijkend kunnen zijn.

Een kennismaking met de literatuur van *Disaster Studies* is voor een historicus een rijke ervaring. Het is een onderzoeksinteresse die zeer geëngageerd is, een woord dat voor veel historici een negatieve bijklank heeft. Schrijven met een bepaald engagement of doel geeft volgens historici immers een vertekend beeld van de werkelijkheid. Het interessante is dat dit bij rampen anders is. Tijdens de studie van een bepaalde ramp, zoals de brand in de Innovation, is het zeer gemakkelijk om te vergeten wat men juist aan het onderzoeken is. Onderzoekers gaan vaak zeer diep in de analyse van een ramp, maar we mogen nooit vergeten dat de gebeurtenissen die onderzocht worden ooit absolute tragedies waren. Mensen zijn er gestorven, gebouwen zijn er verwoest, overlevenden hebben er trauma's opgelopen en emoties van verdriet hebben mensen nadien nooit meer losgelaten. Een onderzoeker van rampen mag niet vergeten wat voor een drama de gebeurtenis was die hij of zij zo diepgaand en theoretisch bestudeert. Het is daarom dat in de *Disaster Studies*, in tegenstelling tot de historische discipline, engagement geen vies woord is. Veel studies in het domein zijn gevoerd met de expliciete bedoeling om de gebeurtenissen uit het verleden, in dit geval de rampen, in de toekomst te voorkomen. Dat is een gedachte die voor veel historici tegenwoordig

vreemd klinkt, maar voor dramatische rampen mag dat gewoon niet vreemd klinken. Sterker nog, het engagement voor ramphistorici zou een plicht moeten zijn. Het is immers de plicht van elke mens om het leed van andere mensen zoveel mogelijk te voorkomen: dat is de basis van onze mensheid. Historici die rampen bestuderen zijn in de beste positie om naar het verleden te kijken en de precieze omstandigheden te bestuderen waarin een ramp plaatsvond om zo de toekomst voor dezelfde gevaren te behoeden. Dat is de gelegenheid voor historici, de meesters van de tijd en de complexiteit, om hun plaats in het maatschappelijk debat op te eisen. Daarom roep ik alle historici op: bestudeer rampen zoals de brand in de Innovation, leer uit het verleden en voorkom mee de tragedies van de toekomst! Niemand kan dat beter dan wij.

EPILOOG: BRUSSEL ONDER VUUR

---

22 maart 2016. Exact 48 jaar en 9 maanden na de brand in de Innovation en een dag dat ik aan mijn masterproef aan het schrijven was. Het is eng om te zien hoe dodelijke aanslagen, verdriet en angst zo dichtbij komen. Hoe de vertrekhal, waar ik onlangs zelf voor het bord met de vertrekkuren stond te turen, tot een plaats van leed is geworden. Hoe de Brusselse metro, die talloze landgenoten dagelijks nemen, een tafereel van verschrikking is geworden. Het is echter nog verbazingwekkender om dezelfde beelden van leed, verschrikking en angst te zien in 1967. Deze thesis ging namelijk over die andere Brusselse ramp die de stad en het land bijna vijftig jaar geleden op haar grondvesten deed daveren: de brand in het grootwarenhuis 'A P' Innovation'.

De brand in de Innovation is één van de dodelijkste in de geschiedenis van ons kleine landje. De impact op ons land was enorm, zoals uit de voorbije hoofdstukken blijkt, maar de gelijkenissen met wat België vandaag doormaakt, zijn dat ook. Net als nu waren de straten van Brussel gehuld in rookwolken, beheerd door chaos en gevuld met ambulances en brandweerwagens. Net als nu waren Brussel en België in shock, maar was de solidariteit groot. Omstaanders schoten meteen ter hulp en hielpen zelfs mee blussen. Bloedinzamelacties trokken lange rijen vrijwilligers aan. Net als nu werden er herdenkingen en minuten stilte over het hele land georganiseerd. Mensen legden bloemen neer aan de ruïnes van de ooit zo adembenemende Innovation. Net als nu kende die herdenking ook geen geloofsgrenzen. Verschillende geloofsgemeenschappen voelden dezelfde pijn en waren prominent aanwezig op de begrafenisplechtigheid. Net als nu maakte de geleidelijke identificatie van steeds meer lichamen, wat vandaag door DNA-technieken trouwens veel gemakkelijker is dan toen, het dodentol met de dag hoger. Net als nu ging de solidariteit verder dan ons kleine landje: de wereld rouwde mee. De Eiffeltoren en het Empire State Building waren dan wel niet in de Belgische driekleur verlicht, maar in 1967 vloeiden de steunbetuigingen binnen en was de brand in de Inno wereldnieuws. Net als nu werd de Brusselse handel zwaar getroffen. En net als nu viel de ramp samen met de discussie over een voetgangerszone in Brussel, die handelaars nog meer deed vastklampen aan het belang van de auto voor het handelsleven in de stad. Net als nu was het de vraag hoe de slachtoffers gingen vergoed worden en door wie dat moest gebeuren.

De lijst met gelijkenissen lijkt maar door te gaan, maar het belangrijkste verschil tussen 1967 en nu is de aard van de gebeurtenis: de gebeurtenissen van 22 maart waren een aanslag, de brand in de Innovation niet. Nochtans waren veel mensen 49 jaar geleden overtuigd van het tegendeel. Het feit dat de brand plaatsvond tijdens de door de winkel georganiseerde Amerikaanse week, in het midden van de fel bekritiseerde Vietnam-oorlog, deed vermoeden dat linkse anarchisten de

brand zouden hebben aangestoken. Net als nu vonden na de ramp verschillende arrestaties plaats. Bijgevolg vergleed Brussel, net als nu, in een angstpsychose. De vele bommeldingen na de brand creëerden een angst sfeer in de hoofdstad en in het hele land. De angst dat een gelijkaardige gebeurtenis opnieuw zou kunnen gebeuren, sluimerde in iedereen's hoofd. Later zou het gerechtelijk onderzoek uitwijzen dat de oorzaak van de brand puur accidenteel was en dat de vrees voor niets nodig was. Vandaag biedt het onderzoek echter minder hoop. Arrestatie na arrestatie wordt duidelijker hoe groot het risico is op een volgende aanslag. De vijand in 1967 en die van vandaag zijn natuurlijk ook anders. Na de brand in de Innovation beleefde België een zeer kortstondige *red scare*, waarbij elke affiliëring met een communistische organisatie een alibi kon zijn om de brand aangestoken te hebben. Vandaag is de vijand de radicale Islam. Het schuldvraagstuk is dus een kwestie van tijdsgeest, hoewel de fundamentalisten van vandaag toch een pak gevaarlijker lijken dan een paar bewegingen van 'linkse rakkers'.

De meest frappante gelijkenis is echter dat zowel in 2016 als in 1967 de overheid het meest met de vinger wordt gewezen. Kritiek uit binnen- en buitenland over ouderwetse wetgeving rond brandveiligheid en de gebrekkige uitvoering daarvan, bracht ministers in 1967 in nauwe schoentjes. Het *failed state*-discours van vandaag komt bij het lezen van een bijna vijftig jaar oude krant erg bekend voor. Het was duidelijk dat de overheid de voorbije jaren is tekortgeschoten in het oprollen van de terroristische netwerken, maar ook de onmiddellijke hulpverlening en coördinatie zou volgens critici niet perfect verlopen zijn. De aanslagen van 22 maart en de rol van de overheid werden later verduidelijkt in een parlementaire onderzoekscommissie. In 1967 was die commissie er niet gekomen, maar in de plaats kwamen wel een handvol kleinere commissies die moesten nagaan wat er misgegaan was en wat er verbeterd moest worden. De brand in de Innovation heeft de Belgen en de overheid doen inzien dat een beter beleid rond brandveiligheid nodig was. Of er na de aanslagen in Brussel is geleerd geweest, is een vraag waar het op het ogenblik van dit schrijven nog te vroeg voor is om over te oordelen. De maatregelen die door de regering Michel intussen zijn genomen en de vele aanslagen die na 22 maart nog hebben plaatsgevonden in Nice, Orlando, Istanbul enzovoorts hebben ons in ieder geval veel bewuster gemaakt van onze veiligheid. De gedachte dat België een *failed state* is, is er echter een die niet zomaar verdwijnt. Zeker niet met behulp van enkel een aantal wetten en commissies, en helemaal niet als het buitenlandse *failed state*-discours echoot bij veel Belgen zelf.

Het is fout om te denken dat de geschiedenis zich steeds herhaalt op dezelfde manier. Toch is het duidelijk dat de Belgische samenleving na de brand in de Innovation op een gelijkaardige manier in rep en roer stond als vandaag. En als het verhaal op dezelfde manier begint, misschien eindigt het dan ook gelijkaardig. De brand in de Innovation heeft voor een aantal belangrijke

veranderingen gezorgd, vooral op politiek vlak. Laten we dus vandaag aandachtig zijn voor wat onze samenleving uit de gebeurtenissen van 22 maart en 22 mei heeft geleerd en kan leren, zodat de geschiedenis zich überhaupt niet meer zou kunnen herhalen.

BIBLIOGRAFIE

BRONNEN

OVERHEIDSPUBLICATIES

Arrêté royal fixant les conditions générales reprises dans la norme NBN 731-010 relative à la protection contre l'incendie dans les bâtiments élevés, Pasinomie, Brussel, 1972.

Arrêté royal relatif à la coordination des mesures générales de prévention des incendies et de lutte contre ceux-ci, Pasinomie, Brussel, 1968.

BILLIET, V. e.a., *Voorstel van wet tot voorkoming van het brandgevaar en ter bescherming van het personeel en de cliënteel in de grootwarenhuizen met veelvuldige verdiepingen en afdelingen*, Senaat, Parlementaire documenten, Brussel, 1968.

DEJACE e.a., *Voorstel van wet tot instelling van een rampenfonds*, Senaat, Parlementaire documenten, Brussel, 1967.

KRONACKER, P., *Wetsvoorstel tot oprichting van een Nationale Commissie tot voorkoming en bestrijding van brand*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire documenten 1966-1967, Brussel, 1967.

LAHAYE, H. e.a., *Voorstel van wet tot voorkoming van het brandgevaar en ter bescherming van het personeel en de cliënteel in de grootwarenhuizen met veelvuldige verdiepingen en afdelingen*, Senaat, Parlementaire documenten 1966-1967, Brussel, 1967.

Loi relative à la protection des incendies et des explosions ainsi qu'à l'assurance obligatoire de la responsabilité civile dans ses mêmes circonstances, Pasinomie, Brussel, 1979.

Vergadering van 23 mei 1967, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967.

Vergadering van 25 mei 1967, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967.

Vergadering van 1 juni 1967, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967.

Vergadering van 6 juni 1967, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967.

Vergadering van 8 juni 1967, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967.

Vergadering van 13 juni 1967, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967.

Vergadering van 14 december 1967, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967.

Vergadering van 31 januari 1968, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1968.

Vergadering van 2 juli 1968, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1968.

Vergadering van 29 feburari 1968, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1968.

Vergadering van 28 januari 1969, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire handelingen, Brussel, 1969.

Vergadering van 25 mei 1967, Senaat, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967.

Vergadering van 8 juni 1967, Senaat, Parlementaire handelingen, Brussel, 1967.

Vergadering van 10 januari 1968, Senaat, Parlementaire handelingen, Brussel, 1968.

Vergadering van 11 januari 1968, Senaat, Parlementaire handelingen, Brussel, 1968.

Vergadering van 13 januari 1968, Senaat, Parlementaire handelingen, Brussel, 1968.

Vergadering van 18 januari 1968, Senaat, Parlementaire handelingen, Brussel, 1968.

Vergadering van 23 januari 1968, Senaat, Parlementaire handelingen, Brussel, 1968.

Vergadering van 9 juli 1968, Senaat, Parlementaire handelingen, Brussel, 1968.

Vergadering van 12 februari 1969, Senaat, Parlementaire handelingen, Brussel, 1969.

Vergadering van 27 februari 1970, Senaat, Parlementaire handelingen, Brussel, 1970.

Vraag nr.32 van de heer Debucquoy d.d. 17 januari 1967, Senaat, Vraag en antwoord, Brussel, 1967.

Vraag nr.80 van de heer Debucquoy d.d. 27 april 1967, Senaat, Vraag en antwoord, Brussel, 1967.

Vraag nr.123 van de heer Debucquoy d.d. 28 september 1967, Senaat, Vraag en antwoord, Brussel, 1967.

GERECHTSDOSSIER

BRUSSEL, Franstalige Griffie, *gerechtsdossier Innovation*, BR47.04.768/67, 1968.

STAD BRUSSEL

BRUSSEL, Stadsarchief, *A'l Innovation (grands magasins)*, 1968-1970, DD 428, 1968-1970.

BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van de openbare onderstand en sociale zaken, Création et liquidation du fonds d'assistance en faveur des victimes*, 94, 1967-1968.

BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van de openbare onderstand en sociale zaken, Premières mesures*, 95, 1967-1968.

BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van de openbare onderstand en sociale zaken, Rapports de visite du quartier sinistré et enquêtes individuelles par victimes*, 96, 1967.

BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van de openbare onderstand en sociale zaken, Dossier d'intervention en faveur d'une famille*, 97, 1967-1968.

BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van de openbare onderstand en sociale zaken, Articles de presse*, 99, 1967-1968.

BRUSSEL, Stadsarchief, *Archief van de openbare onderstand en sociale zaken, Liste des victimes bruxelloises*, 98, 1967.

Vergadering van 22 mei 1967, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1967.

Vergadering van 26 mei 1967, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1967.

Vergadering van 5 juni 1967, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1967.

Vergadering van 19 juni 1967, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1967.

Vergadering van 3 juli 1967, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1967.

Vergadering van 30 september 1967, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1967.

Vergadering van 6 november 1967, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1967.

Vergadering van 13 december 1967, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1967.

Vergadering van 22 januari 1968, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1968.

Vergadering van 20 mei 1968, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1968.

Vergadering van 24 juni 1968, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1968.

Vergadering van 21 oktober 1968, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1968.

Vergadering van 4 november 1968, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1968.

Vergadering van 18 november 1968, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1968.

Vergadering van 27 januari 1969, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1969.

Vergadering van 20 oktober 1969, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1969.

Vergadering van 1 december 1969, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1969.

Vergadering van 9 november 1970, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1970.

Vergadering van 1 februari 1971, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1971.

Vergadering van 3 maart 1975, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1975.

Vergadering van 1 oktober 1976, Stad Brussel, Gemeenteraadsverslagen, Brussel, 1976.

Jaarverslagen 1967-1979, Stad Brussel, Brussel, 1968-1980.

BRANDWEER BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

BRUSSEL, Archief van de brandweer van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation* 22/05/1967 *zonder gele sticker*.

BRUSSEL, Archief van de brandweer van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Doos Innovation* 22/05/1967 *met gele sticker*.

BRUSSEL, Archief van de brandweer van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Schuif.

‘Grands magasins de vente au détail’, *Le sapeur-pompier belge*, 3 (1967), 59-61.

‘Incendie dans un grand magasin de vente à Bruxelles – 22 mai 1967’, *Le sapeur-pompier belge*, 3 (1967), 66-76.

‘Incendie dans un grand magasin de vente à Tokyo – 13 février 1964’, *Le sapeur-pompier belge*, 3 (1967), 62-65.

‘Incendie des grands magasins “A l’Innovation” à Bruxelles’, *Protection civile internationale*, 147 (1967), 1-6.

‘Protection du travail et protection contre l’incendie’, *Le sapeur pompier belge*, 4 (1967), 84-91.

AESCHBACHER, H., 'La situation vue par la police', *Schweizerische Feuerwehr Zeitung*, 1967, 245-246.

BAUVAL, G., 'Brandbeveiliging in grootwarenhuizen', *Belgisch Brandtijdschrift*, 7 (1970), 5-25.

BROUWET, L., 'La protection contre l'incendie dans les grands magasins', *Le sapeur-pompier belge*, 4 (1967), 92-100.

BÜRGI, K., 'Le grand incendie du 22 mai 1967 dans les grands magasins "A l'Innovation" à Bruxelles, examiné du point de vue de la prévention des incendies', *Schweizerische Feuerwehr Zeitung*, 1967, 232-241.

DE GUNST, E., 'Magasins de vente au détail où dix personnes au moins sont occupées aux comptoirs de vente', *Le sapeur-pompier belge*, 3 (1967), 57-58.

KLOPPER H., 'Brussels', *The Journal of British Fire Services*, 60 (1967), 70-71.

KLOPPER, H., 'They just went shopping', *The Journal of British Fire Services*, 60 (1967), 3.

PROBST, P., 'Les grands magasins et les prescriptions concernant la police du feu en Suisse', *Schweizerische Feuerwehr Zeitung*, 1967, 241-244.

VAN HUMBEECK, J., 'L'incendie du magasin "A l'Innovation" à Bruxelles', *Schweizerische Feuerwehr Zeitung*, 1967, 225-231.

KRANTEN

De Standaard, mei 1967-juli 1967.

Het Laatste Nieuws, mei 1967-juli 1967.

Le Soir, mei 1967-juli 1968.

La Libre Belgique, mei 1967-juli 1968.

Kwik, 25-31 mei 1967.

Le Peuple, 14 juli 1967

La Dernière Heure, 14 juli 1967.

WERKEN

ADGER, W.N., 'Social and ecological resilience: are they related?', *Progress in Human Geography*, 3 (2000), 347-364.

ARNOUT, A., 'Something Old, Something Borrowed, Something New. The Brussels Shopping Townscape, 1830-1914', J.H. FURNEE en C. LESGER red., *The Landscape of Consumption: Shopping Streets and Cultures in Western Europe, 1600-1900*, Basingstoke, 2014, 157-179.

ARNOUT, A., *Sights/Sites of Splendor: The Shopping Landscape in Nineteenth-Century Brussels*, onuitgegeven doctoraatsproefschrift, KU Leuven, departement Geschiedenis, 2015.

BANKOFF, G., 'Dangers to going it alone: social capital and the origins of community resilience in the Philippines', *Continuity and Change*, 2 (2007), 327-355.

BANKOFF, G., 'Historical Concepts of Disaster and Risk', B. WISNER, J.C. GAILLARD en I. KELMAN red., *The Routledge Handbook of Hazards and Disaster Risk Reduction*, 2012, New York, 31-41.

BANKOFF, G., 'Rendering the World Unsafe: 'Vulnerability' as Western Discourse', *Disasters*, 1 (2001), 19-35.

BECK, U., *Risk Society: Towards a New Modernity*, New Delhi, 1992.

BENYAICH, B. en OMAR, Z., 'Saudische bekeringsijver grootste struikelblok voor Belgische islam', *Itenera Insitute Analyse*, 1 (2014), 1-10.

BIRKLAND, T.A., *After Disaster: Agenda Setting, Public Policy, and Focusing Events*, Washington D.C., 1997.

- BRANTZ, D., ‘Risky Business’: Disease, Disaster and the Unintended Consequences of Epizootics in Eighteenth- and Nineteenth Century France and Germany’, *Environment and History*, 17 (2011), 35-51.
- BRION, R. en MOREAU, J.-L., *Van AG tot FORTIS: 175 jaar verzekering in België*, Antwerpen, 1999.
- BRUGGEMAN, V., *Compensating Catastrophe Victims. A Comparative Law and Economics Approach*, Alphen aan den Rijn, 2010.
- CAMPBELL, B., ‘Nature as historical protagonist: environment and society in pre-industrial England’, *Economic History Review*, 2 (2010), 281-314.
- CHANEY, D., ‘The Department Store as a Cultural Form’, *Theory, Culture and Society*, 1 (1983), 22-31.
- CHRISTIAENS, K., ‘From the East to the South, and Back? International Solidarity Movements in Belgium and New Histories of the Cold War, 1950s–1970s’, *Dutch Crossing*, 3 (2015), 215-231.
- CHRISTIAENS, K., ‘Voorbij de 1968-historiografie? Nieuwe perspectieven op internationale solidariteitsbewegingen tijdens de Koude Oorlog. Kritische reflecties en commentaren vanuit België’, *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 3 (2015), 377-406.
- CHRISTIAENS, K., *Orchestrating Solidarity: Third World Agency, Transnational Networks & The Belgian Mobilization for Vietnam and Latin America 1960s-1980s*, Leuven, 2013.
- COUPAIN, N., ‘A’Innovation’, *Dictionnaire d’Histoire de Bruxelles*, Brussel, 2013.
- CROSSICK, G. en JAUMAIN, S., ‘The World of the Department Store: distribution, culture and social change’, G. CROSSICK en S. JAUMAIN red., *Cathedrals of Consumption. The European Department Store 1850-1939*, Aldershot, 1999, 1-45.
- DAUPHINE, A., *Risques et catastrophes: observer, spatialiser, comprendre, gérer*, Parijs, 2001.
- DE GREIFF, P., *The Handbook of Reparations*, Oxford, 2006.

DEGLAS, C., *Les Belges dans les catastrophes*, Fléron, 2005.

DYNES, R.R., *The Lisbon Earthquake in 1755: The First Modern Disaster*, voorlopige paper, Delaware, 2003.

EINAV, L., FINKELSTEIN, A., RYAN, S.P, SCHRIMPF, P. En CULLEN, M.R., 'Selection on Moral Hazard in Health Insurance', *The American Economic Review*, 1 (2013), 178-219.

ENDFIELD, G.H., 'The Resilience and Adaptive Capacity of Social-Environmental Systems in Colonial Mexico', *PNAS*, 10 (2012), 3676-3681.

EWALD, F., 'Die Versicherungs-Gesellschaft', *Kritische Justitz*, 4 (1989), 385-393.

FURNEE, J.H. en LESGER, C., 'Shopping Streets and Cultures from a Long-term and Transnational Perspective: an Introduction', J.H. FURNEE en C. LESGER red., *The Landscape of Consumption: Shopping Streets and Cultures in Western Europe, 1600-1900*, Bastingstoke, 2014, 1-15.

GOSSER, M.H., 'The Bazar De La Charité Fire: The Reality, the Aftermath, the Telling', *Film History*, 1 (1998), 70-89.

HOOGHE, M., 'Een bewegend doelwit: De sociologische en historische studie van (nieuwe) sociale bewegingen in Vlaanderen', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 3 (2004), 331-357.

JAUMAIN, S. 'Vitrines, architecture et distribution. Quelques aspects de la modernisation des grands magasins bruxellois pendant l'entre-deux-guerres', S. JAUMAIN en P.A. LINTÉAU red., *Vivre en Ville. Bruxelles et Montréal (XIXe-XXe siècles)*, Brussel, 2006, 287-303.

JAUMAIN, S., *Les petits commerçants belges face à la modernité: 1880-1914*, Brussel, 1995.

JUNEJA, M. en MAUELSHAGEN, F., 'Disasters and Pre-industrial Societies: Historiographic Trends and Comparative Perspectives', *The Medieval History Journal*, 1 (2007), 1-31.

KARL, K. en OLSHANSKY, R.B., 'The Theory and Practice of Building Back Better', *Journal of the American Planning Association*, 4 (2014), 289-292.

KNOWLES, S.G., 'Learning from disaster?: The History of Technology and the Future of Disaster Research', *Technology and Culture*, 4 (2014), 773-784.

KREPS, G.A., 'Disaster as systemic event and social catalyst', E.L. Quarantelli, *What is a disaster?, Perspectives on the question*, Londen en New York, 1998, 25-51.

LANCASTER, B., *The Department Store: A Social History*, London, 1995.

LEACH, W., *Land of Desire*, New York, 1993.

LENNON, J. en FOLEY, M., *Dark Tourism. The Attraction of Death and Disaster*, Londen, 2006.

LÜBKEN, U. en MAUCH C., 'Uncertain Environments: Natural Hazards, Risk and Insurance in Historical Perspective', *Environment and History*, 17 (2011), 1-12.

MASSARD-GUILBAUD, G., 'Introduction: The Urban catastrophe: Challenge to the social, economic, and cultural order of the city', G. MASSARD-GUILBAUD, H.L. PLATT en D. SCHOTT red., *Villes et catastrophes: réactions face à l'urgence dans l'histoire européenne*, Frankfurt am Main, 2002.

PASDERMADJIAN, H., *The Department Store, Its origins, evolution and economics*, Londen, 1954.

PEREIRA, A.S., 'The Opportunity of a Disaster: The Economic Impact of the 1755 Lisbon Earthquake', *The Journal of Economic History*, 2 (2009), 466-499.

PFISTER, C., "'The Monster Swallows You'": Disaster Memory and Risk Culture in Western Europe, 1500-2000', *RCC Perspectives*, 2010.

PUTNAM, E., 'Een geschiedenis van verzekeren', E. PUTMAN, J. DANIËLS en I. VAN THIELT, *ABB: een geschiedenis van verzekeren*, Leuven 1997, 17-118.

RANFT, A. en SELZER, S. red., *Städte aus Trümmern, Katastrophenbewältigung zwischen Antike und Moderne*, Göttingen, 2004.

REVET, S., 'Penser et affronter les désastres: un panorama des recherches en sciences sociales et des politiques internationales', *Critique internationale*, 3 (2011), 157-173.

RODRIGUEZ, H., QUARANTELLI, E.L. en DYNES, R.R. eds., *Handbook of Disaster Research*, New York, 2007.

ROHR, C., 'Writing a Catastrophe. Describing and Constructing Disaster Perception in Narrative Sources from the Late Middle Ages', *Historical Social Research*, 3 (2007), 88-102.

ROHT-ARRIAZA, N., Bespreking van P. DE GREIFF, *The Handbook of Reparations*, Oxford, 2006, *The American Journal of Comparative Law*, 1 (2008), 233-239.

ROJECKI, A., 'Political Culture and Disaster Response: the Great Floods of 1927 and 2005', *Media, Culture and Society*, 31 (2009), 958-977.

ROWELL, D. en CONNELLY, L.B., 'A History of the Term "Moral Hazard"', *The Journal of Risk and Insurance*, 4 (2012), 1051-1075.

RUDENSTINE, S. en GALEA, S., *The Causes and Behavioral Consequences of Disasters: Models Informed by the Global Experience 1950–2005*, New York, 2012.

SCHENK, G.J., 'Historical Disaster Research: State of Research, Concepts, Methods and Case Studies', *Historical Social Research*, 3 (2007), 9-31.

SEWELL, W.H., *The Logics of History*, Chicago, 2005.

SINGER, E. en ENDRENY, P.M., *Reporting on Risk. How the Mass Media portray on Accidents, Diseases, Disasters and other Hazards*, New York, 1993.

STOUTHUYSEN, P., 'Oud en nieuw in één. De vredesbeweging als atypische nieuwe sociale beweging', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 3 (2004), 399-419.

VAN BAVEL, B. en CURTIS, D., 'Better understanding disasters by better using history: Systematically using the historical record as one way to advance research into disasters', *CGEH Working Paper Series*, 2015, 16-24.

VAN DUIN, M.J., *Van rampen leren: Een vergelijkend onderzoek naar de lessen uit spoorwongevallen, hotelbranden en industriële ongelukken*, Den Haag 1992.

VAN WATERSCHOOT, J., *Het Verzekeringswezen in België: een nadere kennismaking*, Brussel, 1985.

WALSH, C., 'The Newness of the Department Store: A View from the Eighteenth Century', G. CROSSICK en S. JAUMAIN red., *Cathedrals of Consumption. The European Department Store 1850-1939*, Aldershot, 1999, 46-71.

WALTER, F., *Catastrophes: une histoire culturelle, XVIe-XXIe siècle*, Parijs, 2008.

WEBER, D., 'Selling Dreams: Advertising Strategies from Grands Magasins to Supermarkets in Ghent, 1900-1960', G. CROSSICK en S. JAUMAIN red., *Cathedrals of Consumption. The European Department Store 1850-1939*, Aldershot, 1999, 160-188.

WISNER, B., 'Disaster Vulnerability: Scale, Power, and Daily Life', *Geojournal*, 2 (1993), 127-140.

WISNER, B., BLAIKIE, P., CANNON, T. en DAVIS, I., *At Risk: natural hazards, people's vulnerability and disasters*, Londen, 1994.

DIGITALE INFORMATIE

7sur7, 'Le dernier pompier de l'incendie de l'Inno prend sa retraite'. (<http://www.7sur7.be/7s7/fr/1502/Belgique/article/detail/152287/2008/01/29/Le-dernier-pompier-de-l-incendie-de-l-Inno-prend-sa-retraite.dhtml>). Geraadpleegd op 8 juli 2016.

Agentschap Onroerend Erfgoed, 'Gevelrestauratie voor Galeria Inno op de Meir in Antwerpen' (<https://www.onroerenderfgoed.be/actueel/nieuws/gevelrestauratie-voor-galeria-inno-op-de-meir-in-antwerpen/>). Geraadpleegd op 29 maart 2016.

Belgiëlex.be – Kruispuntbank Wetgeving, '10 APRIL 1971. - Arbeidsongevallenwet.' (http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1971041001&table_name=wet). Geraadpleegd op 4 augustus 2016.

Belgiëlex.be – Kruispuntbank Wetgeving, '12 JULI 1966. - Wet op de rustoorden voor bejaarden.' (http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1966071230&table_name=wet). Geraadpleegd op 13 juli 2016.

Belgiëlex.be – Kruispuntbank Wetgeving, ‘15 JUNI 1959. - Koninklijk besluit tot uitvoering van de wet van 24 mei 1959 tot verruiming van de mogelijkheden inzake de beroeps- en ambachtskredietverlening.’

(http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1959061530&table_name=wet). Geraadpleegd op 5 augustus 2016.

Belgiëlex.be – Kruispuntbank Wetgeving, ‘19 FEBRUARI 1963. _ Wet houdende statuut van hotelinrichtingen.’

([http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/arch_a1.pl?N=&&sql=\(text+contains+\(%27%27\)\)&rech=1&language=nl&tri=dd+AS+RANK&numero=1&table_name=wet&cn=1963021930&caller=archive&fromtab=wet&la=N&ver_arch=003](http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/arch_a1.pl?N=&&sql=(text+contains+(%27%27))&rech=1&language=nl&tri=dd+AS+RANK&numero=1&table_name=wet&cn=1963021930&caller=archive&fromtab=wet&la=N&ver_arch=003)). Geraadpleegd op 13 juli 2016.

Belgiëlex.be – Kruispuntbank Wetgeving, ‘29 MAART 1962. - Wet houdende organisatie van de ruimtelijke ordening en van de stedenbouw.’

(http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1962032930&table_name=wet). Geraadpleegd op 13 juli 2016.

Belgiëlex.be – Kruispuntbank Wetgeving, ‘31 DECEMBER 1963. - Wet betreffende de civiele bescherming.’

(http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1963123130&table_name=wet). Geraadpleegd op 13 juli 2016.

C’était au temps où Bruxelles brusselait comme disait Jacques Brel, ‘40 ans déjà l’incendie de l’Innovation rue neuve à Bruxelles’ (<http://sofei-vandenaemet.skynetblogs.be/40-ans-deja-l-incendie-de-l-innovation-rue-neuve-a-bruxelles/>). Geraadpleegd op 30 maart 2016.

Cinergie.be, ‘Rideau de fumée sur Bruxelles de Bram Van Paesschen’

(http://www.cinergie.be/webzine/rideau_de_fumee_sur_bruelles_de_bram_van_paesschen). Geraadpleegd op 5 april 2016.

Civiele Veiligheid, ‘Koninklijk besluit van 8 november 1967 houdende, voor de vreedstijd, organisatie van de gemeentelijke en gewestelijke brandweerdiensten en coördinatie van de hulpverlening in geval van brand.’ (<http://www.civieleveiligheid.be/nl/regulation/koninklijk-besluit-van-8-november-1967-houdende-voor-de-vredestijd-organisatie-van-de-gem>).

Geraadpleegd op 16 juli 2016.

Civiele Veiligheid, 'Ministeriële omzendbrief van 30 november 1967 betreffende de oprichting van de gewestelijke groepen voor brandbestrijding.'

(<http://www.civieleveiligheid.be/nl/regulation/ministeriele-omzendbrief-van-30-november-1967-betreffende-de-oprichting-van-de-gewestelij>). Geraadpleegd op 16 juli 2016.

Civiele Veiligheid, 'Regelgeving' (http://www.civieleveiligheid.be/nl/regulation?tid_1=1854). Geraadpleegd op 16 juli 2016.

Columbia Law School, 'François Ewald' (<http://web.law.columbia.edu/contemporary-critical-thought/about-us/visiting-scholars/francois-ewald>). Geraadpleegd op 2 augustus 2016.

De Kamer, 'Belgische regeringen: historisch overzicht'

(https://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/pri/fiche/nl_17_01.pdf). Geraadpleegd op 12 juli 2016

De Standaard, 'België heeft geen rampenwet', (<http://www.standaard.be/cnt/gp1glgpv>).

Geraadpleegd op 22 juli 2016.

Deredactie.be, ""Staatsveiligheid moet moskee Jubelpark doorlichten"

(<http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/binnenland/1.2519937>). Geraadpleegd op 11 juni 2016.

Europese Commissie, 'Comitologieregister'

(<http://ec.europa.eu/transparency/regcomitology/index.cfm?do=implementing.home&CLX=nl>). Geraadpleegd op 20 juli 2016.

Habitos.be, 'Verwarmen met stookolie' (<http://www.habitos.be/nl/duurzaam-wonen/verwarmen-met-stookolie-9142/>). Geraadpleegd op 8 juli 2016.

Jura Falconis, 'Commissie voor openbare onderstand: centra voor maatschappelijk welzijn'

(<https://www.law.kuleuven.be/jura/art/7n3/deceuster.pdf>). Geraadpleegd op 1 augustus 2016.

La Red, 'Antecedentes' (<http://www.la-red.org/lared/antecedentes.html>). Geraadpleegd op 7 november 2015.

LaLibre.be, 'Comment l'incendie de l'Innovation a développé le salafisme en Belgique' (<http://www.lalibre.be/actu/belgique/comment-l-incendie-de-l-innovation-a-developpe-le-salafisme-en-belgique-56bd98013570b1fc11170ab5>). Geraadpleegd op 11 juni 2016.

Leonbard Tietz - Antwerpen, 'Al'Innovation, rue Neuve, Bruxelles' (<https://sites.google.com/site/antwergrootwarenhuizen/home/a-l-innovation-rue-neuve-bruxelles>). Geraadpleegd op 27 juli 2016.

Mazout, 'Geen ontploffingsgevaar' (<http://www.informazout.be/nl/waarom-mazout/absoluut-veilig>). Geraadpleegd op 8 juli 2016.

Milieu.be, 'Véronique Bruggeman' (<http://www.milieu.be/index.php?page=Veronique-Bruggeman>). Geraadpleegd op 18 juni 2016.

UAntwerpen, 'Tim Soens: publicaties academische bibliografie' (<https://www.uantwerpen.be/nl/personeel/tim-soens/publicaties/>). Geraadpleegd op 16 februari 2016.

UNISDR, 'Building back better for next time', (<https://www.unisdr.org/we/inform/publications/14499>). Geraadpleegd op 20 juli 1967.

UNISDR, 'Terminology', (<https://www.unisdr.org/we/inform/terminology>). Geraadpleegd op 22 juli 2016.

UNISDR, 'What is Disaster Risk Reduction' (<http://www.unisdr.org/who-we-are/what-is-drr>). Geraadpleegd op 7 november 2015.

VVSG, 'Welke organisatie voor brandweer' (<http://www.vvsg.be/veiligheid/brandweer/werkingbrandweer/Pages/organisatie.aspx>). Geraadpleegd op 16 juli 2016.

WTCB, 'Basisnormen' (http://www.wtcb.be/homepage/index.cfm?cat=services&sub=standards_regulations&pag=fire&art=standards_and_regulations&niv01=belgian_fire_safety_requirements&niv02=base_standards). Geraadpleegd op 16 juli 1967.

ABSTRACT

EVENS, S., *De brand in de Innovation: het Inno-effect op de Belgische samenleving*, Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, opleiding Geschiedenis, 2016.

Deze masterproef onderzoekt de impact van de brand in het grootwarenhuis ‘A l’Innovation’ te Brussel op 22 mei 1967 op de Belgische samenleving. Het is de eerste historische studie over één van de dodelijkste naoorlogse rampen in België. Het onderzoek kadert binnen de literatuur en methodologie van de *Disaster Studies*. Om de impact van de brand na te gaan, wordt een uitgebreid en divers bronnencorpus getoetst aan een conceptueel corpus van het onderzoeksdomein. Dit bronnencorpus bestaat hoofdzakelijk uit kranten, administratieve bronnen, correspondenties, gemeenteraadsverslagen, parlementaire verslagen, wetteksten, archiefmateriaal van de brandweer en het gerechtsdossier. Het onderzoek sluit aan bij zowel de literatuur over grootwarenhuizen als over rampen en toont aan dat beide een impact op de samenleving kunnen hebben. Het zet zich wel af tegen de tendens binnen de *Disaster Studies* om te streven naar allesomvattende sociale theorieën met de focus op de lange termijn, waarbij de bijdrage van de geschiedkundige methodologie wordt beperkt tot het aanbrenge van archiefmateriaal en de toepassing van de historische kritiek.

De impact van de brand in de Innovation, die als het Inno-effect kan omschreven worden, verliep over een korte termijn, middellange termijn en lange termijn, en dit op verschillende vlakken: humanitair, schade, hulpdiensten, solidariteit, financieel, media, mentaliteit, mobiliteit, urbanisatie en wetgeving. De gebeurtenissen van 22 mei en de verdere uitwerking hadden een sterk politiek karakter, waarin de rol van politici en besluitvorming op zowel lokaal als nationaal niveau belangrijk was. Daarnaast staat in het Inno-effect het schuldvraagstuk centraal, waarbij verdachte communisten, de Innovation zelf en de overheid ter verantwoording werden geroepen door een brede publieke en politieke opinie. Deze casus toont door het gebruik van de meest gangbare concepten in het domein aan dat ook een historische studie op een beperkte schaal de complexe en brede impact van een gebeurtenis kan blootleggen en een relevante, niet-descriptieve bijdrage kan zijn voor de *Disaster Studies* en het historisch bedrijf in het algemeen.